

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

SOCIALINIŲ IR HUMANITARINIŲ

MOKSLŲ FAKULTETAS

FILOLOGIJOS KATEDRA

PASVALIO KRAŠTO TEATRO KŪRĖJAI

Teatrologijos magistro baigiamasis darbas

Studentas

Asta Simonaitė

Vadovas

prof. dr. Roma Bončkutė

Klaipėda, 2021

KLAIPĖDA UNIVERSITY

FACULTY OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

DEPARTMENT OF PHILOLOGY

**CREATORS OF THE PASVALYS REGION
THEATRE**

Theatre studies Master's thesis

Student

Asta Simonaitė

Academic advisor

prof. dr. Roma Bončkutė

Klaipėda, 2021

SANTRAUKA

Simonaitė A., Pasvalio krašto teatro kūrėjai. Teatrologijos magistro studijų programos baigiamasis darbas. Darbo vadovė prof. dr. R. Bončkutė, Klaipėdos universitetas: Klaipėda, 2021 – 89 p.

Raktažodžiai: Kudirka, Petkevičaitė-Bitė, Žemaitė, Višinskis, Vileišiai, Avižonis, Lansbergis-Žemkalnis, Pasvalys, P. Vileišio gimnazija, Kulbokas, Vajėga, Musteikis, Kutkauskienė, Kutkauskas, Repšys, Liukpetrienė, tango teatras, Simonaitė, mėgėjų teatras, spektaklis.

Šio darbo objektas – Pasvalio krašto teatro kūrėjai ir jų darbai.

Darbo tikslas – ištirti Pasvalio teatro istoriją.

Šiame darbe analizuojami Pasvalio krašto teatro kūrėjai ir jų darbai. Aprašoma kaip Lietuvos teatro užuomazgos sietinos su Pasvalio rajone, Joniškėlyje, susibūrusia „litvomanų“ grupės veikla, kurioje aktyviai reikėsi G. Petkevičaitė-Bitė, P. Višinskis, P. Avižonis, Žemaitė, G. Lansbergis-Žemkalnis ir kt. Glaustai apžvelgiama mėgėjų teatro pradžia Vilniuje ir išryškinama brolių Vileišių įtaka Lietuvos teatrui. Aptariama 1920–2020 m. teatro raida Pasvalyje. Išskirtinis dėmesys skiriamas P. Vileišio gimnazijos teatrinei terpei. Analizuojami režisierių Kutkauskų darbai, sutelkiamas dėmesys į istorinių asmenybių įprasminimą publicistiniuose (dokumentiniuose) spektakliuose. Apžvelgiami trys Pasvalio teatrai, kurie 2000–2020 m. buvo žinomi ne tik Lietuvos, bet ir Pasaulio mėgėjų teatrų kontekste.

SUMMARY

Simonaitė A., Creators of the Pasvalys Region Theatre. Theatre studies Master's thesis. Academic advisor assoc. prof. dr. R. Bončkutė, PhD, Klaipėda University, Klaipėda, 2021 – 89 p.

Keywords: Kudirka, Petkevičaitė-Bitė, Žemaitė, Višinskis, Vileišis brothers, Avižonis, Lansdbergis-Žemkalnis, Pasvalys, Petras Vileišis gymnasium, Kulbokas, Vajėga, Musteikis, Kutkauskas family, Repšys, Liukpetrienė, Tango theatre, Simonaitė, Amateur theatre, performance.

The object of this thesis – Notable figures involved in Pasvalys region theatre activities and their work.

The aim of this thesis – To analyze and explain the history of theatre culture in Pasvalys.

This thesis analyzes various Pasvalys region theatre artists and their work. It describes the very beginnings of theatre culture in Lithuania brought upon by the efforts of certain "litvomanai" groups which hailed from Joniškėlis, a town in the municipal area of Pasvalys. Among the most notable "litvomanai" figures are G. Petkevičaitė-Bitė, P. Višinskis, P. Avižonis, Žemaitė, G. Lansdbergis-Žemkalnis and others. Also highlighted is the conception of amateur theatre activity in Vilnius as well as the Vileišis brothers' contributions to Lithuanian theatre culture. This includes a synopsis on the development of theatre culture in Pasvalys from 1920 to 2020. The thesis also highlights the stage culture of Petras Vileišis gymnasium and its theatre work in Pasvalys, including the analysis of the Kutkauskas family's work, as well as the commemoration of various theatre figures in historic performances. Finally, three Pasvalys theatres, the work of which garnered fame in Lithuanian and overseas amateur theatre culture from 2000 to 2020, are reviewed.

TURINYS

ĮVADAS	6
1. Pirmieji teatro žingsniai (1900–1920 m.).....	12
1.1 Lietuvių teatro žingsniai XIX a. pabaigoje	12
1.2 Lietuvybės židinys Joniškėlyje.....	14
1.2.1 Gabrielė Petkevičaitė-Bitė	15
1.2.2 Svarbūs susitikimai Joniškėlyje	18
1.2.3 Kelionė pas Kudirką – pirmoji ekskursija	21
1.3 Pirmasis spektaklis Palangoje	22
1.4 Pasvaliečių indėlis į teatro pradžią Vilniuje	27
1.4.1 Broliai Vileišiai	28
1.4.2 Pirmųjų lietuviškų spektaklių Vilniuje organizatoriai ir vaidintojai	32
2. Teatras Pasvalyje 1920–1970 m.	37
2.1 Pirmieji kultūros židiniai 1920–1940 m.	37
2.1.1 Pirmieji gimnazijos teatriniai pastatymai. Mokytojas Vladas Kulbokas	43
2.2 Kūrybiniai blyksniai okupacijos gniaužtuose Pasvalyje 1940–1945 m.	44
2.2.1 Spektaklis „Brandos atestatas“	48
2.3 Ideologijos keliu į teatro sceną 1945–1950 m.	51
2.3.1 Žemaitės „Marti“	54
2.3.2 Boriso Dauguviečio „Žaldokynė“	56
2.4 Konjunktūros varžtai 1950–1970 m.	57
3. Pasvalio mėgėjų teatras (1970–2020 m.)	61
3.1 Režisierė Aurelija Kutkauskienė	61
3.2 Režisierius, teatro mokytojas Gintaras Kukauskas	65
3.2.1 Lietuvos atgimimo šaukliai – publicistiniai spektakliai	71
3.3 Šokio teatras „Tango &“ ir jo vadovas Sigitas Repšys	74
3.4 Pasvalio vaikų ir jaunimo teatras „DrAma“	76
3.5 Pasvalio teatrai Lietuvos ir pasaulio mėgėjų teatro kontekste.....	78
IŠVADOS	84
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI.....	86
PRIEDAI	94

IVADAS

1999 m. Lietuvos liaudies kultūros centras ir Pasaulio lietuvių dainų šventės fondas įsteigė metų nominacijas „Aukso paukštė“ geriausiems mėgėjų meno kolektyvams ir jų vadovams. Tai aukščiausias mėgėjų meno apdovanojimas Lietuvoje. Šis garbingas ir kartu įpareigojantis apdovanojimas Pasvalio teatro mėgėjus nudžiugino net tris kartus: 2000 m. kategorijoje „Geriausias suaugusiųjų mėgėjų teatras ir vadovas“ apdovanotas Pasvalio krašto muziejaus teatras ir jo vadovas, šviesaus atminimo režisierius Gintaras Kutkauskas, 2008 m. toje pat kategorijoje geriausiu pripažintas Pasvalio kultūros centro šokio teatras „Tango &“ ir jo vadovai Asta Liukpetrienė ir Sigitas Repšys. 2018 m. „Aukso paukštė“ atskrido į Pasvalio kultūros centro vaikų ir jaunimo teatrą „DrAma“, kurio vadovė – Asta Simonaitė. Lietuvos nacionalinio kultūros centro teatro poskyrio vadovė Irena Maciulevičienė teigia, kad „Pasvalio žmonės nenuilsdami vilioja šias paukštes ir praturtina visą Lietuvos kultūros pasaulį unikaliais pasirodymais“¹.

Kas lėmė, kad mažas Šiaurės Lietuvos miestelis, klampaus molio ir smegduobių kraštas, taip išaugina sparnus žmonėms-paukščiams, kuriuos myli teatro mūzos? Norint geriau suvokti ir atskleisti mėgėjų teatro genezę Pasvalyje, kaip jis čia atsirado, kodėl per vietinių spektaklių premjeras žiūrovai netelpa salėse, artistus apipila gėlėmis ir ploja stovėdami, pirmiausia pravartu apžvelgti, kokia buvo mėgėjų teatro pradžia Pasvalyje, ir pasivaikščioti istorijos labirintais vadovaujantis daktaro Jono Basanavičiaus pamėgtu posakiu: „Homines historiarum ignari semper sunt pueri“ (Žmonės nežinantys istorijos, visada lieka vaikai). Juk šiaip ar taip istorija mus moko, įgalina išbristi iš vaikiško nerūpestingumo bei vėjavaikiškumo. Žodžiu, padeda atsikratyti vystyklų (Mikelinskas 1997, 7).

XIX a. pabaigoje Lietuvoje buvo pradėti rengti spektakliai. Juos organizuodavo per vasaros atostogas sugrįžę studentai iš Rusijos miestų. Dėl griežtos carinės cenzūros spektakliai lietuvių kalba buvo vaidinami slapta, toli nuo didžiųjų miestų centrų – ūkininkų trobose, klėtyse. Vienas tokių inteligentų susibūrimo centrų buvo Joniškėlyje, kuriame gydytoju dirbo Jonas Leonas Petkevičius (1828–1909)². Pasidomėję, kokios asmenybės lankėsi pas Petkevičius vakaruose, aptinkame Petro Avižonio, Sofijos Pšibiliauskienės (Lazdynų Pelėdos), Jurgio Šaulio, Povilo Višinskio, Gabrieliaus Vytauto Žemkalnio, Julijos Žymantienės-Žemaitės ir kitų to meto šviesuolių pavardes. Tai žmonės, kurie visam laikui įėjo į Lietuvos kultūros, teatro istoriją ir davė impulsą pirmajam lietuviškam

¹ 2018 m. kovo 28 d. Pasvalio rajono savivaldybės informacija. Prieiga per internetą (<https://aina.lt/pasvalyje-nutupe-dar-viena-aukso-paukste/>).

² Gydytojo Leono Petkevičiaus iniciatyva 1865–1902 m. Joniškėlis garsėjo kaip lietuvių inteligentų susibūrimų centras. Tokioje aplinkoje augusi ir gyvenusi gydytojo duktė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė pasekė tėvo pavyzdžiu ir aktyviai įsitraukė į kultūrinę veiklą.

spektakliui³. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė buvo viena svarbiausių pirmojo spektaklio pastatymo organizatorių, o šalia jos – pasvalietis Petras Avižonis. Vaidinimas Palangoje, suorganizuotas lietuvybės gaivintojų, „pakėlė didelį protestą prieš ją varžančius pančius“ (Petkevičaitė-Bitė 1966, 211). Į tokią pat kovą Vilniuje stojo kiti pasvaliečiai, „lietuvybės apaštalai – broliai Petras, Antanas, Jonas Vileišiai“ (Mikelinskas 1997, 5). Teatrologas Vytautas Maknys teigia, kad Vileišių šeima Vilniuje ir pradėjo lietuviškuosius vakarus (Maknys 1972, 114). O Juozo Tumo-Vaižganto teigimu, Vileišiai XX a. pradžios Vilnių pavertė „lietuvių Atėnais“ (Tumas 1924, 169–167).

Susipažinus su ankstesnių teatro ir Pasvalio krašto kultūrinio gyvenimo tyrėjų darbais, išlikusiais šaltiniais, paaiškėjo, kad apie G. Petkevičaitę-Bitę (1861–1943), brolius Vileišius dažniausiai kalbama kaip apie visuomenininkus, publicistus, leidėjus, politines asmenybes, prisidėjusias prie Lietuvos valstybės sukūrimo, tačiau apie jų įtaką ir indėlį į teatrą rašoma gerokai mažiau. Kadangi šiuo darbu siekiama pateikti Pasvalio krašto teatrinio gyvenimo dinamiką, bus bandoma atsekti ryšius tarp Pasvalio kraštiečių ir jų įtakos Lietuvos mėgėjų teatro raidai⁴.

Pasvalio krašto šviesuoliai darė įtaką ne tik Lietuvos teatrui, gana anksti jų dėka jis užgimė ir pačiame Pasvalyje. 1922 m. įsteigus mokyklą (dabar Petro Vileišio gimnazija), nuo pat pirmųjų metų buvo statomi spektakliai, kurių pažiūrėti susirinkdavo miesto bendruomenė. Yra žinoma, kad mokykloje lankėsi Borisas Dauguvietis, Juozas Miltinis. 1944 m. čia dirbo ir spektaklį „Brandos atestatas“ statė profesionalus Vilniaus dramos teatro režisierius Romualdas Juknevičius (Korsakienė 1977, 1982)⁵. Mokyklos muziejuje saugomi dokumentai, mokyklos posėdžių protokolai leidžia nuosekliai ir chronologiškai atsekti to meto teatrinį judėjimą.

Nuo 1945 m. iki 1970 m. medžiagos apie mėgėjų teatrą Pasvalyje nėra gausu. Tačiau pavarčius Pasvalio švietimo įstaigų metraščius, aprašytas nuotraukas, išanalizavus miesto kultūros centro archyvinę medžiagą, Pasvalio Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos surinktus šaltinius, sovietmečio Pasvalio teatro veidas pradeda ryškėti. Dažnai leidiniuose, archyvinėje medžiagoje randame Aurelijos ir Vytauto Kutkauskų pavardę. V. Kutkauskas – liaudies menininkas, kūrė spektakliams dekoracijas, afišas, o A. Kutkauskienės režisuojami spektakliai iki šiol stebina meniniu lygiu.

³ 1899-ųjų rugpjūtis ženklina viešo mėgėjų teatro pradžią Lietuvoje, kai Palangoje buvo parodytas Antano Vilkutaičio-Keturakio (1864–1913 m.) spektaklis „Amerika pirtyje“.

⁴ Tvirtinti, kad Pasvalio krašto šviesuoliai dėjo tvirtus pamatus 1890–1920 m. Lietuvos teatrinei kultūrai, galima remiantis šiais šaltiniais: Jonas Aničas, *Antanas ir Emilija Vileišiai: Gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius: Alma littera, 1999. Jonas Aničas, *Petras Vileišis, 1851–1926*. Vilnius: Alma littera, 2001. Jonas Aničas, *Jonas Vileišis: 1872–1942: gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius: Alma littera, 1995. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1966. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *Kristai*. Vilnius: Vaga, 1966. Apie šių žmonių įtaką Lietuvos teatrinei kultūrai užsimenama Eligijaus Railos knygoje apie Joną Basanavičių, Aleksandro Merkelio knygoje apie Antaną Smetoną ir kt. rašytiniuose šaltiniuose.

⁵ Apie spektaklį „Brandos atestatas“ ir R. Juknevičiaus dalyvavimą rašoma Halinos Korsakienės knygoje „Veidai ir likimai“, atsiminimų pluošte „Premjera Pasvalyje“ (Korsakienė 1982, 294–316).

Ypač teatrinis gyvenimas suaktyvėjo 1982 m. G. Kutkauskui (1959–2013) pradėjus dirbti režisieriumi Pasvalio krašto muziejuje ir Petro Vileišio gimnazijoje. Analizuojant pastatytus spektaklius įsidėmėtina, kad dauguma G. Kutkausko darbų buvo skirta edukacinei veiklai, nes spektakliai – apie Aukštaitijos žemėje gimusius kultūros, meno ir mokslo veikėjus⁶. Kad režisieriaus būtų talentingo, žymi tas faktas, jog paskutinis jo spektaklis yra įtrauktas į Lietuvos nacionalinio dramos teatro repertuarą. G. Kutkausko asmenybės trauka ir pavyzdys padarė didelę įtaką kelioms pasvaliečių kartoms, tad svarbu užfiksuoti amžininkų atsiminimus, surinkti spektaklių chronologinę seką, nes iš istorijos galbūt bus galima pasimokyti ateinančioms kartoms. Medžiagos apie šį miestelio teatrą ir jo vadovą galima rasti išanalizavus visus Lietuvos mėgėjų teatro sąjungos laikraščius „Mėgėjų teatras“, leidžiamus nuo 1997 m. Apie G. Kutkausko reikšmingumą kalba teatro pedagogė Danutė Vaigauskaitė:

Tie Lietuvos miestai ir miesteliai, kuriuose ilgus metus kūrė vietiniai teatro talentai, ugdydami savo žiūrovą, formuodami savitas teatrinės tradicijas, įskiepijo poreikį teatrui ir kūrybai. Toks yra Pasvalio miestas, kuriame savo galias teatrinės šaknis suleido talentingas režisierius, aktorius, jautrus šviesios atminties kūrėjas žmogus Gintaras Kutkauskas. Todėl nenuostabu, kad šalia jo radosi kiti teatro kūrėjai, papildydami Pasvalio teatrinės veiklos žemėlapi ryškiais kūrybiniais ieškojimais (Vaigauskaitė 2021).⁷

Nuo 1999 m. Lietuvos mėgėjų teatrus analizuojančioje spaudoje gausu medžiagos ir dar apie du Pasvalio teatrus: Pasvalio kultūros centro vaikų ir jaunimo teatro studiją (nuo 2017 m. teatro pavadinimas „DrAma“), kurios vadovė – režisierė Asta Liukpetrienė-Simonaitė ir Pasvalio kultūros centro šokio teatrą „Tango &“, vadovaujamo choreografo Sigito Repšio. Gilinantis į šių teatrų pastatymus, jų aplankytus respublikinius ir pasaulinius festivalius, analizuojant rašytinius šaltinius, džiugina tai, kad šie teatrai „reprezentuoja Lietuvą pasaulyje ir yra labai aukštos meninės kokybės“ (Vaigauskaitė 2009). Abu teatrų vadovai S. Repšys ir A. Liukpetrienė nuo 2001 m. pradėjo dirbti kartu, šių kūrėjų spektakliai dalyvavo respublikiniuose, tarptautiniuose ir pasauliniuose mėgėjų teatro festivaliuose.

Vaikų ir jaunimo teatras „DrAma“ nuo 2001 m. sėkmingai dalyvavo Lietuvos vaikų ir jaunimo respublikinėse šventėse-konkursuose „Šimtakojis“, įvairiuose tarptautiniuose teatro festivaliuose ir projektuose, yra pelnęs „Tegyvuoja teatras“ statulėles, daugybę nominacijų ir apdovanojimų.

⁶ Pasvalio žemės žmonėms skirti spektakliai: „Kilkime ir aukime“ (2000) – apie Julijoną Lindę Dobilą, Antaną Vienažindį, Petrą Vileišį – „Pakylėjimas“ (1999), Bernardą Brazdžionį – „Keleivio byla“ (2005), Antaną Pošką – „Kelio brolis“ (2003).

⁷ Danutės Vaigauskaitės 2021 m. sausio 3 d. laiškas Astai Simonaitei, darbo autorės asmeninis archyvas.

O Pasvalio kultūros centro šokio teartas „Tango &“ Lietuvą stebino unikalumu. Jų „spektakliai žavi muzikalumu ir vizualumu, scenine kultūra, aktorių vaidybos paveikumu“ (Maciulevičienė 2009).

Visi trys Pasvalio teatrai – suaugusiųjų, vaikų ir jaunimo, šokio teartas priklausė Mėgėjų teatro sąjungai, aktyviai dalyvavo Lietuvos teatrinėje veikloje, buvo išskirtiniai ir ryškūs. Galima pastebėti, kad teatro kritikai, kultūrininkai, rašę apie Pasvalio teatrų pastatymus, atkreipė dėmesį, kad jų darbai išsiskiria „aktorių ir režisieriaus nuoširdumu, meile savo kraštui, gimtajai tarnei, dainai“, „pulsuoja aktorių gyvybe, dvasingumu, poetiškumu“ (Maciulevičienė 2011); šokio spektakliuose „dominavo plastinė aktorių raiška“, jų darbai „spindėjo dvasingumu“, „žavėjo profesionalumu“ (Grigaitienė 2012).

Analizuojant Mėgėjų teatro sąjungos leidžiamą periodinę spaudą daug informacijos randame Danutės Vaigauskaitės, Elenos Savukynaitės, Gedimino Šimkaus, Irenos Maciulevičienės, Jūratės Grigaitienės, Ramūno Abukevičiaus straipsniuose. Jais remiantis galima išsamiai analizuoti, kaip Pasvalio teatrai atrodė Lietuvos ir pasaulio teatro mėgėjų kontekste. Svarbiu istorijos rinkimo šaltiniu tampa Pasvalio krašto spauda. Publikacijų ir interviu su režisieriais randama laikraščiuose „Darbas“, „Panevėžio rytas“, „Panevėžio balsas“, žurnale „Šiaurietiški atsivėrimai“. Pasvalio teatrui nemažai dėmesio skyrė kraštiečiai Lietuvos radijo ir televizijos darbuotojas, žurnalistas, vertėjas, literatas Kazimieras Pūras, mokytojas Antanas Musteikis, pedagogas, teatralas Vytautas Vajėga⁸.

Nuo pat teatro gyvavimo pradžios juntamas didžiulis dėmesys savo krašto tematikai, suaktualinami reikšmingi ir nusipelnę žmonės. Spektakliai, renginiai, teatrinės misterijos „kalbina“ vietinę istoriją, iškilių Pasvalio žmonių gyvenimus ir veiklą, todėl ir šio baigiamojo magistro darbo naratyvine ašimi tampa istorinių asmenybių įprasminimas. Kaip kalbėjo ilgametis režisierius ir pedagogas Gediminas Šimkus: „Kuris profesinis teartas prikėlė naujam gyvenimui poetą tribūną B. Brazdžionį, P. Vileišį? Neteko girdėti. Tą padarė Pasvalio kultūros centro teartas ir jo režisierius G. Kutkauskas.“ (Šimkus 2010).

Pasvalio mėgėjų teatre – ištisos pasvaliečių kartos. Tačiau apie Pasvalio teatro istoriją ir jos kūrėjus nėra išleista išsamesnio leidinio, nors straipsnių ir atsiminimų skirtinguose šaltiniuose galima rasti nemažai. Džiugina tai, kad Petro Vileišio gimnazijos mokytojai stengiasi tą klaidą ištaisyti. Išsamus gimnazijos teatro veidas matomas iš gimnazistės Kamilės Miliškevičiūtės parengtų, vadovaujant mokytojai Reginai Grubinskienei, teatro tradicijų aprašymu „Gimnazistai scenoje 1922–

⁸ Kazimieras Pūras, „Aktoriaus Vinco Steponavičiaus odisėja“, *Naujoji Romuva* 2, 2008, 8–11; „Pasvalio teatralai – Melpomenės mūzos tarnyboje ir konjunktyros varžtuose“, *Šiaurietiški atsivėrimai* 1 (20), 2006, 32–37. Antanas Musteikis, „Atsiminimai apie mokyklą. Žaliojo derliaus metai“, *Darbas*, 1994; Vytautas Vajėga, „Pasvalio mūza“, *Darbas*, 1992: lapkričio 7 d., Nr. 88 (6077); lapkričio 11 d., Nr. 89 (6078); lapkričio 18 d., Nr. 91 (6080); gruodžio 2 d., Nr. 95 (6084); gruodžio 5 d., Nr. 96 (6085) liepos 23 d. Nr. 57 (6248).

2020“. Kultūrinis Pasvalio veidas aprašomas specialiai 500-ajam miesto jubiliejui išleistoje kelių autorių knygoje „Užaugau Pasvaly“⁹.

Rašant šį darbą remtasi istoriko, habilituoto humanitarinių mokslų daktaro Jono Aničo monografijomis apie brolius Vileišius, knyga „Pasvalio krašto istorija 1918–1940 m.“ Renkant medžiagą apie Pasvalio krašto teatro kūrėjų veiklą tvirta atrama tapo kitų regionų teatro veiklų metraščiai: Danutės Ramonaitės-Mukienės „Kretingos Egidijaus Radžiaus teatras“ (2017), Laimutės Pocevičienės „Teatras – tautos sparnai“ (2005).

Kaip minėta, Pasvalyje sukaupta daug archyvinės medžiagos: atsiliepimų spaudoje, spektaklių programėlių, afišų, nuotraukų, tačiau ji nebuvo susisteminta ir surinkta. Tad šiame darbe, pasitelkus ankstesnių autorių tyrimus, visus prieinamus archyvus ir šaltinius, bus stengiamasi užfiksuoti kultūrinį ir istorinį Pasvalio krašto teatro paveldą.

Šio darbo **objektas** – Pasvalio krašto teatro kūrėjai ir jų darbai.

Darbo tikslas – ištirti Pasvalio teatro istoriją.

Siekiant užsibrėžto tikslo išsikelti tokie **uždaviniai**:

- 1) apžvelgti mėgėjų teatro pradžia Lietuvoje, sutelkiant dėmesį į Pasvalio kraštą;
- 2) išryškinti XX a. pradžios Pasvalio krašto asmenybių įtaką Lietuvos teatrui;
- 3) aptarti tarpukario, vokiečių okupacijos ir sovietmečio teatrinę kelią Pasvalyje;
- 4) aprašyti šiuolaikinius Pasvalio krašto iškiliausius teatro kūrėjus (1970–2020), sutelkiant dėmesį į istorinių asmenybių įprasminimą jų spektakliuose;
- 5) aptarti Pasvalio krašto teatrų spektaklius (1990–2020) Lietuvos ir pasaulio mėgėjų teatro kontekste.

Darbo metodai: šaltinių paieška, empirinis, analizės ir sintezės, lyginamasis, kultūrinis-istorinis, interpretacinis, aprašomasis.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas ir trys dalys su skyriais bei poskyriais. Pirmojoje dalyje aprašoma mėgėjų teatro pradžia Lietuvoje, slaptieji vakarai ir Pasvalio krašto žmonių įtaka Lietuvos mėgėjų teatrinei kultūrai kaip politiniam pasipriešinimo judėjimui. Antroji dalis – tarpukario, vokiečių okupacijos ir sovietmečio Pasvalio teatro istorijos apžvalga. Čia aptariamas Petro Vileišio gimnazijos indėlis į mėgėjų teatrą. Analizuojamos asmenybės ir jų darbai, darę įtaką teatro genezei. Trečioji dalis skirta Nepriklausomybės laikotarpiui, kai Pasvalyje veikė trys skirtingi teatrai. Aprašoma jų įtaka bendruomenei, pasiekimai, laimėjimai, analizuojama šaltinių medžiaga, aptariami įsimintiniausi spektakliai, įprasminami Kutkauskų šeimos darbai, išskirtinis dėmesys sutelkiamas į spektaklius, skirtus istorinių asmenybių atminčiai ir įamžinimui. Atkreipiamas dėmesys į Pasvalio krašto teatro kūrėjus Lietuvos ir pasaulio mėgėjų teatro kontekste.

⁹ Antanas Apynis, Bronius Grigelionis, Genovaitė Jusaitienė ir Joana Pribušauskaitė. *Užaugau Pasvaly*. Vilnius–Pasvalys: Danielius, 1997.

Darbas baigiamas išvadamis.

Pabaigoje pateikiamas literatūros ir šaltinių sąrašas.

1. Pirmieji teatro žingsniai (1900–1920 m.)

Šiame skyriuje akcentuosime pirmuosius mėgėjų teatrų žingsnius Lietuvoje. Išskirsime Vinco Kudirkos (1858–1899) indėlį ir jo idėjų pasekėjus Pasvalio krašte, aptarsime teatro ištakas – slaptus lietuviškus vakarus, sutelkdami dėmesį į Leono Petkevičiaus šeimą (jos kūrybinėje aplinkoje augo Gabrielė Petkevičaitė-Bitė), apžvelgsime, kokie veikėjai lankydavosi Šiaurės Lietuvos kultūros, švietimo ir lietuviybės centre Joniškėlyje, pas Petkevičius, analizuosime ryšį tarp „litvomanų“ grupės Joniškėlyje ir pirmojo spektaklio Palangoje, ieškosime pasvaliečių, prisidėjusių prie teatro atsiradimo Vilniuje, pėdsakų. Aptarsime Pasvalio krašto kultūros veikėjų veiklą ir nuopelnus teatrui, svarbius ir po šimto metų, o vėliau atgijusius pasvaliečių spektakliuose (žr. 3.2.1).

1.1 Lietuvių teatro žingsniai XIX a. pabaigoje

Lietuvos teatro istorijos tyrinėtojo Vytauto Maknicko (Maknys; 1907–2003) įžvalgomis „ant užvedimo ir pakėlimo dailių ir teatro lietuviško“ klausimą pirmasis iškėlė Vincas Kudirka (Maknys 2000, 3). „Tai matyti iš V. Kudirkos parašytų „Lietuvos“ draugijos įstatų ir susirašinėjimo su J. Basanavičiumi“ (Maknys 1972, 76). V. Kudirka rašė, kad reikia rūpintis teatru, „nes neturime lietuviško repertuaro; kada rašėjai sukurs dramata, užsiimantieji muzika sunaudos lietuviškas melodijas, tąsyk teatras rasis pats“ (cit. iš Gabrys 1909,43). Ragindamas kitus imtis darbo V. Kudirka rodė pavyzdį: rinko liaudies dainas, jas harmonizavo, skelbė „Varpe“ ir atskirais leidiniais („Kanklės“, I, 1895; II, 1898). Jis 1893 m. „Varpe“ paskelbė lietuviškų pjesių konkursą, vertė dramos veikalus į lietuvių kalbą, parašė vienus pirmųjų dramos kritikos straipsnių. 1894 m. dalyvavo pjesės „Amerika pirtyje“ skaitymuose Mintaujoje (Maknys 1972, 76). Nenuilstamai „triūsdamas ant tėvoniškos dirvos“ jis stengėsi sudaryti visas prielaidas teatrui atsirasti. „V. Kudirkos pradėta teatrinė veikla negalėjo rasti platesnio atgarsio, kur, poeto žodžiais, „anei rašto /anei druko / mums turėt neduoda / tegul, sako, bus Lietuva / ir tamsi ir juoda“, užtat išgirsta užsienyje lietuvių išeivijos“ (Maknys 2000, 3). Spaudos draudimo metais, kai Lietuvoje lietuvių kalba nebuvo leidžiama jokia šviečiamoji veikla, lietuvių išeivijos, ypač studentų kultūrinis judėjimas užsienyje buvo ypač svarbus ir reikšmingas. Pavyzdžiui, 1888 m. Varšuvos universitete studijuojančių lietuvių grupelė, kurioje pirmu smuiku griežė V. Kudirka, įkūrė studentišką draugiją „Lietuva“¹⁰. Draugijos įstatuose buvo numatytas lietuviško teatro „užvedimas“ (Kudirka 1990, 812). Ir nors aptariamuoju metu teatras nebuvo įkurtas, o draugija tapo labiau žinoma kaip „Varpo“ ištakos, tačiau teatro steigimo klausimas buvo iškeltas. Aktyvūs lietuvių studentai telkėsi į draugijas Sankt Peterburge, Rygoje, Liepojoje ar

¹⁰ Be V. Kudirkos, prie draugijos „Lietuva“ atsiradimo prisidėjo Jonas Gaidamavičius, Juozas Adomaitis, Justinas Staugaitis, Juozas Kaukas.

net tolimesniuose miestuose – Maskvoje, Odesoje, Varšuvoje... Ypač gausu lietuvių inteligentų buvo Mintaujoje, kur mokslus krinto daugelis kraštiečių (Maknys 1972, 211)¹¹. Pamažu jų veikla tapo lietuviškais vakarais, apie kuriuos daug informacijos aptinkame pirmojo profesionalaus teatro kritiko Balio Sruogos (1896–1947) studijoje „Lietuvių teatras Peterburge“ (1930). Jis teigia, kad „Peterburge prasidėjo „lietuviškų vakarų“ rengimo darbas, ir iš ten nuaidėjo po kitus kultūros centrus ir sodžius“ (Sruoga 1930, 16):

Ar tai buvo teatras – tikra to žodžio prasme? Juk vaidino nemokėliai, ect.? Taip buvo, šimteriopai buvo! Jis tuomet davė savo publikai tai, ką teatras duoda ir turi duoti savajai publikai. Kitaip sakant teatras turėjo savo publiką, o publika – turėjo savo teatrą (Sruoga 1930, 7).

Tuometiniams teatro kūrėjams, B. Sruogos teigimu, rūpėjo „daugiau [...] patriotizmas, tautiškas, susipratimo žadinimas“ (Sruoga 1930, 7). Sruogai pritarė Vincas Krėvė-Mickevičius, pabrėžęs, kad teatras buvo mūsų tautiško atgimimo, tautiškos kultūros kilimo vienas svarbiausiųjų faktorių, vadino jį „dvasios švitrėjimu“. Antano Jasūdžio (1898–1921)¹² žodžiais tariant, „vakaruose galėdavo lietuviai lyg į kokį lizdą susieiti, pasipažinti, pasilinksminti, savo reikalais pasitarti, susiartinti vienan ryšin“ (Deltuvus 2015, 13), nes „čia gimsta nauji sumanymai, čia bręsta visiems bendri nauji žygiai (Sruoga 1930, 8). Lietuviško teatro tėvas V. Kudirka tokių vakarų susirinkimuose taip pat išvelgė didelę svarbą – „po apdangalu susirinkimų, pasibovijimų slepiasi gilesnis mieris“ (Kudirka 1990, 469).

Nenuostabu, kad aktyviausiai į tokias draugijas ir būrelius vienydavosi mokslų ištroškę studentai. Tokios didžiuosiuose Rusijos miestuose užsimezgušios iniciatyvos pasėjo nemenką kultūrinį grūdą. XIX a. paskutiniame dešimtmetyje Lietuvoje atsirado daug slaptų draugijų, būrelių, palankių plėtoti teatrinį judėjimą. Sumanytojai, iniciatoriai paprastai buvo inteligentai. Jie režisuodavo ir vaidindavo drauge su valstiečiais sodžiuose ir miesteliuose, o didmiesčiuose – drauge su prasčiokais, darbininkais ir amatininkais, sodžiaus ateiviais. Tokia buvo teatrinė „juodžemiškumo ir universitetiškumo“ sąjunga (Sruoga 1930, 7–9). „Spaudos draudimas (1864–1904) buvo ta kultūrinė situacija, kurioje brendo tautos pasipriešinimo galios. Tautinio išsivadavimo ir materialinės bei dvasinės nepriklausomybės siekiančiai bendruomenei reikėjo racionalaus mąstymo, pozityvių

¹¹ Pasvalio krašto šviesuoliai taip pat studijavo užsienyje. Petras, Antanas ir Jonas Vileišiai studijavo Sankt Peterburge, kur pradėjo reikštis jų kūrybinis, politinis ir literatūrinis judėjimas, dalyvavimas draugijų veiklose. Petras Avižonis studijavo Mintaujoje, kur susipažino su J. Jablonskiu, Povilu Višinskiu ir kt. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė taip pat mokėsi Mintaujoje (1873–1878). Verta paminėti, kad ypač Mintaujos gimnazija buvo mėgstama lietuvių švietimo įstaiga, 1875 m. atšventusi įkūrimo šimtmetį.

¹² Antanas Jasūdis (1898–1921) gyveno Sankt Peterburge, vaidino draugijos „Lošikai“ (t. y. aktoriai, vaidintojai) būrelyje, rengė lietuviškus vakarus, rinko medžiagą, dokumentavo. A. Jasūdžio surinkta teatro kronika rėmėsi B. Sruoga rašydamas savo studiją apie Lietuvių teatrą šiaurės sostinėje.

susikalbėjimo ir veikimo būdų“ (Bielskis 2009, 64). Tuo veikimo būdu ir tapo lietuviškieji vakarai, rengiami kuo toliau nuo žandarų akių. Kultūriniai sambūriai pradėti rengti ir Joniškėlyje (Pasvalio r.).

1.1 Lietuvybės židinys Joniškėlyje

Joniškėlis – nedidelis miestelis, nutolęs nuo Pasvalio maždaug 16 km, kur apie 1865 m. ligoninės gydytoju paskirtas Jonas Leonas Petkevičius¹³. Čia jis su šeima gyveno iki 1901 m. „Petkevičių namai garsėjo visoje apylinkėje, senasis J. L. Petkevičius – gerbiamas, garsus gydytojas – užjautė, rėmė neturtėlius ir vargšus“ (Sprindis 1978, 38). Kaip pažymi Juozas Grinius, Petkevičius buvo vienas iš tų retų gydytojų idealistų, kurie ne pelno ieško, o tarnauja žmonėms. „Todėl turėjo didelį autoritetą ir sėkmingai gydė“ (cit. iš Aničas 1999, 45). Petkevičių namai Joniškėlyje išsiskyrė filantropiniu gyvenimo modeliu, demokratinėmis idėjomis. Šiuose namuose buvo akcentuojama, kad žmogaus vertė nepriklauso nuo luomų, nuo turčinės padėties. Savo demokratišką pažiūrą į žmones skiepijo ir vaikams (jų buvo šeši), kurių vyriausioji Gabrielė išaugo į visuomenės veikėją ir rašytoją Bitę (Aničas 1999, 45). Daktaro ir jo žmonos Malvinos Petkevičienės namuose visada buvo reikalaujama ypatingos pagarbos tarnams: „Jeigu užeis tau kada noras tarnaitę užgauti nemandagiu žodžiu, tai žinok, kad užgausi mane, savo motiną, drauge ir tėvelį“, – sakydavo dukrai M. Petkevičienė (Jasaitis 1972, 356). „Jei ne mūsų namų ideologija – nešti šviesą ir kultūrą – veikiausiai neleisčiau sau niekuomet pirštų tepti, nei publicistikoje, nei visokiausiuose dailės rašiniuose“, – vėliau rašė G. Petkevičaitė (cit. iš Voverienė 2020, 6). Svarbu paminėti, kad Petkevičių šeima bendravo su vietos inteligentais ir pavyzdžiu laikė Medinių sodžiuje gyvenusius Vileišius:

Taip, atmenu, kaip mus, vaikus, pašaukė tėvelis prie dabartinės kartos Vileišių tėvo. Petras Vileišis tada tebestudentavo. Tėvelis liepė su seneliu gražiai pasisveikinti, tardamas: „Šis ūkininkas sugebėjo taip išauklėti savo sūnų, kad juo ne vien šeimyna džiaugiasi, bet ir svetimieji. Tokio sūnaus tėvas nusipelnė didelės pagarbos. Kažin ar aš kada tokios laimės iš jūsų sulauksiu?!“ Baigus man mokyklą, pirma dovana, kurią gavau iš tėvelių, buvo Petro Vileišio Peterburge leistos knygutės (Petkevičaitė 1966, 533).

Sekdami tolimesnę G. Petkevičaitės veiklą, galime matyti, kad ji ateityje ne tik bendravo su Vileišiais, bet ir jos tėvo ištarti žodžiai išsipildė su kaupu.

1898–1901 m. Joniškėlis Petkevičių dėka buvo tapęs tarsi savotišku lietuvių inteligentijos pasitarimo centru (Jasaitis 1972, 46–47):

¹³ Pirmoji kaimo ligoninė Joniškėlyje tebeveikia iki šiol. Joje yra išlikęs gydytojo L. Petkevičiaus kabinetas.

Prieš Petrines į Joniškėlį sulėkdavo lietuvių inteligentų būrelis. Po senojo gydytojo L. Petkevičiaus vardinių priedanga aptardavo nelegalios lietuvių spaudos padėtį, skaitydavo literatūros kūrinius. Ten buvo kuriami ir koordinuojami demokratinės inteligentijos siekimų [...] knygų platinimo planai. Joniškėlis ir Puziniškis buvo nelegalios veiklos židiniai. Tolydžio ten lankydavosi P. Višinskis, P. Avižonis, Žemaitė, Požėla, J. Šlapelis, A. Bulota, J. Jablonskis, L. Didžiulienė, J. Šaulys, ir kt. (Jasaitis 1972, 47–48)

Petkevičių namuose vykusiuose vakaruose buvo svarstomos visuomeninės problemos, aptariamai lietuvių tautinio sąjūdžio klausimai, švietimo, lietuvių spaudos reikalai, platinama draudžiama lietuviška spauda, puoselėjamos labdaros, altruizmo idėjos. Ypač daug dėmesio skirta lietuvių spaudos ugdymo klausimams. Būdavo svarstomos kultūrinės lietuvių nacionalinio judėjimo problemos (Jasaitis 1972, 46).

Nacionalinio judėjimo taktikos klausimais iškildavo ir nesutarimų – P. Višinskis, P. Avižonis pagrindine judėjimo jėga laikė valstietiją, o A. Smetona skatino remtis ir bajorais dvarininkais. Kalbos būdavo karštos, tačiau tolerantiškos (Jasaitis 1972, 47).

Šiuose svetinguose, demokratiškos atmosferos namuose likimo vingiai, naujo gyvenimo ir žinių troškimas suvedė draugėn to laikotarpio šviesulius ir subūrė prie lietuviybės, kultūros ir meno židinio. Vėliau Šiaurės Lietuvos kultūrininkų grupė pasklido po visą Lietuvą ir klojo pamatus jos teatrui.

1.2.1 Gabrielė Petkevičaitė-Bitė

Inteligentiškoje aplinkoje augusi ir gyvenusi rašytoja pasekė tėvo pavyzdžiu: veikė Lietuvos modernėjimo linkme. Palinkimą lituanistiniam darbui sustiprino Joniškėlyje mokytojavęs Laurynas Ivinskis (1810–1881), pas kurį mokėsi nuo šešerių metų. „[I]ki žilos senatvės, kurią prigyvenau, man neišnyko iš atminties nei mano pirmojo mokytojo paveikslas, nei jo pamokos“, – rašė kūrėja (Petkevičaitė 1937, cit. iš Jasaitis 1972). Galima būtų teigti, kad jis buvo vienas artimiausių žmonių, įdiegęs būsimai rašytojai žinių troškimą, darbštumą, kūrybiškumą ir moralinę sampratą: „[...] tuomet Ivinskis man paaiškino, jog mokslas reikalingas tam, kad pats žmogus taptų geresnis ir kitiems gera darytų, kad kiti už jo darbus mylėtų“ (Petkevičaitė-Bitė 1966, t. 1, 368–371). Pirmasis jos mokytojas ugdė patriotinius jausmus, formavo emocinį pasaulį, buvo „visų pirma kaip tylaus, atkaklaus darbštumo įsikūnijimas“ (Jasaitis 1972, 15). Kaip matysime vėliau, G. Petkevičaitės veikla buvo pažymėta atkaklumu ir nenuilstamu darbštumu.

1873 m. G. Petkevičaitė buvo išsiųsta į Mintaujos mergaičių gimnaziją. Ten besimokydama susirgo kaulų liga, tad visą likusį gyvenimą kentėjo nuo stuburo pakitimų, buvo kuprota, vyresniame amžiuje sunkiai vaikščiojo. Nepaisant to, buvo nepaprastai stropi ir gera mokinė. Mintaujoje

susipažino su Jonu Jablonskiu (1860–1930), kuris čia vadovaudamas lietuvių inteligentams tarsi pratęsė pirmojo mokytojo L. Ivinskio skleistas idėjas. J. Jablonskio ir G. Petkevičaitės kūrybiška draugystė tęsėsi kelis dešimtmečius¹⁴.

Baigusi mokslus Mintaujoje, mergina norėjo vykti studijuoti į Maskvą. Deja, šiai svajonei nebuvo lemta išsipildyti. Tėvas gana tradiciškai pažiūrėjo į dukters ateitį: troško, kad ji padėtų namuose, ragino dirbti Joniškėlyje, savo aplinkoje, nes čia „reikalingi inteligentai darbininkai, kur visa šalis paskendus analfabetizme, skursta apsiautusiose tamsybėse“ (Jasaitis 1972, 24). Pats išsilavinęs, Kijevo universitetą baigęs L. Petkevičius savo gabią dukterį nukreipė į darbą provincijoje: mokytojavimui, gydymui ir filantropijai užkirsdamas kelią universitetiniam išsilavinimui. Žinoma, galbūt bijojo ir dėl dukters sveikatos: kas pasirūpins tolimoje šalyje. Žvelgiant iš dabartinių pozicijų tokį tėvo reikalavimą galima būtų vertinti kaip auką arba kaip autoritarinio konservatyvumo apraišką (Vaitkevičienė 2005, 594), tačiau XIX a. antrojoje pusėje tai buvo gana įprasta moters nuolankumo forma, tuo labiau kad tėvas G. Petkevičaitėi buvo didelis autoritetas. Įdomu pastebėti, kad G. Petkevičaitė viduje augino pasipriešinimą, kuris vėliau prasivėrė feministiniu mąstymu¹⁵ ir veikla, pavyzdžiui, 1908–1909 m. ji tapo „Vilniaus žinių“ redaktore.

Paklususi tėvui, G. Petkevičaitė iš Mintaujos grįžo į Joniškėlį ir mokslo troškulį malšino 1885 m. baigdama Deltuvos bitininkystės ir sodininkystės mokslus. Poreikį realizuoti mėgino užpildyti rašiniais: pradėjo rašyti į „Ūkininką“ pasirašydama Bitės slapyvardžiu¹⁶. Tačiau vienos veiklos jai buvo maža: slapta mokė kaimynų vaikus lietuvių kalbos, surengė lietuviškos spaudos platinimo būrelį. 1889 m. Jurgis Bielinis (1846–1918) jai pradėjo pristatinėti draudžiamą spaudą lietuvių kalba¹⁷. Vartydama draudžiamą literatūrą, skaitydama Adomo Mickevičiaus, Johanno Wolfgango von Goethe'ės, Johanno Christopho Friedricho von Schillerio, Władysława Syrokomla (tikr. Ludwik Władysław Franciszek Kondratowicz), Elizos Orzeszkowos knygas, G. Petkevičaitė troško savo

¹⁴ Per J. Jablonskio rankas perėjo daug V. Kudirkos vertimų, Žemaitės, G. Petkevičaitės-Bitės, A. Krikščiukaičio-Aišbės apsakymų, svainio A. Sketerio, M. Lozoraičio straipsnių. J. Jablonskis dažnai lankydavosi Petkevičių namuose, nes jo žmona Konstancija Sketerytė kilusi iš Pasvalio krašto (netoli Joniškėlio). Įdomu pastebėti, kad J. Jablonskis pasiūlė pavadinimą Bitės įkurtai „Žiburėlio“ draugijai (Jasaitis 1972).

¹⁵ Bitė buvo viena pirmųjų lietuvių feminisčių, prabilusių apie moterų teisių lygybę. Supama paprastų žmonių ji matė baisią valstiečių moterų būklę, didžiulį tamsumą, prietarus, nežmoniškumą, kurį aprašo savo garsiajame etuide „Dievui atkišus“ ir kituose apsakymuose. „Ar yra pasaulyje sutvėrimas, didžiau engiamas ir skriaudžiamas už moterę? Tik viso pasaulio visuomenė ir mes pačios drauge esame taip pripratę prie mums teikiamų nužeminimų ir nuoskaudų, kad viskas mums atrodo priprasta ir neišvengiama“, – rašo G. Petkevičaitė-Bitė. 1892 m. „Varpe“ pasirodo jos publikacija „Moterų darbai ant platesnės dirvos“. Moterų teisių klausimas jai tampo esmine tema. Bitė kartu su Žemaite 1906 m. dalyvavo visos Rusijos moterų suvažiavime, o 1907 m. pirmininkavo I Lietuvos moterų suvažiavimui.

¹⁶ Tikėtina, kad bitininkystės mokslų ir žinių inspiruota 1885 m. G. Petkevičaitė pirmą kartą pasirašė Bitės slapyvardžiu. Šis slapyvardis taip gerai jai pritiko, kad vėliau net tapo pavardės dalimi.

¹⁷ Knygnešių karalius Jurgis Bielinis, draugų vadinamas Ministru, prekiauo Joniškėlio, Linkuvos, Pasvalio ir gretimose parapijose, nes netoli Pasvalio buvo jo ūkis, o aplinkiniuose kaimeliuose turėdavo bendraminčių, kurie pasirūpindavo jo saugumu (Misius, Kaluškevičius 2006). Kazio Misiiaus, Benjamino Kaluškevičiaus knyga „Didysis knygnešys Jurgis Bielinis“ („Diemedžio“ leidykla, 2006).

tautai laisvės, šviesos, laimės ir gerovės. 1889 m. ji, perskaičiusi V. Kudirkos leidžiamą „Varpą“, buvo sužavėta jame skelbiamomis tautiškumo idėjomis ir autorių entuziazmu gaivinti lietuviybę (Voverienė 2020, 6–14):

Budrias sielos akis įdėjo man „Varpas“, o ypatingai Kudirkos „Tėvynės varpai“... Nuo to laiko nebeteko man gyvenimo vairo ieškoti. [...] Sukėlė tiesiog visą revoliuciją idėjos gyvenime. Iš karto, kaip kažki kokios stebuklingos rykštės paliesti, prasivėrė nauji gyvenimo ir veikimo horizontai“, – taip apie lemtingą gyvenimo apsisprendimą rašo pati Gabrielė (Baškienė 2018)¹⁸.

Didysis varpininkas visą gyvenimą bus jai pavyzdžiu ir autoritetu: „Pirmieji Gabrielės intelektualiniai ir moraliniai autoritetai buvo vyrai – tėvas, vėliau Kudirka“ (Daujotytė 2001, 129). Analizuojant G. Petkevičaitės laiškus galima matyti, kad po V. Kudirkos mirties „vienas autoritetingiausių [Bitės] aplinkos žmonių“ iki 1906 m. buvo Povilas Višinskis (Jasaitis 1972, 51). Vėliau, maždaug iki 1912 m. beveik visais gyvenimo ir savo kūrybos klausimais ji tarėsi su Jurgiu Šauliu (1879–1948), tad galima daryti išvadą, kad G. Petkevičaitėi „žengiant į vyrų pasaulį svarbi jų nuomonė“ (Bončkutė 2013, 448).

Kaip moteris ji, tėvo valia palikta siauroje bendruomenėje, ieškojo kelių, stengėsi išplėsti kultūrinės veiklos ribas. Viena tokių formų buvo inteligentijos susibūrimai jų namuose Joniškėlyje, kuriuose, kaip liudija rašytojos biografai (Juozas Tumas-Vaižgantas, J. Jasaitis), lankėsi Povilas Višinskis, Petras ir Juozas Avižoniai, Jurgis Šlapelis, Antanas Smetona, Andrius Bulota, Žemaitė, Sofija Pšibiliauskienė ir kt. (Jasaitis 1972, 46). 1890 m., remdamasi savo tėvo patarimu, G. Petkevičaitė kartu su Jadvyga Juškyte įkūrė pirmąją labdaros organizaciją „Žiburėlis“, kuri rėmė studentus ir inteligentiją¹⁹. Pernaravos dvarelio bajoraitė J. Juškytė dar 1894 m. susirado Bitę Joniškėlyje ir pastūmėjo prie aktyvesnės veiklos. Vėliau rašytoja prisipažino, kad „[j]os apsilankymas buvo mano gyvenime neapsakomai svarbus atsitikimas. Pasijutau jau ne taip vieni vienai, įgijau bendramintę draugę, kuriai lygiai kaip ir man rūpėjo tėvynės kėlimas“ (Petkevičaitė 1905, 443). „Bendramintėmis draugėmis“ vėliau jai taps Žemaitė, Felicija Bortkevičienė, Marija Šlapelienė, Sofija Smetonienė ir kt. Tačiau jau jaunystės metais Joniškėlyje išryškėjo Gabrielės organizaciniai gabumai ir noras suvienyti intelektualias jėgas. Ją jaudino ir kėlė veržli sumanymų ir užmojų dvasia, kuriai netrukdytų provincijos aplinka. G. Petkevičaitė visa esybe pasinėrė į visuomenės, tautos švietimo, kultūros darbus ant XX a. slenksčio suartėdama su daugeliu įžymių mūsų tautinio atgimimo veikėjų (Jasaitis 1972, 6). Galvodama, kaip pasiekti vyresnių žmonių protus, ji susižavėjo teatro

¹⁸ Baškienė, Rasa. Kūrusi Lietuvą. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2018-10-01-kurusi-lietuva-gabriele-petkevicaite-bite/>

¹⁹ 1894–1903 m. draugija buvo slapta, 1906 m. oficialiai įteisinta, veikė iki pat 1940 m. Nuo 1903 metų vadovauti jai ėmėsi Felicija Bortkevičienė. J. Vileišis buvo vienas iš „Žiburėlio“ draugijos legalizavimo iniciatorių.

Lietuvos žaditimui teikiama galimybėmis. G. Petkevičaitė viena pirmųjų pradėjo rūpintis lietuviškuoju teatru, kuris XX a. pradžioje buvo ne tik kultūrinis reiškinys, bet ir kalba, kuria buvo galima kreiptis į suaugusiuosius, juos pamokyti (Savukynas 2018, 2).

1.2.2 Svarbūs susitikimai Joniškėlyje

Lemtingas susitikimas, pakeitęs Bitės gyvenimą, įvyko 1894 m., kai Joniškėlyje apsilankė Povilas Višinskis (1875–1906). Tą vasarą P. Višinskis su Šiaulių gimnazijos draugu Vincu Kalniečiu keliavo po Lietuvą „inteligentų paieškom“. Verta paminėti, kad tą kartą keliautojai pirmą kartą susitiko ir su Gabrieliu Landsbergiu-Žemkalniu (1852–1916), kuris nuo 1884 m. tarnavo Karpio dvaro tvarkytoju Joniškėlyje:

Pasitiko pats Lansbergis. Aukštas, stiprus, barzdotas vyras su akiniais, balta vasariška striuke. Jiedu prisistatė, pasisakė norį su inteligentais lietuviais užmegzti pažintis. Lansbergis ištiesė ranką, pakvietė į vidų, tačiau į platesnes kalbas nesileido. Pirmą kartą jis matė tuos berniškai apsirengusius vyrukus. Lansbergio šaltumas sustabdė ir P. Višinskį, nepasigyrė turįs Žymantienės kūrinių. Dar Povilas nežinojo, kad tas bajoras aktyviai bendradarbiavo „Varpe“, skelbė savo straipsnius (Jasaitis 1972, 13).

„Po susitikimo su Lansbergiu jaunuoliai patraukė pas Petkevičius“ (Jasaitis 1972, 14). Joniškėlyje P. Višinskis papasakojo apie pradėjusią rašyti Žemaitę ir įdavė Bitei pirmą jos rankraštį „Piršlybas“:

Povilas Višinskis prisiminė turįs pasiėmęs iš vienos savo sodžiaus bobelės rankraštį. Ta bobutė, sako, norinti būtinai rašyti laikraštyje. Višinskis stengėsis jos raštą paskaityti, bet mažai ką supratęs, nes ji rašanti be jokių ženklų ir žodžio vidury prirašanti didžiųjų raidžių. Kai aš paėmiau tą raštą skaityti, dar mažiau supratau, nes ir tarmė buvo man svetima. Rankraštis buvo stambiomis raidėmis parašytas prastame popieriuje ir susiūtas, kaip sąsiuvinis, storu, namie verptu linų siūlų. Apsakymėlis buvo parašytas ant prasčiausio geltono popieriaus ir sąsiuvinis susiūtas storais, namie verptais, nebalintais siūlais. Aišku – jog pagamintas nelepnamų rankų, kurioms vargas nesvetimas, o rašymas nepriprastas darbas, nes raidės buvo nelygios, visai iškraipytos, ir didžiulės sujauktos išvien su mažylėmis. Tą rankraštį nuvežiau tada į Rygos pajūrį drauge su savo. Viešėjo ten tada, be Jablonskių, Kudirka. Visi skaitė, džiaugdamiesi naujos rašytojos susilaukę, kurią ir visi drauge apkrikštijome Žemaitės vardu (Petkevičaitė 1968, 286).

P. Višinskis ir buvo „didysis tarpininkas, supažindinęs Petkevičaitę, jau nuo 1880 m. dalyvaujančią to meto lietuviškoje spaudoje, su pagyvenusios kaimo moters talentu“ (Mumėnaitė 2009, 6–14). Kūrybinės ir asmeninės draugystės vedinos, P. Višinskio paskatintos, slapyvardžiu „Dvi Moteri“ jos rašė pjeses ir komedijas teatrui: „Velnius spąstuose“ (1898), „Kaip kas išmano, taip save gano“ (1899), „Parduotoji laimė“ (1900), „Litvomanai“ (1904). Tos pjesės buvo ypač reikalinga

medžiaga tik pradėjusiam gimti Lietuvos teatrui. Visuose kūrinuose pašiepiamas ir smerkiamas to meto dvarininkų nutolimas nuo savo tautos, vaizduojama sunki kaimo moters dalia, smerkiama socialinė nelygybė ir tuometinio Lietuvos kaimo ydos (Voverienė 2020, 6–14). Kūrybinis moterų kraitis – didelis P. Višinskio nuopelnas. Ne mažesnis jo nuopelnas buvo ir ta pirmoji studentų kelionė po Šiaurės Lietuvą. Svarbu paminėti, kad tą kartą iš Joniškėlio P. Višinskis, norėdamas susitikti su gimnazijos laikų draugu Antanu Vadapalu, atsidūrė pas Vileišius, Medinių kaime, Pasvalio valsčiuje, kur vyko vestuvės²⁰. Jose P. Višinskis daug kalbėjo su Jonu Vileišiu, A. Vadapalu – buvusiais Šiaulių gimnazistais. P. Višinskis teiravosi apie lietuvių spaudą, kultūrinį gyvenimą, jį domino „Varpo“, nelegalių knygų leidimas. Po Vileišių patraukė į Buividiškių kaimą, netoli Saločių, pas P. Gaidelionį, kuris dar Mintaujos gimnazijoje suorganizavo slaptą „Kūdikio draugiją“ (Sprindis 1978, 39). Vėliau ne be Povilo Gaidelionio (1870–1935) paskatos atsirado P. Višinskio korespondencija „Saločiai“. Ateityje P. Gaidelionis tapo vienu ryškiausių Vilniaus teatro vaidintojų (Maknys 1972, 116), o P. Višinskis dažnai lankėsi šitame krašte: „P. Višinskis nekantravo vykti į Joniškėlį, pas Bitę, kur jį buvo kvietęs P. Avižonis, vasaros atostogų metu kaip studentas medikas felčiarė J. Avižonė ir gyvenęs pas Petkevičius“ (Sprindis, 1978, 160). Iš citatos matyti, kad Joniškėlyje lankydavosi ir pasvalietis Petras Avižonis (1875–1939)²¹. Mokydamasis Mintaujoje P. Avižonis taip pat buvo lietuvių kalbos „tėvo“ Jono Jablonskio mokinys (1901 m. jie abu parengė „Lietuviškos kalbos gramatiką“ Petro Kriaušaičio slapyvardžiu). Taip pat „Avižonis artimai draugavo su Joniškėlio Petkevičiais – susitikdavo atostogų metu kaip geri kaimynai ir bendraminčiai“ (Gaigalaitė 1998, 2). Tai, kad Petkevičių namuose vykdavo karštos ir aistringos diskusijos ir kad čia susitikdavo mūsų aptariami veikėjai, liudija Adolfo Sprindžio monografijoje apie P. Višinskį randama citata:

Susibūrus gausenei ir margesnei kompanijai, kur būdavo vietos kunigai ir vienas kitas dvarininkas, dažnai susikirsdavo nuomonės, įsiliepsnodavo karštas ginčas. Ir vis dėl jo [Višinskio – A. S.], Avižonio ir Bitės (Sprindis 1978, 161).

Reikėtų paminėti, kad dažnas Petkevičių svečias buvo G. Landsbergis-Žemkalnis. Tikėtina, kad čia jis susipažino ir su kitais „litvomanais“. Dar anksčiau, besimokydamas Šiauliuose, G.

²⁰ J. Aničo monografijoje apie Joną Vileišį yra aprašyta, kaip vieną atostogų metu, 1893 m. jis buvo parvykęs į brolio Kazimiero vestuves. Į puotą Mediniuose atsitiktinai buvo užsukę J. Vileišio pažįstami P. Višinskis ir V. Kalnietis, tą vasarą baigę gimnaziją ir pėsčiomis keliavę po Šiaurės rytų Lietuvą (Aničas 1995, 46). Vestuvėse buvo ir jaunosios brolio A. Vadapalas, taip pat Šiaulių gimnazijos abiturientas.

²¹ Petras Avižonis – profesorius, oftalmologas, studijų metais dirbo slaptose moksleivių draugijose, dalyvavo draudžiamojame spaudoje. Kai J. Jablonskio bute įvyko varpininkų septintasis suvažiavimas ir jame dalyvavo iškiliausi to meto lietuvių inteligentai S. ir A. Didžiuliai, K. Grinius, P. Mašiotas, S. Matulaitis ir kiti, tarp jų sukiojosi ir ką tik mokyklą baigęs P. Avižonis, norėjęs vyresniųjų padedamas išsiaiškinti savo ateities problemas. Petkevičaitė-Bitė, vėliau ir Julius Būtėnas atsiminimuose pažymi, kad P. Avižonis su mokslo draugu P. Višinskiu iš Mintaujos gabenę draudžiamą spaudą. Su Petkevičių šeima visą gyvenimą palaikė nuoširdžius santykius. Jis, būdamas garsus profesorius ir pats prastai jausdamasis 1936 m. kovo 17 d. prašėsi Medicinos fakulteto dekanu išleidžiamas į rašytojos laidotuves.

Landsbergis buvo susipažinęs su P. Vileišiu, iš kurio mokėsi „eiti lietuviybėn“. „Gabrielius lietuvių kalbos išmoko vėlai, Šiaulių gimnazijoje, paragintas šviesaus lietuvių jaunuolio Petro Vileišio“ (Landsbergis 1999, 7)²². Petkevičių namų atmosfera leidžia manyti, kad čia jis gavo tai, kas skatino įsitraukti į lietuvišką veiklą, platinti lietuviškus raštus ir gilintis į teatro meną²³. G. Landsbergis dirbdamas Joniškėlyje ir Linkuvoje (1884–1894) aktyviai dalyvavo publicistinėje bei visuomeninėje veikloje, dėl to turėjo išvykti į Maskvą, kur buvo ištremtas į Smolenską (Maknys 1972, 123). Mums svarbu ir džiugu paminėti, kad profesionalaus teatro pradininko gimimo šaknys yra Pasvalio krašto žemėje. Įdomu tai, kad G. Landsbergis J. Jablonskį supažindino su būsima žmona Konstancija Sketeryte, lietuvių inteligente iš Pasvalio krašto Nereikonių kaimo. Tad per vasaros atostogas J. Jablonskis „atkildavo“ į Joniškėlį (Avižonis 1931, 214), ir visi minėti veikėjai susitikdavo draugėn.

Joniškėlyje svečiuodavosi ir būsimasis Lietuvos prezidentas Antanas Smetona (1874–1944) (Jasaitis 1972, 47), kuris aktyviai domėjosi kultūrine veikla ir „su Gabriele, žymia varpininke, visuomenės veikėja ir mokslus einančios jaunuomenės globėja“ buvo susipažinęs per „Chodakauskus ir Joną Jablonskį“ (Merkelis 2017, 68). J. Jablonskis rekomendavo jį Antanui ir Marijai Chodakauskams kaip gabų korepetitorių. 1904 m. A. Smetona vedė Chodakauskų vyriausią dukterį Sofiją²⁴. G. Petkevičaitė buvo Sofijos krikštamotė, nes Chodakausko sesuo Malvina buvo Leono Petkevičiaus žmona, rašytojos mama. Be to, A. Smetonos studijų laikų draugas Juozas Tūbelis vedė Sofijos seserį Jadvygą. Tad ne tik tarpukario Lietuva politikoje buvo vadinama „svainių respublika“ (Jakubavičienė 2020, 7), bet artimos draugystės bei giminytės ryšiai buvo svarbūs ir pirmosios kartos inteligentų gyvenime. Pavyzdžiui, J. ir K. Jablonskių dukters Onos krikšto tėvais buvo V. Kudirka ir G. Petkevičaitė-Bitė.

Petkevičių namuose lankėsi ir Antanas Vileišis (1856–1919). Jis čia atliko gydytojo praktiką ir dalyvavo rengiamuose vakaruose. Dabar galėtume tik numanyti, kiek tokių vakarų paskatintas vėliau pats pradėjo juos rengti Vilniuje, savo namuose (žr. 2.2.). Kazio Umbraso monografijoje „Žemaitė“ užsimenama, kad Antanas Vileišis dalyvavęs Petkevičių šeimos vakare, kai Žemaitė skaitė savo „Marčią“ (Umbrasas 1975, 184–185). Tai patvirtina ir pačios Žemaitės laiškas Višinskiui:

²² Profesorius V. Landsbergis knygoje „Lūžis prie Baltijos“ mini: „Kai į Gabrieliaus rankas pateko knygnešių atnešto „Aušros“ laikraščio egzemplioriai, juos skaitydamas jis išgyveno minčių sukrėtimą. „Nejaugi, jis pasakojo vėliau, yra rimtų, išsilavinusių žmonių, kurie drįsta rašyti lietuviškai, rimtai galvoja apie šios kultūros atgimimą?“ Tie žmonės atrodė verti pagarbos ir pasitikėjimo. Gabrieliaus gyvenimas pasikeitė, netrukus jis jau tiek mokėjo lietuvių kalbos, kad tapo rašytoju“ (Landsbergis 2019, 33).

²³ G. Landsbergis-Žemkalnis užima reikšmingą vietą Lietuvos teatro istorijoje kaip kultūros draugijų organizatorius, teatro teoretikas, kritikas, aktorius, režisierius, dramaturgas, padėjęs pagrindus profesionaliam lietuvių teatrui. „Tikras jo (G. Landsbergio Žemkalnio) talentas ir pašaukimas buvo dramos dailė“, – rašė J. Tumas-Vaižgantas. „Nei gražus jo amžius, nei kiti būtinieji darbai dėl duonos nekludė Žemkalniui ruoštis, mokytis rolių, vaidinti arba režisuoti... Kai kurių jo vaidintų rolių tiesiog negali užmiršti“ (cit. iš Nekrašius 2002). Primintina, kad jis gimė bajorų šeimoje Pumpėnų valsčiuje (dab. Pasvalio rajonas).

²⁴ Sofija nuo jaunystės simpatizavo lietuvių tautiniam judėjimui ir neslėpė lietuviškos orientacijos. Tam įtakos turėjo tėvų giminytės ryšiai su Gabrielės Petkevičaitės-Bitės tėvais, draugystė su J. Jablonskio šeima ir kitais lietuvių švietėjais.

„Pabaigusi apsižvalgiau, kunigiukas besėdis akis nurėmęs, p. Leonas – įrėmęs kaktą į abi delnas, alkūnės ant staliuko, dak[aras] Vileišis – atsivertęs į lubas, atsikolęs krasėj ranka ant kaktos“ (Žemaitė 1957, 51). Kad A. Vileišiui labai patikdavo Žemaitės skaitiniai, patvirtina ši citata: „[...] vakare rinkos visi klausytis, labiau dak[aras] Vileišis, neklausė nė ant kortų eiti, šaukė tik skaityti. „Kortas, sako, – visada rasma, o ta ponja išvažiuos“ (Žemaitė 1957, 51).

Petkevičių pastogė Joniškėlyje tapo svarbia inteligentų susibūrimo vieta, čia nuolat viešėjo, dirbo ar ilsėjosi tai vienas, tai keli rašytojai, „o sykiomis į slaptus veikėjų pasitarimus susirinkdavo arti šimto žmonių“ (Jasaitis 1972, 6). G. Petkevičaitė tuomet tarsi atliko jungiamąjį darbą, suvydama į siūlų kamuolį bendrų idėjų vedamus šviesuolius.

1.2.3 Kelionė pas Kudirką – pirmoji ekskursija

„Kartą Gabrielė pakišo mintį – jei taip nukeliavus iki V. Kudirkos? V. Kudirka gyveno Naujamiestyje. Ir, veik gulėdamas mirties patale, dar redagavo „Varpą“, dirbo literatūrinį darbą“ (Sprindis 1978, 161). 1898 m. vasarą G. Petkevičaitės iniciatyva ir lėšomis buvo suorganizuota kelionė po Lietuvą. Visiškai nestebina, kodėl pasirinkta kelionė pas V. Kudirką. Kaip minėta ankstesniame skyriuje, Bitė ir kiti tos aplinkos šviesuoliai žavėjosi iškilu varpininku:

Mus, to meto jaunesnės kartos susipratusius inteligentus, Basanavičiaus, Šliūpo, o ypač Kudirkos raštai veikė, kaip pasakų stebuklingas vanduo, kuris numirėliams gyvybę grąžindavo, žinojome Basanavičių, Šliūpą, už jūrių marių nuo kerštingos budelių rankos pasislėpus, ir Kudirką, baisiosios žmonių naikintojos džiovos prie lovos prikaltą (Petkevičaitė 1990, 305).

Ir nors Bitė savo atsiminimuose rašo: „Ar gali būti nuostabu, kad mes jo garbintojai, mokiniai ir pasekėjai, panorėjome su juo pasimatyti, įvairiais tautos klausimais pasitarti, pasiaiškinti?“ (Petkevičaitė 1990, 267). Verta pažymėti, kad tuomet tai buvo gana didelis iššūkis. „Ilgai buvo ruošiasi tam žygiui, tartasi, ieškota progos, ilgai su savaisiais politikuota“ (Petkevičaitė 1990, 267):

Kai dabar apie visą tą mūsų ekskursiją imu galvoti, tai rodosi aišku kad [...] mus laikė kažki kokiais bėgliais, norinčiais slapta per sieną arba Amerikon, arba į kitus „nepasviečius“ išsprukti. Kitaip sunku sau išsiaiškinti tą mūsų kratymą šunkeliais, tą laiko gaišinimą... (Petkevičaitė 1990, 271).

Taigi 1898 m. vasarą grupė inteligentų susiruošė į Naujamiestį aplankyti sergančio V. Kudirkos. „Tai buvo seserys Jadvyga ir Marija Juškytės, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Petras Avižonis ir Povilas Višinskis“ (Sprindis 1978, 166)²⁵. Savo prisiminimuose J. Juškytė rašė:

Atvažiavo pas mus į Pernaravą panelė Gabrijėlė Petkevičaitė su studentais: Povilu Višinskiu ir Petru Avižoniu idant paimti mudvi su sesele kartu važiuoti sergančio Dr. Vinco Kudirkos aplankyti, bekeliaujant stengtis pažinti gražias ir istoriškas Lietuvos vietas, kurioms nufotografuoti Višinskis turėjo ir aparatą, prie to rūpėjo mums susipažinti pakelyje su visais esančiais susipratusiais lietuviais, apie kurių darbus ar raštus jau žinojome, o nesusipratusiems norėjome pasirodyti, idant žinotų, kad jau Lietuvoje yra lietuvių, kurie viešai prisipažįsta lietuviais esą ir nebijo pajuokiančio „litvomo“ vardo (Juškytė 1899, 443).

Skaitydami „įdomiosios odisejos“ dalyvių sąrašą, galime pastebėti, kad skaitome ir pirmojo spektaklio Palangoje organizatorių pavardes. Matyt, ne be V. Kudirkos iniciatyvos pradėta rengtis ir didžiajam Palangos vaidinimui (Bielskis 2009, 64). Susitikimo metu sergantis V. Kudirka sunkiai rinkdamas žodžius ištarė: „Mes, suvalkiečiai, kėlėm iki šiol viso mūsų judėjimo našta. Netrukus ji nukris ant jūsų ...“ (Bitė 1924, 125). Pranašiški žodžiai išsipildė. Po šio kelionės G. Petkevičaitės ir visos grupės nacionaliniai jausmai dar labiau sustiprėjo ir tapo akstinu veikti toliau. Tad galime teigti, kad šių Lietuvos šviesuolių ekskursijos metu buvo pradėtas krauti mėgėjų teatro vežimas, išdardėjęs iš mažo Šiaurės Lietuvos miestelio ir išbarstęs kūrybos šakeles po visą kraštą.

1.3 Pirmasis spektaklis Palangoje

1899 m. rugpjūčio mėnesį Palangoje suvaidintas pirmasis lietuviškas spektaklis – Keturakio „Amerika pirtyje“. Tarp vienuolikos pirmojo lietuviško spektaklio organizatorių ir dalyvių – dalis entuziastų, kuriuos likimo vingiai ir kūrybiniai ieškojimai buvo suvedę į mažą Pasvalio krašto miestelį. Galima būtų teigti, kad mintis pastatyti spektaklį jau kurį laiką juos persekiojo: pirmiausia tai – su J. Jablonskio vardu susiję pirmieji lietuviški vakarai Mintaujoje (Maknys 1972, 212), kur 1894 m. Jablonskių bute pirmą kartą pasiskirsčius vaidmenimis buvo perskaityta Keturakio (Antano Vilkutaičio) komedija „Amerika pirtyje“. Iš kitos pusės, studentija ir inteligentai jau žinojo, kad lietuviški spektakliai vyksta užsienio universitetuose, ir svajojo apie galimybę savo krašte juos išvysti:

²⁵ Kad ta ekskursija buvo ypatinga, žymi faktas, kad vėliau tarsi buvo sukurtas ekskursijos modelis. Tai užsimenama Eligijaus Railos knygoje „Mozė“. Autorius pastebi, kad J. Basanavičius nebuvo pirmas lietuvis inteligentas, aplankęs Rambyno piliakalnį, nes 1898 m. liepos mėnesį piliakalnio viršūnę pasiekė penki lietuviai, tą vasarą keliavę į Naujamiestį pas sergantį Vincą Kudirką (Raila 2020, 257).

Tuo tarpu ėjo į mus gandai: Rygoj lietuviškas spektaklis buvo valdžios leidžiamas, Mintaujoje buvo leidžiamas, o mums, kauniečiams, nė pagalvoti apie spektaklį neleidžia... Ne sykį su Povilu Višinskiu kalbėjomės, kad toks spektaklis – Rygoje, Mintaujoje ar Liepojoj – tėra vien rygiečiams, mintaujiečiams, liepojiečiams ir kai kuriems mūsiškiams inteligentams, kurie tyčia važiuoja viešoje vietoje išgirsti savo prigimto žodžio ir juo pasidžiaugti. Koks būtų tačiau tautiškos sąmonės pastūmėjimas pirmyn, jei pasisektų tokį spektaklį suruošti kur Lietuvoje! Bet kaip? Kokiu būdu? kame? Juk valdžia ir už tokį sumanymą baustų (Petkevičaitė 1990, 306).

Kaip tik tuo metu P. Višinskiui Pašvytinio dvarelyje netoli Joniškėlio mokytojaujant ir laisvu laiku lankant rašytoją buvo galiausiai subrandinta spektaklio idėja. Be jų, aktyviai įsijungė kiti lietuviškosios spaudos platintojai: Augustinas Janulaitis, Vladislovas Mongirdas, Jadvyga Juškytė, Petras Avižonis, Liudas Vaineikis. Pastarasis – spektaklio Palangoje iniciatorius – už dalyvavimą „litvomanų“ judėjime Rusijos valdžios tuo metu buvo išstremtas į Kuršo gubernijos pasienio miestelį. Jis gavo leidimą statyti spektaklį lietuviškai. Kuršo gubernatorius Dimitrijus Sverbejevas lengva ranka leidimą pasirašė, nes galvojo, kad Palangoje nėra lietuvių, ir gydytoją L. Vaineikį ištiks nesėkmė (Vaineikienė 1931, 19). Pirminiu įrodymu galime laikyti L. Vaineikio laišką Bitei: „Šią vasarą būtinai atvažiuokite. Parūpinsiu ir tikrai iš Kuršo gubernatoriaus gausiu leidimą spektakliui surengti. [...] Atsivežkite scenos artistų, nes aš neturiu tiek pažįstamų, kad galėčiau jų surasti“ (Petkevičaitė-Bitė 1990, 307). Vien prašymas dėl pažįstamų daugumo mums leidžia suprasti, kad Bitės aplinkoje buvo žmonių, kuriais galima buvo pasitikėti. Ji buvo autoritetas, kaip mat „susigaudydavo situacijoje“ (Sprindis 1978, 37). Išgirdusi šią „viliojančią naujieną“, Bitė negalėjo nuslėpti savo emocijų:

Esu tos nuomonės, kad tik ta mūsų inteligentų veikėjų karta, kuri su mumis drauge tą dvasios naktį gyveno, sugebės suprasti ir atjausti tą jausmų audrą, kokią sukėlė tada d-ro Vaineikio laiškas, kviečiąs prisidėti prie Palangos spektaklio. Juk tai siūloma proga „viešai prabilti savo gimtąja kalba“ ir tą kalbą, amžiais skurdusią „samanotose lūšnelėse“, duoti viešai išgirsti šimtui brolių, pratintų prie gimtosios kalbos žeminimo, niekinimo! Duoti išgirsti scenoje savo kalbos skambumą, dailumą! Atrodė, jog mūsų širdis buvo per menkas aparatas, kad įstengtų tą milžinišką džiaugsmą, kurs mus tada apėmė, tinkamai atjausti (Petkevičaitė-Bitė 1990, 307).

Bitė ir jau anksčiau minėta jos bendražygė J. Juškytė išvyko į Palangą rūpintis „tinkamu butu“, kuriame vėliau bus ir repetuojama. P. Višinskis ieškojo aktorių, „vyrų vaidilų“. Artistų ieškoti sekėsi gana sunkiai. „Vieni dėl susidėjusių aplinkybių tikrai negalėjo atvykti, kiti pabūgo atsakingumo (Petkevičaitė-Bitė 1990, 308). Bet kokiu atveju ledai pajudėjo. Spektaklį ėmėsi režisuoti G. Petkevičaitė ir P. Višinskis. Amžininkų atsiminimuose neretai minima ir Stanislava Jakševičiūtė-Venclauskienė ²⁶. Neatmetamas ir toks tvirtinimas: „Visur režisavo ir vaidino S. Jakševičiūtė-

²⁶ S. Jakševičiūtė P. Višinskio kvietimu Palangos spektaklyje vaidino Agotą. Ji buvo patyrusi vaidintoja, nes lankė vaidybos mokyklą Peterburge. Vėliau vaidino rusų trupėje, kuri buvo suorganizuota Šiauliuose.

Venclauskienė. Rašytoja Gabrielė Petkevičaitė buvo tik scenarė. Ji niekad nebuvo režisierė. Ji tam ir neturėjo jokių kvalifikacijų“ (Peleckis-Kaktavičius 2009, 22). Toks tvirtinimas visiškai nesumenkina G. Petkevičaitės indėlio, kaip tik pabrėžia jos kūrybinį diapazoną įvairiose veiklose. Bitę galėtume vadinti ne tik režisierė, bet, nūdienos terminais, pirmąja Lietuvos prodiuserė ir scenografe, nes būtent ji rūpinosi vaidinimo patalpa, salės puošyba, plakatais:

Buvo jau mūsų nužiūrėta pajūry pašiuurė, grapų Tiškevičių įtaisyta ir pritaikyta teatrui. [...] Visas mūsų būrelis nutarė, kad aš turiu rūpintis išgauti tą pašiuurę, nes niekas daugiau mūsų tarpo nepasipažino su grapais. [...] Gave iš Grapų leidimą pasinaudoti pašiuure, teatru vadinama, ėmė rūpintis programų-plakatų spausdinimu, paskum platinimu“ (Petkevičaitė 1990, 310).

Kalbėti apie vieną režisierių aptariamuoju metu būtų neteisinga, nes ir režisieriaus samprata buvo suvokiama gana skirtingai. Iš laiko perspektyvos žvelgiant galima būtų teigti, kad jie tuomet nesidalijo veiklos sritimis, nes „visi paeiliui kišome redaguodami savo skatiką, nes visi lygiai troškome, kad būtų puikiausia“ (Petkevičaitė 1990, 310). Pati Bitė, praėjus 25-eriems metams po „Amerikos pirtyje“ pasirodymo, vis tik save laiko to spektaklio režisierė, tad savo atsiminimuose rašo:

Iš viso mūsų būrys, gal sakytumėm „štabas“, susidėjo iš aštuonių scenos veikėjų: Jakševičiūtės (Venclauskienės), Juškytės Jadvygos, studento Višinskio Povilo, Janulaičio Augustino, pirklio Empacherio, studento Mongirdo (bene Vlodo), Gabalio ir Kuizino, paskum d-ro Jonušio, suflerio, d-ro Žalnierūkyno, kasininko, salės tvarkdario d-ro Vaineikio ir režisieriaus – manęs pačios (Petkevičaitė-Bitė 1990, 311).

G. Petkevičaitė čia nėra paminėjusi dar vieno pasvaliečio – P. Avižonio – pavardės. Tiesa, jis nevaicino, bet aktyviai talkino artistams atlikdamas kasininko pareigas. Tą kartą P. Avižonis vos spėjo atvykti į spektaklį, nes „sugaišavo“ pas J. Jablonskį (tuo metu jie rašė pirmą lietuvišką gramatiką). Pasirodęs jis „atvežė gyvumo“ ir tiesiai iš vežimo „stojo prie durų kontrolierium“ (Petkevičaitė-Bitė 1905, 651). Įdomu pastebėti, kad vaidinimas nors ir buvo skirtas liaudžiai, tačiau bilietai platinami ir aukštojo luomo atstovams, kas įrodo gudrias G. Petkevičaitės įžvalgas:

Bitėi atrodė, kad to reikalavo oficialus mandagumas, be to jį norėjo pelnyti jų simpatijas [...], gal ponelių „labdarystė“ kompensuos išlaidas, kurias dabar dengė Bitės kišenė, o antra – tegu mato – bus lietuviškas spektaklis (Sprindis 1978, 189).

Spektaklio veikalo pasirinkimas taip pat turėjo reikšmės. Kaip minėta, V. Kudirkos inspiruoto pirmojo dramos konkurso metu atsirado du autoriai: Aleksandras Fromas-Gužutis, garsus žemaičių bajoras, pateikęs keletą didelės apimties pjesių („Ponas ir muzikai“, „Kauno pilies išgriovimas“ ir

„Eglė žalčių karalienė“), ir suvalkietis Antanas Vilkutaitis-Keturakis su komedija „Amerika pirtyje“.
Šie veikalai buvo tarsi dviejų kultūrų priešprieša (Bielskis 2009, 87):

A. Froma-Gužutį įkvepia romantizmas – didybė, legendos, A. Vilkutaitis-Keturakis iškelia jau visai kitą – kasdienišką – pasaulį, kalba ironiškai, mato valstiečio problemas ir siūlo sprendimus. Aiškus pozityvistinis autoriaus nusiteikimas ir kalbėjimo būdas. Negalėjo visa tai atsirasti tuščioje vietoje. Ne mes teatrą kuriame, bet teatras kyla iš mūsų. Atsirado du autoriai, du dramaturgai ir dvi teatro kryptys. Kaip juos suprato ir vertino pats V. Kudirka? A. Froma-Gužučio dramą jis atidžiai analizavo, recenzavo, o A. Vilkutaičio-Keturakio komediją globojo ir protegavo be išlygų kaip savą (Bielskis 2009, 87).

Tikėtina, kad Keturakio veikalas nugalėjo dėl savo liaudiškumo, artimumo publikai. O ir V. Kudirkai jis labiau patikęs:

Tik ką parašytą veikalą nusivežė į Mintaują ir Jono Jablonskio dukters Onos krikštynose (1894), kur buvo suvažiavę visi garsiausi varpininkai (tarp jų ir G. Petkevičaitė-Bitė, J. Tumas, G. Landsbergis-Žemkalnis), „paskaitė, pasiskirstę vaidmenimis. Tai buvo tartum pirmasis „Amerika pirtyje“ vaidinimas“ (Maknys 1972, 212).

Ir Žemaitė, ir Bitė teatrą vertino kaip prieinamą ir paveikų būdą mokyti, itin tinkamą valstiečiams, dažnai nemokėjusiems nei rašyti, nei skaityti. G. Petkevičaitės „darbas statant spektaklį pagrįstas tikro gyvenimo stebėjimu“ (Bielskis 2009, 96). Apie piemenuko (aktorius Stanislovas Kuizinas) vaidmens atlikėją ji rašo, kad „ypač gražiai savo rolę suvaidino. Buvo scenon atsinešęs piemenų padirbtą malūnėlį ir žaidė juo, kas publikai labai patiko“ (Petkevičaitė 1927, 23). „Bekampis, Agota, Vincas ir Antanas, rodos, paimti iš kaimo ir perkelti į sceną“ (Vaineikienė 1931, 24). Liaudiškas pjesės siužetas atliepė G. Petkevičaitės demokratinį nusistatymą, kad išsilavinę tautos nariai neturi nusisukti nuo bendruomenės reikalų (Savukynas 2018, 2). Žvelgiant iš šių dienų pozicijų, stebina organizatorių įžvalgos, nes jų strategija, t. y. pjesės pasirinkimas, bilietų platinimas pasiteisino:

O publikos debesų debesiai! Pranešama mums, kad ir bilietų daugiau parduota, nekaip esama vietų. Pro plyšelius uždangoje pastebime, kad ir stovimose vietose žmonių kaip silkių bačkoje, o prie durų dar nelyginant uodai čiulkinį grūda. Šmėkstelėja čia šviesūs žemaičių skepetukai, čia tamsios vyrų kepurės, kuriems į vidų įsiveržti jau nebeleidžia. Ir tokių dar minia! (Petkevičaitė-Bitė 1990, 314).

Apie pirmojo spektaklio organizavimą, sukeltas emocijas, užplūdusius visuomenę ir jų organizatorius, daug rašyta ir analizuota, tad dėl darbo apimties stokos į tai nebus labai gilinamasi, tik norima atkreipti dėmesį į faktą, kad spektaklis padėjo pagrindus kovai dėl lietuvybės:

Tai buvo daugiau nei vaidinimas. Tai buvo pirmasis viešas lietuviškas vakaras, ir nuo šitos minties daugeliui darėsi ir pakilu, ir baugu, ir nepaprastai gera. Artistai jautė, kad po jų kojomis ne paprasta scena – tai tarsi kovos laukas, iš kurio jau negalima pasitraukti pralaimėjus. Kažką panašaus pergyveno ir publika. Spektakliui dar neprasidėjus, kilo tikros ovacijos, tą kilnią valandą ne vienam sudrėkinusios skruostą (Peleckis-Kaktavičiaus 2009).

Pjesė iš karto susilaukė didelio populiarumo ir suvaidino nemažą vaidmenį ne tik lietuviškojo teatro kūrimosi istorijoje. Nors buvo gautas oficialus leidimas, bet komedijoje išvelgta caro režimo pajuoka. Caro žandarai beveik visus spektaklio dalyvius areštavo, bet galbūt kaip tik todėl ir prasidėjo unikaliausias mūsų kultūros istorijoje, o gal ir pasaulinėje praktikoje reiškinys – Palangos spektaklis sukėlė visuotinį lietuviškai ir ne tik lietuviškai kalbančių žmonių susidomėjimą ne tiek menine, kiek politine prasme. Kaip liudija G. Petkevičaitė, būtent organizuojant šį spektaklį pradėjo rasti nepriklausomybės idėja (Petkevičaitė 1927, 14).

Tat buvo pavojingas, bet milžino darbas būrelio tautiečių, suradusių taką, kuriuo imta vesti tamsybėje paskendusius brolius aikštėn į šviesą. Tuos mūsų scenos pranokėjus mes turime pažinti, tą šviesią savosios kultūros valandą mes turime atnaujinti savo mintyse ir priaugančiai kartai parodyti, kokiais takais teko pranokėjams krisleliais atgauti savo teises iš prievartos nasrų“ (G. Lansbergis-Žemkalnis 1909, 2).

Aukščiau pacituota ištrauka yra iš G. Landsbergio-Žemkalnio kalbos minint 10-ies metų „Amerikos pirtyje“ jubiliejų. „Teatro jubiliejus – pirmojo lietuviško teatro dešimtmetis – buvo posūkis nauja, profesionalaus teatro linkme, todėl jis ir vadinamas Didžiuoju teatro jubiliejumi“ (Bielskis 1999, 1). Pačiam G. Landsbergiui neteko pirmojo spektaklio matyti, nes už savo publikacijas ir pažiūras jis buvo ištremtas į Smolenską, tačiau grįžęs išgirdo Palangos lietuviškojo vakaro įspūdžiais. Susižavėjęs važiavo į Palangą padėkoti L. Vaineikiui už tokį reikšmingą darbą, bet pakeliui sužinojo, kad šis suimtas. P. Višinskis jam papasakojo apie lietuviškų vakarų sąjūdį. „Taip Lansbergis susidomėjo lietuviškais vakarais ir apskritai teatru“, – teigė V. Maknys (1972, 122).

Tad apibendrinant galima teigti, kad spektaklis, apie kurio organizavimą yra plačiai rašiusi pati G. Petkevičaitė (1927), buvo didelis įvykis Lietuvos kultūrinėje ir politinėje padangėje, nuskambėjęs kaip tautos savimonės ir savigarbos aktas, „visuotinis tautos valios manifestavimas arba pirmasis Lietuvos referendumas“ (Bielskis 2009, 95):

Lietuviškas žodis, pasakytas viešai, buvo svarbesnis už meninius reikalavimus. Tuo spektakliu grupelė žmonių pareiškė pasauliui, kad lietuvybė gyva. Ir visa tauta, remdama Palangos spektaklio organizatorių lietuvybės idėją, ėmė statyti tą patį veikalą kiekviename kaime (Bielskis 2009, 95).

Mums svarbu pastebėti, kad šis spektaklis yra tarsi Lietuvos teatro atskaitos taškas, o itin džiugina tai, kad jo užuomazgų pradžia – Pasvalio krašte.

1.4 Pasvaliečių indėlis į teatro pradžią Vilniuje

XX a. pradžioje Vilnius atgimė kaip lietuvių dvasinių vilčių centras. Čia buvo leidžiami laikraščiai, kūrėsi mokslo, meno draugijos, buvo organizuojami koncertai, teatro spektakliai, vyko pirmosios dailės parodos. Vilnius sutraukė savajai kultūrai išipareigojusius inteligentus (Daujotytė 2017, 2). „Vilniuje būrėsi vis daugiau inteligentų [...] – traukė į senąją sostinę Vilnių, vedini meilės savo žemei ir nuojautos, kad artėja dideli įvykiai, kad tuoj prašvis laisvesni laikai, kad keisis tautos padėtis, santvarka ir valstybių ligtoliniai kontūrai“ (Mareckaitė 2005, 38). Panašiai vertino būsimasis Lietuvos Prezidentas Kazys Grinius pažymėdamas, kad „tai buvo smarki lietuvių agresija į Vilnių“, sutraukdama „žymų lietuvių skaičių“ (Grinius 1926, 1).

Į Vilnių atkeliavo ir pasvaliečiai broliai Vileišiai, suburdami aplink save lietuvybės ištroškusių inteligentiją, paversdami miestą „lietuvių Atėnais“ (Tumas 1924, 169–170). Taip pat 1900–1905 m. brolių Vileišių kvietimu į Vilnių atvyko J. Jablonskis, P. Višinskis, J. Basanavičius, G. Landsbergis-Žemkalnis, G. Petkevičaitė-Bitė ir kt. (Aničas 1993, 165). Pasvalio krašto šviesuoliai aktyviai įsijungė į teatrinę veiklą. Įdomus ir minėtinas faktas, kad „scenoje įgytos savybės vėliau atvedė daugelį jų į nepriklausomos Lietuvos politinio ir kultūrinio elito gretas. Lietuvių teatro kūrimosi metu jo pradininkai buvo žymūs (jau tuo metu arba vėliau) dailininkai, rašytojai, kompozitoriai, solistai“ (Mareckaitė 2005, 38). Pirmųjų gretose buvo minėtieji broliai Vileišiai, G. Petkevičaitė-Bitė, G. Landsbergis-Žemkalnis, A. Smetona ir kt. Jų reikšmingi darbai leidžia Pasvalio kraštui didžiuotis išaugintais žmonėmis.

Pasvalio žemė yra didžiausia pasitarnavusi Lietuvai. Ar tai žemės derlingumo kaltė, ar vietos žmonių gero istorinio pasirinkimo, bet pasilieka tikra, kad toj apylinkėj ir analfabetų yra mažiau kaip kitur, ir sulyginant daug žymios tautos naudai dirbančios inteligentijos yra atsiradę (Grinius 1926, 3).

„Žvelgdami į Pasvalio praeitį matome, kad visų šių žmonių profesija – ne kultūrininkai, tačiau jų indėlis kultūroje nepaprastai didelis“ (Žilinskienė 1990, 2). Toji veikla – tvirtas pamatas visai teatrinei Lietuvos pradžiai. Juk, kaip teigia V. Maknys (1972, 114), Vileišių šeimos Vilniuje ir pradėjo lietuviškuosius vakarus. Šioje veikloje aktyviai veikė ir brolių žmonos Emilija ir Ona (Maknys 1972, 114). Šalia Vileišių pavardės žodis teatras nėra dažnai minimas, bet turėtume suprasti, kad aptariamuoju metu teatro žinovų praktiškai nebuvo. „Kiekvienas veikėjas turėjo būti enciklopedistu ir dirbti, kas dirbama. Tie patys buvo rašytojai, tie patys skaitytojai, tie patys dramaturgai, tie patys – artistai. [...] Visa tai buvo atliekama atsargiai, pasislėpus, pašnibždomis it pirmojo krikščionio pamaldos katakombose“ (Landsbergis-Žemkalnis 1972, 224). Susitelkusios bendruomenės kultūrinės veiklos sritis buvo teatras kaip vienas prieinamiausių būdų lietuviškam žodžiui skleisti, tautinei savimonei stiprinti (Aničas 1995, 145). Minėtina, kad tuometinio teatro

užuomazgos reiškesi per slaptus ir lietuviškus vakarus. „Kam teko būti Vilniuje – tas žino, kad lietuviški vakarai buvo beveik vienintelė propagandos priemonė“ (Sruoga 1930, 6–9).

Pasvaliečiai aktyviai dalyvavo „Vilniaus lietuvių savitarpinės pašalpos draugijos“ (toliau – VLSPD) ir „Vilniaus kanklių“ draugijos veiklose. Pastarosios veiklos iniciatorius, valdybos narys – J. Vileišis, o pirmasis valdybos pirmininkas – G. Landsbergis. „Vilniaus kanklių“ draugija turėjo vaidintojų būrelį, kurį sudarė lietuvių autorių pjesės, be mūsų jau minėtų autorių A. Keturakio, G. Petkevičaitės, Žemaitės, G. Landsbergio, verta paminėti dar vieno iškiliaus pasvaliečio, J. Jablonskio svainio Adomo Sketerio (1859–1916) literatūrinį palikimą – pjesę „Iš tamsos į šviesą“, tuomet labai dažnai statytą (Aničas 1995, 149). Tačiau vis tik visose kultūrinėse draugijose dažniausiai skambėdavo Vileišių pavardės.

1.4.1 Broliai Vileišiai

Pasvalio ūkininkų Vincento ir Agotos Vileišių gausioje šeimoje gimė 10 vaikų. Penkis vaikus Vileišiai išleido į mokslus. „Garsas apie tai sklido toli, apylinkių žmonės su pagarba kalbėjo apie Medinių sodžiaus Vileišius, laikė juos ir jų vaikus pavyzdžiu“ (Aničas 1993, 31). Nuo mažų dienų siekė mokslo, išsilavinimą įgiję Sankt Peterburgo ir Maskvos universitetuose broliai kėlė tikslą dirbti Lietuvai. Tad nenuostabu, kad atvykę į Vilnių iš karto įsiliejo į „Dvylikos apaštalu“ draugiją (1899), kurios tikslas buvo remti meną. Būrelis gausėjo, tapdamas tikru lietuviybės židiniu, žadinančiu lietuvišką sąmonę²⁷.

Petras Vileišis (1851–1926) į Vilnių atsikėlė 1898 m. Jis atsivežė didelį kapitalą, įgytą padedant pelningai geležinkelių ir tiltų inžinieriaus profesijai. Dėl šio darbo apimties nebus įmanoma nuosekliai išvardinti visų P. Vileišio darbų, tad bus bandyta pasigilinti į jo veiklą teatro istorijos kontekste.

Dar studijuodamas P. Vileišis buvo išleidęs kelias knygeles²⁸. Jaunajam P. Vileišiui rūpėjo lietuviškumo Lietuvoje gausinimas. Nėries slapyvardžiu Martyno Jankaus spaustuvėje Bitėnuose išleido vieną pirmųjų aprašymų apie Vilnių lietuvių kalba (Briedis 2015, 176). Knygelėje „Praeitė Vilniaus ir jo pirmbuvusios akademijos“ jis su širdgėla rašė: „Gailu, kad tai lietuviškas miestas be lietuvių“ (Neris [Vileišis] 1893, 3). Tačiau jis ne tik apgailestavo, bet ir veikė imdamasis realių darbų, nes suprato, „jog laikas yra grįžti prie apdirbimo savo apleistos dirvos“ (Neris [Vileišis] 1983, 46). Taigi į Vilnių P. Vileišis atvyko gerai žinodamas padėtį ir turėdamas aiškius ketinimus (Aničas 1993, 151). Jis 1900 m. Vilniuje įkūrė geležies dirbinių gamyklą, o 1904 m. – modernią spaustuvę ir

²⁷ 1899 m. Vilniuje susibūrė 12 žmonių būrelis, pasivadinęs „Dvylika apaštalu“. Draugijai, be kitų inteligentų, priklausė broliai Vileišiai.

²⁸ Peterburge P. Vileišis su bendraminčiais 1875–1876 m. leido rankraštinių laikraštėlių „Kalvis melagis“. Įdomu tai, kad Kalvio melagio personažas yra iš gimtojo krašto – tai kalviu dirbęs kaimynas.

lietuviškų knygų knygyną. Tais pačiais metais P. Vileišio pastangomis pradėtas statyti rūmų ansamblis (baigtas 1906 m.) subūrė į krūvą visus to meto kultūrininkus. Kraštiečio istoriko Jono Aničo teigimu, išskirtinis P. Vileišio nuopelnas tautiniam atgimimui buvo jaunosios lietuvių inteligentijos telkimas Vilniuje. Iškilus kraštietis visur ieškojo išsibarsčiusių lietuvių inteligentų, susirašinėjo su jais, kvietė į Vilnių tautiniam darbui. P. Vileišis susirašinėjo ir su savo vienmečiu Jonu Basanavičiumi, kviesdamas jį sugrįžti iš Bulgarijos į Lietuvą (Aničas 1993, 156). Kai Antakalnio rūmuose 1907 m. sausio 9 d. buvo atidaryta pirmoji lietuvių dailės paroda, joje kalbėjo Lietuvos Patriarchas (Raila 2019, 250).

P. Vileišis, kaip ir Bitė, rašė ir vertė švietėjiškas knygeles liaudžiai; parašė apsakymų, scenos vaizdelių. 1904 m. pradėjo leisti „Vilniaus žinias“ – pirmąjį lietuvišką dienraštį, kuris iš karto tapo tautinės veiklos židiniu. Pirmo numerio pratarmėje P. Vileišis sakė, kad „[d]abar mes nebesijusime palaidais, o būsime tarsi į vieną kūną surišti: viens apie kitą lengviaus žinių turėti galėsime, viens su kitu lengviau susiprasime“ (Vileišis 1904, 1). Ir iš tiesų apie „Vilniaus žinias“ susitelkė visa tuometė Vilniaus lietuvių šviesuomenė – J. Jablonskis, P. Višinskis, A. Smetona, J. Basanavičius, G. Petkevičaitė-Bitė, M. Biržiška, M. Šlapelienė, G. Landsbergis-Žemkalnis ir daugelis kitų (Aničas 1993, 165). Būtent per šį dienraštį skleidėsi visas kultūrinis gyvenimas. P. Vileišio pastangomis leistas laikraštis ne tik jungė ir suvedė visus kultūrininkus, bet ir užfiksavo to meto teatro užuomazgas, kurias dabar galime rekonstruoti.

Iš nūdienos perspektyvos galima P. Vileišį vadinti Lietuvos meno mecenatu, nors nė viena sritis, į kurią jis buvo įdėjęs lėšas, nebuvo pelninga, „fabrikas, spaustuvė, knygynas ir redakcija davė tik nuostolius“, bet „iš jų mūsų kultūra ir ypač spauda tik laimėjo“ (Vileišis 1927, 10). Tad P. Vileišio sukurtą padavimą (1983) apie Vilniaus „smaką“ turbūt „reikėtų laikyti alegoriniu – į nelietuvių apgyvendintą Lietuvos sostinę lietuviai valstiečiai atvyksta tarsi į svetimybų pilną irštą ir apsiginti gali tik veidrodžiu, atmušančiu visa, kas mieste buvo nesava ir priešiška“ (Briedis 2015, 177)²⁹. Toks kovotojas ir buvo P. Vileišis. Karštai mylėdamas Lietuvą, jis siekė jai gerovės, tai galima apibūdinti lotynišku posakiu *res non verba* (darbais, ne žodžiais).

Petro Vileišio brolis Antanas Vileišis (1856–1919), apsigyvenęs Vilniuje, sukūrė šeimą. Jo žmona Emilija Jasmantaitė-Vileišienė – aktyvi visuomenininkė ir lietuvybės stiprintoja, atsidėjusi kovai už vilniečių lietuvių teises, „ėjo vienoje gretoje su žymiaisiais tautinio atgimimo veikėjais“ (Aničas 1999, 10). Jonas Vileišis savo brolio šeimą pavadino „tikru lietuvybės lizdu“. „Jo namuose kiekvienas galėjo sužinoti, kas lietuvių daroma, kaip lietuvybės darbas sekasi“ (cit. iš Aničas 1999, 81). Dera pažymėti, kad A. Vileišio šeima visada palaikė glaudžius ir šiltus santykius su giminėmis, gyvenančiais tėviškėje, Pasvalio krašte (Aničas 1999, 81). Giminės naudojosi jų pagalba rengdami

²⁹ Tikėtina, kad P. Vileišio užrašytas Krokuvos legenda paremtas padavimas apie Vilniaus smaką (Vileišis 1983, 5) vėliau atsispindėjo Kristinos Sabaliauskaitės „Silva rerum“.

vaikus į mokslus. Yra išlikę žinių, kad Emilija telkė vaikus į kuopas, kurios rūpindavosi draugijų veiklomis, ir padėjo rengti lietuviškus vakarus (Aničas 1999, 82). Gražiai apie Vileišių šeimą atsiliepia Martynas Yčas:

Viena pirmųjų lietuviškų šeimų, apsigyvenusių Vilniuje, tikrai inteligentiškų šeimų, kur buvo vien lietuvių kalba vartojama, be abejo buvo dr. Antano Vileišio šeima. Čia susirinkdavo pasižmonėti platus draugų būrelis, čia spiečiasi jaunuomenė, čia gauna išsilavinimą gražus giminaičių būrys (Yčas 1935, 363).

Apie A. ir E. Vileišių šeimą susitelkęs jaukus šviesuolių židinys ir pradėjo pirmuosius slaptus lietuvių vakarus:

Tai buvo medinis sandariomis langinėmis pastatas, stovėjęs atokiau nuo gatvės, aptvertas medine tvora, tarp kurios ir namo augo aukštųjų tujų eilė. Namas iki šių dienų neišliko. Pas A. Vileišį, kaip miesto magistrato gydytoją, įvairiu laiku lankydavosi daug žmonių, todėl ir rinkimasis į vakarą-spektaklį nekrito į akis policijai (Deltuvus 2015, 8).

Yra randama informacijos apie tris slaptus vakarus, kurie vyko A. Vileišio bute (plačiau žr. 1.4.2). Kai 1904 m. buvo įsteigta VLSPD jai vadovauti ir imtis „visuomeninio, kultūrinio, taigi ir teatrinio darbo“ ėmėsi A. Vileišis (Maknys 1972, 114–115):

Draugijai buvo leista keturis kartus per metus rengti viešus spektaklius ir koncertus, teatro scena tapo nepaprastai svarbia tautinio susipratimo raiškos priemone, nes ji buvo beveik vienintelė vieta, kur galėjo laisvai skambėti lietuviškas žodis (Deltuvus 2015, 8).

Draugijos organizuojami ir A. Vileišio vadovaujami „lietuviškieji vakarai buvo ne tik Vilniaus lietuvių tautinio sąmonėjimo išraiška, bet gerokai praplėtė ir praturtino visą tautinės revoliucijos turinį“ (Aničas 1999, 196).

Jauniausias iš brolių – advokatas Jonas Vileišis (1872–1942) taip pat „dirbo teatro srityje“ (Maknys 1972, 114). Sunku būtų pasakyti, kaip būtų susiklostęs Jono gyvenimas, jei ne ryškus brolio Petro pavyzdys (amžiaus skirtumas beveik 21 metai). Jis tapo brolio bendražygiu Vilniuje: padėjo leisti „Vilniaus žinias“, steigti kultūros draugijas „Daukanto manta“ (1900 m.), plėtoti jų veiklą ir burti draugėn to meto šviesuolius (Aničas 1995, 5). J. Vileišis būdamas aktyviu varpininku dar studijų metais buvo pažįstamas su P. Višinskiu, tad po spaudos atgavimo kvietė jį į Vilnių darbuotis (Aničas 1995, 93). Jų bendrystę įrodo 1904 m. liepos 15 d. P. Višinskio laiškas J. Vileišiui, kuriame pirmasis sutinka būti „Vilniaus žinių“ redakcijos nariu: „Mylimas drauge. Gavęs Tavo malonų laišką, nudžiugau ir įgijau noro ir energijos pasidarbuoti ir padėti“ (Višinskis 1964, 33). „Vileišis buvo žymus publicistas, nuoširdus dailės gerbėjas ir menininkų bičiulis, entuziastingas kultūros

mecenatas“ (Aničas 1995, 6). Jo pavardė skamba ir tarp pirmųjų Vilniaus teatrinės veiklos pionierių (Aničas 1995, 145), kur jis išbandė savo vaidybinius sugebėjimus, vėliau buvo vienas aktyviausių teatrinio gyvenimo organizatorių (Aničas 1995, 145). Autobiografijoje J. Vileišis rašė: „Teko ir vaidinti bene pirmame spektaklyje Vilniuje 1900 m.“ (cit. iš Aničas 1995, 145). Randame informacijos, kad J. Vileišis vaidino ne viename, o pirmuose trijuose slaptuose spektakliuose (plačiau žr. 1.4.2). Tuo pačiu metu Vilniaus lietuviai pradėjo rengti ir legalius vakarus su šokiais, dainomis ir vaidinimais, tad J. Vileišis – aktyvus jų dalyvis ir organizatorius (Aničas 1995, 146). Trečiąjį iš eilės Vilniaus lietuvių vakarą, įvykusį 1901 m., pats J. Vileišis aprašė straipsnyje „Ant vakaro buvo žmonės visokio visuomeniško padėjimo“, paskelbtame „Varpo“ žurnale (Petraitis [Vileišis] 1901, 3). Kadangi tai buvo legalus vakaras. J. Vileišis spaudoje lyg ir kelia klausimą, kodėl valdžia leido jį surengti, ir pats atsako: „Geriau pavelyti viešai juos daryti, tuomet bent liuosai galima daboti, kas ir kaip dedasi“ (Vileišis [Petraitis] 1901, 3). Vakarai buvo reikšminga gairė lietuvybės gaivintojų Vilniuje veiklai (Aničas 1995, 147) ir mums svarbu pabrėžti, kad J. Vileišis rūpinosi, kad ši tautinio darbo forma plačiai pasklistų visame krašte, „kad gerėtų jos idėjinis ir meninis lygis“ (Aničas 1995, 147). Ta intencija jis lankydavosi įvairiuose spektakliuose, vakaruose, išpūdžius aprašydavo spaudoje, pasirašydamas vienu iš slapyvardžių. Pavyzdžiui, 1902 m. apsilankęs Zarasų kaimo apskrities vakarėlyje jis „Ūkininko“ žurnale rašo:

Lošė ten komedijas paprasti sodiečiai ir, reikia pasakyti, lošė sulyginamai gerai. Visi pasilinksmo puikiai, o kartu ir pasimokė. Pamatę tose komedijose blogas puses savo kasdieninio gyvenimo [...], kad visa tai pareina iš mūsų tamsumo ir kad vien tik mokslas ir skaitymas knygų gali mus apšviesti ir nurodyti tikrą kelią, kuriuo eidami iškovosime geresnę ateitį (cit. iš Aničas 1995,147).

J. Vileišis kartu su broliu Antanu labai rūpinosi VLSPD steigimu. Kadangi draugijai buvo leista organizuoti tik keturis spektaklius per metus, o jos nario mokestis buvo sunkiai pakeliamas (25 rubliai), tai nepatenkino Vilniaus lietuvių scenos mėgėjų, tad pradėta rūpintis steigti kitą draugiją. Drauge su kitais scenos entuziastais „tuo reikalu rūpinosi ir J. Vileišis“ (Aničas 1995, 149). Besilankydamas Rygoje jis rado įsikūrusią lietuvių muzikantų ir dainininkų draugiją „Kanklės“ (Aničas 1995, 149). Grįžęs iš viešnagės, J. Vileišis kartu su bendraminčiais pradėjo steigti „Vilniaus kankles“ (1905).

Iš to meto J. Vileišio publicistikos matyti, kad jam rūpėjo ne vien Vilniaus scenos mėgėjų veikla, bet ir apskritai lietuvių teatro lėtotės reikalai. Jis atidžiai sekė scenos mėgėjų grupes, kurios steigėsi Lietuvos miestuose, bei miesteliuose, stebėjo jų rengiamus lietuviškus vakarus bei vaidinimus, rašė apie juos to meto lietuvių spaudoje, vertindamas tai kaip reikšmingus lietuvių tautinio sąjūdžio žingsnius (Aničas 1995, 150).

Dėl ribotos darbo apimties ir informacijos gausumo nelengva sutraukti į visumą visų brolių Vileišių darbus, tačiau jų indėlis į lietuviško teatro pradžią yra svarbus ir ryškus. Tad galime teigti, kad Petras Vilniuje padėjo pamatus burtis šviesuoliams ir dirbti drauge, Antanas rengė ir organizavo pirmuosius vakarus, vadovavo draugijoms, Jonas ne tik pats vaidino, rūpinosi teatro draugijų steigimu, bet ir žengė pirmuosius žingsnius teatro profesionalumo link, analizavo spektaklius ir rašė kritinius straipsnius. Vėliau autoritetingų brolių Vileišių veikla tapo postūmiu tėviškėnams, kurie siekdami prilygti vieni pirmųjų Pasvalyje įkūrė teatrą.

1.4.2 Pirmųjų lietuviškų spektaklių Vilniuje organizatoriai ir vaidintojai

„Lietuviškojo teatro istorija Vilniuje prasidėjo 1900–1902 m., dar draudžiamos nacionalinės kultūros praktikos sąjūdžio laikais“ (Trinkūnaitė 2017, 26). Pirmojo spektaklio Palangoje sėkmės paskatintas Vilniuje vaidybos „menas skynėsi kelią į viešumą tarsi po žemėmis dešimtmečius brinkusios sėklos veržtūsi į dienos šviesą, stiebtūsi į saulę“ (Mareckaitė 2005, 37). Prasidėjo pirmieji slaptieji spektakliai. „Adresai, kur susiburdavo vaidintojai steigdami lietuviškas draugas ir vaidindami savo pirmuosius neįmantrius vaidinimėlius, patiems dar neįprasta lietuvių kalba, buvo inteligentų butai“ (Mareckaitė 2005, 37).

Analizuojant medžiagą apie pirmuosius spektaklius Vilniuje, darbo autorei nepavyko rasti nuoseklios istorijos. Tai nestebina, nes rengiami vakarai tuomet buvo laikomi didžioje paslapyje. Tad ir chronologinę jų pasirodymų seką atsekti gana sunku. Natūralu, kad rašytiniuose šaltiniuose randame netikslumų. Gražina Mareckaitė rašo, kad pirmieji spektakliai galėjo vykti 1898 m. Bokšto gatvės bute, kuris priklausė Romerio šeimai (2005, 38). Kituose šaltiniuose Bokšto gatvės buto savininku ir pirmųjų vakarų organizatoriumi įvardinamas kunigas Juozas Ambraziejus (Aničas 1999, 93). Teatro istorikai Vytautas Maknys (1936) ir Julius Būtėnas (1940) teigia, kad teatro istoriją Vilniuje 1900–1902 m. pradėjo vienas paskui kitą pasirodę trys privačiai surengti „*undergroundiniai*“ spektakliai A. Vileišio bute, Jurgio prospekte Nr. 25 (dab. Gedimino pr.), nors jų minimos datos nesutampa³⁰. J. Aničas monografijoje apie A. ir E. Vileišius taip traktuoja datų nesutapimą:

Vytautas Maknys, priverstas atiduoti duoklę tarybinės istoriografijos reikalavimams, 1972 m. rašė: „Iki 1904 m. Vilniuje buvo ir antras klierikalinės krypties lietuvių sambūris, vadovaujamas J. Ambraziejaus“ (1972, 114). Šiam tvirtinimui prieštarauja aukščiau nurodyti šaltiniai, liudijantys, kad visi „apaštalai“ tarp jų ir kun. Juozas Ambraziejus ranka rankon dirbo lietuvinimo darbą. Pirmasis slaptas lietuvių vakaras įvyko 1899 m. gydytojo Federavičiaus bute – apie tai Pranas Petrusevičius pranešė Žandarų valdybai. Beje, galimas dalykas, kad minimas

³⁰ Maknickas (Maknys) „V. Gabrielius Lansbergis-Žemkalmis“, *Darbai ir dienos*, 1936, t. 5, 100–101. Būtėnas *Lietuvių teatras Vilniuje 1900–1918*, Kaunas, 1940, 7–8.

slaptas lietuvių vakaras Vilniuje nebuvo pirmasis, nes Dvylikos Vilniaus apaštalų draugijos branduolys susiformavo 1895 m. pabaigoje – 1896 m. pradžioje (Aničas 1995, 198).

Šiame darbe, analizuodami pasvaliečių indėlį į Lietuvos teatro istoriją, apsistosime prie tų vakarų, kurie vyko Vileišių bute:

Vilniuje surengtuose slaptuose vakaruose (jie žinomi trys) dalyvavo daugiausiai Vileišių šeimų nariai ir jų artimieji (A. Aubšys, A. Macijauskas, Savickas, K. Šivickaitė, M. Piaseckaitė-Šlapelienė, E. Brazaitytė-Tšebinskienė, F. Bortkevičienė, P. Bortkevičius, P. Gaidelionis ir kt.) (Maknys 1972, 114).

V. Maknys nurodo, kad pirmas slaptas spektaklis įvyko 1900 m. vasarą (Maknys 1972, 114). Čia buvo suvaidinta vokiečių rašytojo Jeano Baptistos von Schweitzerio (1833–1875) komedija „Vienas iš mūsų tur apsivesti“. Spektaklyje, be J. Vileišio, vaidino E. Vileišienė, Ona Kasakauskaitė (vėliau ji tapo J. Vileišio žmona), Antanas Rupšys, P. Gaidelionis (Aničas 1995, 146). Vaidinimas buvo improvizuotas, be scenos, be grimo stebint nedidelei grupei patikimų svečių. Pirmame Vilniaus lietuvių vakare dalyvavo ir P. Višinskis – vienas iš viešojo vakaro Palangoje organizatorių (Maknys 1972, 114). Šiam pirmam vaidinimui laimingai praėjus rengėjai pradėjo galvoti apie kitą lietuvišką vakarą. Antrasis vakaras datuojamas 1901 m. lapkričio 17 d., kai „rampos šviesa“ išvydo dvi komedijas: ta pati „Vienas iš mūsų tur apsivesti“ ir lenkų autoriaus Józefo Blizińskiego (1827–1893) „Žentas dėl parodos“ (Maknickas 1936, 99)³¹. 1902 m. rugsėjo mėn. surengtas trečias iš eilės slaptas vaidinimų vakaras. Tą kartą parodytos komedijos – Dviejų Moterų (G. Petkevičaitės-Bitės ir Žemaitės) trijų veiksmų dramatinizuoti paveikslėliai „Velnias spąstuose“ ir „Kaip kas išmano, taip save gano“ (Būtėnas 1940, 7–8). Visuose tuose vakaruose suvaidintus veikalus režisavo Povilas Matulionis (Maknys 1972, 114). „Pažymėtina tai, kad visuose šiuose trijuose spektakliuose vaidino J. Vileišis, E. Vileišienė. Prie jų prisijungė ir Ona Vileišienė, Antanas Smetona ir kt.“ (Trinkūnaitė 2017, 26):

Viena vertus, šie trys spektakliai akivaizdžiai rėmėsi ir savotiškai pratęsė senąją XIX a. derlingai vešėjusią saloninės kultūros tradiciją: jie vyko „privačioje teritorijoje“; juose vaidino tų „privačių teritorijų“ šeiminkai, jų šeimų nariai ir artimiausi bičiuliai³²; juos žiūrėjo patikimas „savų“ svečių būrelis (Trinkūnaitė 2017, 27).

³¹ Šarūnės Trinkūnaitės straipsnyje „XX a. pradžios Vilniaus lietuvių teatras: „dailės vertės“ ilgesys“ teigiama, kad antrasis spektaklis vyko aktyvaus lietuvių visuomenininko inžinieriaus Jono Bortkevičiaus bičiulio name Neries krantinėje 1901 m. lapkričio 17 d. (Trinkūnaitė 2017, 27).

³² A. Vileišio žmona Emilija Vileišienė, brolis teisininkas Jonas Vileišis ir jo žmona Ona Vileišienė, taip pat jų bendraminčiai, aktyvūs ano laiko lietuvių visuomenininkai: Povilas Gaidelionis, Marija Piaseckaitė, Šlapelienė, Elena Brazaitytė, Trzebinskienė, Felicija Bortkevičienė, būsimasis Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona.

Teatro istorikas V. Maknys, matyt, turėjo galimybę prakalbinti tų spektaklių liudininkus, tad 1936 m. rašė:

Antano Vileišio nedidelis namelis buvo Jurgio pr. 25, sodelyje. Tame name susirinkdavo apie 60 lietuvių inteligentų. Ties daktaro kabineto durimis, kertėje už paprastos baltos marškos užtiesalo buvo paruošta scena. To spektaklio klausytojams buvo duotas ypatingas įsakymas: visiems laikytis kuo ramiausiai, garsiai nešnekėti, nesijuokti, juo labiau delnais neploti. Turėjo būti gūdi tylą... Langinės stropiai uždarytos, kiemą sergsti savo žmogus, prie durų budi pati ponija E. Vileišienė... (Maknickas 1936, 100).

Įdomus ir reikšmingas yra to vakaro dalyvio Jono Strazdo Jaunučio prisiminimų fragmentas, kuris taikliai apibūdina ir „primena savotiškos ritualinės iniciacijos ceremonialą, kurį reikėjo pereiti norint tapti šio lietuvių „salono dalyviu“ (Trinkūnaitė 2017, 27):

Duris atidarė p. E. Vileišienė. Ji, pažvelgusi į kokių 15 metų bernioką, liepė... prisiekti, kad niekam nepasakosiu, ką šiame bute būsiu matęs, girdėjęs ir susitikęs... Jonukas klaupia, sudeda rankutes ant krūtinės, pakelia akutes į aukštį ir prisiekia: „niekam nesakysiu, ką čia būsiu regėjęs“ (Maknickas 1936, 101).

V. Maknys pažymi, kad „toji scena ryškiai rodo, kokiais kryžiaus keliais ėjo pirmieji mūsų vaidinimai ir kiek jie sunkumų, rizikos ir baimės teikdavo jų rengėjams ir svečiams“ (1936, 100–101).

Kitaip sakant, pirmosios Vilniaus lietuvių teatro iniciatyvos vyko kaip persekiojamų lietuvių „masonų“ susibūrimai ir rėmėsi „lietuviškųjų vakarų“ sąjūdį inicijavusia ir ankstyvuoju, slaptuoju jo laikotarpiu galiojusia teatro kaip lietuvių bendruomenės susitelkimo ir nacionalinio bendruomeniškumo patirties vietos samprata (Trinkūnaitė 2017, 27).

Teatras buvo nacionalinės bendruomenės vieta, veikė kaip impulsas politinei veiklai. Pavyzdžiui, po 1905 m. rugpjūčio 28 d. spektaklio J. Basanavičiaus iniciatyva pasilikusi grupelė šviesuolių sutarė steigti „Lietuvių mokslo draugiją“ (Trinkūnaitė 2017, 28). Jos veiklai organizuoti buvo renkamas komitetas, kuriame – pasvaliečių pavardės:

[...] šioje vietoje dėmesį kreipia Vileišių trejetas. Jų įtraukimą į Mokslo draugijos komitetą reikėtų vertinti kaip padėką ne tik už jų rūpestį lietuviška raštija, bet ir už praktinių draugijos kūrimo sprendimų įgyvendinimą. Pavyzdžiui, Jonas buvo vertinamas kaip nepakeičiamas draugijos darbų organizatorius (Aničas 1995, 150).

1904–1905 m. prasidėjusios politinės permainos per draugijų veiklą veikė ir teatro iniciatyvas.

Tuo metu sceninio gyvenimo vairą Vilniuje į savo rankas buvo suėmusios kultūrinės draugijos – 1904 m. pradėjusi veikti „Vilniaus lietuvių savitarpinės pašalpos draugija“, gavusi teisę į keturis metinius viešus meno renginius; 1905 m. pab. startavusi savarankiška scenos meno bendrija– [...]draugija „Vilniaus kanklės“, galėjusi rengti jau neribotą viešų spektaklių ar koncertų skaičių; kiek vėliau, 1908 m., būsimą Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko Mykolo Sleževičiaus iniciatyva įsikūręs lietuvių klubas „Rūta“, su savo choru bei vaidintojų trupe netrūkus ėmęs rodytis ne tik Vilniuje, bet ir kur kas plačiau [...] (Trinkūnaitė 2017, 30).

Reikia pastebėti, jog ankstesnėje citatoje nėra paminėta nuo 1906 m. aktyviai ėmusi reikštis šelpimo draugija „Žiburėlis“, įkurta G. Petkevičaitės Joniškėlyje, aktyviai J. Vileišio palaikoma, Felicijos Bortkevičienės vadovaujama (Aničas 1999, 229), nepaminėta ir nuo 1907 m. „Aušros“ apšvietos draugija, prie kurios steigimo prisidėjo Petras, Antanas ir Jonas Vileišiai. „Šie draugijų rengiami vakarai įsiliejo į platų lietuviškų vakarų sąjūdį“ (Aničas 1999, 243). Draugijas legalizavus, slaptieji vakarai-vaidinimai pradėjo virsti į viešus, legalius. Ir šitoje vietoje galime jau nežymiai įžvelgti teatro skilimą nuo bendruomeniškai ir politiškai idėjiško į kultūriškai profesionalų. Taip pat pastebime, kad „Vilniaus žinių“ laikraštis kurstė laukimą: „Mes girdėjome, kad po kokių dviejų-trijų savaitių bus Vilniuje lietuviškas vakaras“; „Vakaras bus apie rugpjūčio galą“; „Nedėlioje Rugpiūties mėn. 1905 m. 28 d. Vilniaus miesto salėje bus Lietuvių vakaras Vilniaus Lietuvių Šelpimosi Draugovės naudai“; „D-ras Basanavičius ketina būti lietuvių vakare“. Tad reklama ir vadyba aktyviai buvo vykdomos ir aptariamuoju metu.

Dera paminėti, kad pirmame ir kituose viešuose Vilniaus vakaruose vaidino ir kai kurie slaptų vakarų dalyviai, be jau minėtų E. Vileišienės ir A. Smetonos, prie jų aktyviai prisijungė ir P. Višinskio studijų laikų draugas, pasvalietis Povilas Gaidelionis (1870–1935). Jo, kaip išskirtinio Vilniaus aktoriaus talento ryškumą, galime suvokti skaitydami, kad „Per viešojo Palangos vakaro jubiliejų 1909 m., kada buvo sutelkti žymiausi lietuvių vaidintojai, P. Gaidelionis atliko Bekampio vaidmenį“ (Maknys 1972, 116). Iš tokių faktų galime daryti išvadą, kad to meto Lietuvos kultūroje Pasvalio krašto žmonės dėliojo ir brėžė pirmuosius teatro kelius: rašė pjeses, vaidino, organizavo vakarus ir telkė į būrį visą inteligentiją. Ypač daug nuveikė VLSPD draugija, kuriai vadovavo A. Vileišis. Apie to meto (1905–1915) kraštiečių indėlį, draugijų veiklas, rengiamų vaidinimų subtilybes, atsiliepiamus spaudoje išsamiai ir detalai yra aprašęs J. Aničas knygoje „Antanas ir Emilija Vileišiai“ (1999, 196–242), bet dėl ribotos darbo apimties daugiau į tai nesigilinsime.

Dar reiktų atkreipti dėmesį, kad draugijų konkurencijos suaktyvinta, legalaus teatro telkiama bendruomenė skyrėsi nuo tos, kurią telkė „ankstesnis slaptųjų „vakarų“ teatras, – atliko visiškai kitokią funkciją“ (Trinkūnaitė 2017, 30). Jeigu draudžiamu laikotarpiu liaudis teatre netikėtai „susiprasdavo lietuviai esą, ir jiems jau vardas „lietuvis“ gaudavo prasmę ne paniekinimo, bet garbės“ (Sėlis 1901, 29), o kitiems, jau susipratusiems, teatras leisdavo išgyventi „tikrąją to žodžio prasmę tautos šventę“ (Petkevičaitė-Bitė 1927), tai legalios kultūros laikotarpiu buvo pradedama ieškoti

gilesnių meninių išraiškų ir formų (Trinkūnaitė 2017, 30). Politinė teatro bendruomenė pradėjo keistis į kultūrinę bendruomenę, skatindama profesionalaus lietuvių teatro formavimąsi. Ir to virsmo centre buvo G. Landsbergis-Žemkalnis. Jo nuopelnai teatrui – labai dideli ir svarbūs. Pavyzdžiui, būdamas teatro praktiku, aktoriumi ir režisieriumi, tik pajutęs teatrinių reikalų stoką, jis, kaip G. Petkevičaitė, pats pradėjo rašyti pjeses (Maknys 1972, 125). Jis buvo „vienas pirmųjų, bandęs žvalgyti ir platesnių teatro reikalų lauką“ (Daujotytė 2017, 47), ėmėsi teatro kritikos ir analizės. Viena svarbesnių G. Landsbergio minčių – „sukurti profesionalų teatrą, turėti profesionalių aktorių ir režisierių“ (Daujotytė 2017, 47–48). Bene keliasdešimties spektaklių režisierius, dramaturgas ir aktorius G. Landsbergis tapo ryškia profesionalios teatro pradžios figūra.³³ Tikėtina, kad tokiems darbams jį įkvėpė G. Petkevičaitės-Bitės tėvo gydytojo namų aplinka Joniškėlyje, pažintis su V. Kudirka, J. Jablonskiu, P. Višinskiu ir kt. (Nekrašius 2002, 3).

Kai 1909 m. buvo iškilmingai švenčiamas pirmojo viešo lietuviško spektaklio A. Vilkutaičio-Keturakio „Amerika pirtyje“ 10 metų jubiliejus, jo pagrindiniu organizatoriumi tapo G. Landsbergis, o A. Vileišiui, kaip VLSPD pirmininkui, teko rūpintis lėšomis jubiliejui (Aničas 1999, 239) organizuoti. Tad prie pirmojo spektaklio iškilmingo paminėjimo vairo – vėl dvi pasvaliečių pavardės, o jeigu prisiminsime, kad Bekampį vaidino P. Gaidelionis, suskaičiuojame visas tris.

³³ G. Landsbergis-Žemkalnis buvo taip pat pirmosios lietuviškos operos „Birutė“, pastatytos 1906 m. spalio 24 d., libreto autorius ir režisierius. Kompozitorius Mikas Petrauskas.

1. Teatras Pasvalyje 1920–1970 m.

Šioje dalyje aptarsime teatro pradžią Pasvalyje. Atidžiau apžvelgsime kultūros židinių – pirmosios pradinės mokyklos, bibliotekos, kultūros namų, o ypač P. Vileišio gimnazijos kultūrinį indėlį. Išsamiau atkreipsime dėmesį į asmenybes, kurios darė įtaką Pasvalio teatrinei kultūrai. Ieškosime sąsajų tarp mūsų jau minėtų iškilų Lietuvos kultūrininkų ir jų atbalsių Pasvalyje. Išskirsime ryškiausius spektaklius, kurie įsirėžė į pasvaliečių atmintį ir, svarbiausia, bandysime chronologiškai pagal metus sudėlioti visą Pasvalio teatrinį kelią.

Kadangi Pasvalyje pirmasis laikraštis pradėtas leisti tik nuo 1949 m., periodikos šaltiniuose medžiagos apie mėgėjų teatrą nėra gausu. Tačiau pasklaidžius respublikinę spaudą, švietimo įstaigų metraščius, muziejuose saugomas aprašytas nuotraukas, išanalizavus bibliotekos surinktus šaltinius, remiantis J. Aničo, Danguolės Abazoriuvienės ir Zitės Baltrušičienės išleistomis knygomis, to laikmečio teatrinį gyvenimą galima atsekti. Nuo 1920 m. iki 1960 m. remiamasi užfiksuotais rašytiniais šaltiniais. Vėliau, teatro vaizdas tampa spalvingesnis, nes galime pakalbinti amžininkus, pacituoti jų prisiminimus.

Įdomu pastebėti, kad režisūrinį darbą Pasvalyje atlikdavo mokytojai, kurie savo žinias kaip estafetę perduodavo mokiniui taip tęsdami teatro tradiciją.

2.1 Pirmieji kultūros židiniai 1920–1940 m.

Pasvalyje kultūros ir teatro pradžios raktu galėtume laikyti uždraustos knygos kelią. Spaudos draudimo metais Pasvalio apylinkėse kryžiuosė daugelio knygnešių keliai. „Knygnešystės laikų liudininkas – prof. Petro Avižonio tėvo Jono Avižonio namai, dažnų J. Bielinio ir kitų knygnešių apsilankymų vieta, – iš čia knygos keliaudavo po visą šiaurės kraštą“ (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 10)³⁴. Uždrausta spauda davė impulsą šio krašto žmonėms šviestis ir burtis draugėn. Tad, jeigu knygą laikome atraminiu kultūros tašku, ji mus ir nuveda į keturis pirmuosius kultūrinius židinius Pasvalyje.

Po spaudos atgavimo prasidėjęs kultūrinis sąjūdis prasiveržė ir Pasvalyje. Pradėjo steigtis draugijos ir organizacijos. Tad pirmomis kultūros ištakomis tapo aktyvių inteligentų inicijuotos draugijos. Jau nuo 1906 m. „Blaivybės“ draugijos įsteigtoje Pasvalio arbatinės skaitykloje buvo galima paskaityti ne vieną laikraštį: 1912 m. arbatinė buvo „išsirašiusi“ „Šaltinį“, „Vienybę“, „Rygos garsą“ ir žurnalą „Lietuvaitės“ (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 11). 1914 m. randame informacijos, kad buvo įsisteigta Pasvalio „Skaitymo mėgėjų“ draugija. Tačiau savo laikraščio, kaip

³⁴ Be Jurgio Bielinio, aktyvus knygnešys buvo Pagojaus vienkemyje netoli Pasvalio gyvenęs Petras Šimbelis, išgarsėjo savo 34 kelionėmis į Rytų Prūsiją.

minėta, pats Pasvalio miestas neturėjo net iki 1949 m.³⁵ Kaip prototipas blaivybės draugijai (Aničas 2012, 110) buvo įsteigta jaunimo kultūros draugija „Vairas“, kurios įstatus Pasvalio apsk. viršininkas užregistravo 1921 m. vasario 7 d. („Skelbimai“ 1921, 5). Savo tikslus draugija išdėstė laikraštyje „Aušrelė“, kurio pirmasis ir vienintelis numeris, redaguotas Laimono Narsučio, išėjo 1922 m. balandį:

Draugija patetiškai deklaravo vedanti jaunimą į kovą su savo užšalusiais jausmais, su sielos ir kūno žiema. Tuo tikslu ji siekianti suburti į vieną kuopą Pasvalio apskrities jaunimą, steigti vakarinius kursus, rengti vakarėlius, gegužines, klubus, kame būtų galima jaunimui laisvalaikiu susitikti, pasitarti įvairiais klausimais, pasiklaudyti įvairius referatus, paskaityti laikraščių ir naudingų knygų (cit. iš Aničas 2012, 110).

Draugija pasisakė prieš jaunimo dalyvavimą politinių partijų veikloje (Aničas 2012, 111), o didesnę dėmesį skyrė kultūrai, taip pat ir vaidinimui. 1924 m. laikraštyje „Artojas“ randame žinutę apie „Vairo“ draugijos vakarėlį:

Rugpjūčio mėn. 17 d. jaunimo d-ja Vairas gaisrininkų salėje suvaidino keturių veiksmų drama „Praeities šešėlis“ ir vieno veiksmo komedija „Uošvė į namus – tylos nebebus“. Reikia pastebėti, kad vairininkai, kaip mėgėjai suvaidino gana gerai. Tai vienas iš geriausių nusisėkusių vakarėlių Pasvalyje (Pasvalietis 1924, 11).

Aktyvūs Pasvalio krašto inteligentai, siekdami pritraukti kuo daugiau pedagogų į šį kraštą, inicijavo mokytojų kursus (Aničas 2008, 26). Kursai prasidėjo 1918 m. gegužės 21 d. ir truko iki liepos 31 d. (Gobys 1918, 3). Iš vieno kurso dalyvio, mokytojo, būsimo poeto ir dramaturgo Kazio Binkio įspūdžių, rašytų savo sužadėtinei Pranei Adomonytei, galime susidaryti 1918 m. Pasvalio inteligentijos vaizdą:

Dalykas tas, kad aš buvau be galo nustebintas čionykščiais santykiais ir apskritai visa kursų organizavimo išvaizda. Pirmiausia klausytojai [...]. Publika, apskritai imant geresnė kaip vidutiniška. Ypač kai sulyginu su pernai metų Kauno mokytojų kursų klausytojais. Santykiuose su draugais nevartoja kazarminės disciplinos, apskritai, duoda mums pilniausią laisvę. [...] kursantai gyvena dviejuose bendrabučiuose, sukūrę netgi chorą, o kursų pabaigai rengia vakarą-vaidinimą „Švarkas ir milinė“ (cit. iš Inis 1993, 115).

Iš šio laiško ištraukos galima spręsti apie vyraujančią laisvai menišką miestelio atmosferą. Tas laiškas mums svarbus dar ir tuo, kad jame užfiksuotas vaidinimo pavadinimas „Švarkas ir milinė“ tampa pirmuoju Pasvalyje raštiškai paliudytu spektakliu, kurį šio darbo autorė nustatė.

³⁵ Apie kultūrinius renginius ir teatrinis pastatymus galima rasti kaimyninio miesto laikraštyje „Biržų žinios“, leidžiamame nuo 1922 m.

1920–1925 m. Pasvalyje atsirado ir daugiau visuomeninių organizacijų. Ypač išsiskyrė Pasvalio „Ugniagesių“ draugija, kuri turėjo savo pastatą (buvusi Kapų g., dabar Petro Avižonio g.). Pastate buvo nemaža salė su scena. Tuo metu tai buvo vienintelė pasvaliečių susirinkimų ir kultūrinių renginių vieta. „Joje pati ugniagesių draugija, Pasvalio vidurinė mokykla, „Vairas“ ir kitos organizacijos rengė vakarėlius – vaidinimus, paskaitas, čia koncertuodavo gastrolių atvykę atlikėjai“ (Aničas 2012, 111). Kadangi Pasvalyje tuo metu gyveno apie 3000 gyventojų, iš jų apie 700 žydų, tai vykdavo jų bendri meno saviveiklos vakarai (Stapulionis 2011, 5). Manome, kad tuomet buvo ir vaidinama, deja, nėra rasta tikslesnių aprašymų apie tuometinius pasirodymus. Tačiau 1934 m. spaudoje jau aptinkame daugiau faktų apie draugijų vaidinimus:

„Jaunosios Lietuvos“ sąjungos Pasvalio skyrius surengė vakarą, kuriame suvaidino komediją „Moterims neišsimeluosi“; Pasvalio centre būstinę turintis šaulių būrys kas vakarą repetuoja, tariasi įvairiais reikalais; yra šaulių skaitykla-knygynas, atidarytas 1934 m., dovanota daug įdomių knygų, prenumeruojami keli laikraščiai; ypač aktyvus šaulių moterų skyrius: vasario 10 d. surengė originalų Užgavėnių kaukių kermošių, nuo vasario 4 d. rengia 8 savaitių sanitarinius kursus (Anonimas 1934, 3).

Taigi galime teigti, kad Pasvalyje, kaip ir Vilniuje, aktyvios inteligentijos inicijuotos draugijos ir organizacijos pradėjo vakarus, kuriuose vykdavo pirmieji vaidinimai.

Antruoju kultūros židiniu galėtume laikyti lietuviškos pradžios mokyklos atsiradimą. Tarsi pratęsdama savo iškilios giminės tradiciją, mokyklą įkūrė Ona Klungevičiūtė (1890–1981) – brolių Vileišių sesers Onos duktė. Apie jos direktoriavimo pradžią skaitome Petro Vasinausko atsiminimuose: „1915 m. vasarą užėjo vokiečiai. Carinė mokykla užsidarė visiems laikams. Rudenį, vadovaujant Onai Klungevičiūtei Pasvalyje pradėjo veikti pradžios mokykla; ją kartu su broliu pradėjome lankyti“ (Vasinauskas 1997, 75). Įdomu pastebėti, kad šią mokyklą iki 1919 m. lankė būsimas poetas Bernardas Brazdžionis (1907–2002): „Pradžios mokyklą pradėjau lankyti Pasvaly, Lietuvoj viešpataujant okupacinei vokiečių kariuomenei“ (Brazdžionis 1997, 155). Mokykla nestokodama mokinių dirbo gerai ir 1928 m. buvo pavadinta Maironio vardu. Vienas ryškesnių mokytojų buvo Adomas Kuosa (1895–1952). Mokykla vienu metu net vadinta Kuosos mokykla. „Kuosiukai“ – tai trys jo vaikai, ir visi mokslininkai (Kazlauskas 1997, 26). Elena – filologė, anglistė, vertėja, pedagogė, mokslų daktarė; Birutė – biologijos mokslų daktarė; Jonas – žemės ūkio mokslų daktaras. Vartydami jų atsiminimus sužinome, kad mokykloje vyko teatrinis gyvenimas:

Vienoje klasėje buvo įtaisyta scena su uždanga, taigi ir atlikėjai, ir žiūrovai galėjo jausti kaip tikrame teatre. Mokiniai deklamuodavo eiles, choras padainuodavo, būdavo rodoma kokios nors pasakos ar pasakėčios inscenizacija (V. Kudirkos „Vilkas ir lapė“, „Vilkas ir ėriukas“), kartais ir nesudėtingas vaidinimas (Kuosaitė-Jašinskienė 1997, 222).

Skaitydami dukters Elenos atsiminimus apie tėtį randame informacijos, kad jis pats taip pat dalyvavo miesto teatrinėje veikloje:

Iš likusių nuotraukų matyti tėvą buvus ir aktyviu Pasvalio mėgėjų teatro dalyviu. Mat po pasirodymų aktorių trupė, arba, kaip jie vadindavo „artistų kuopelė“, nusifotografuodavo. Gaila tik, kad ant nuotraukų nenurodyti nei metai, nei dramos pavadinimas. Tik ant vienos užrašyta, kad remiant Šiaulių sąjungai, 1928 m. suvaidinta pjesė „Knygnešys“ (Kuosaitė-Jašinskienė 1997, 227).

Tuose pačiuose atsiminimuose galime rasti, kad „Knygnešyje“ vaidino ir mokyklos įkūrėja O. Klungevičiūtė. Šio vaidinimo režisierė – A. Tūbelytė. Kad pastatymo būta ne vieno, liudija kitos nuotraukos, deja, jos neturi užrašų, taigi tikslesnės informacijos nerandame³⁶.

Trečiasis ir ypač didelę įtaką kultūriniam ir teatriniam miesto gyvenimui padaręs reiškinys buvo gimnazijos atsiradimas. Aktyvių Pasvalio inteligentų iniciatyva steigti mokyklą ir jai vadovauti buvo pakviestas Juozas Avižonis (1882–1972), mūsų jau minėto P. Avižonio, pirmojo spektaklio Palangoje dalyvio, brolis. J. Avižonis taip pat mokėsi Mintaujoje, tačiau buvo pašalintas iš trečios klasės todėl, kad nesimeldė už carą. Vėliau mokslus tęsė Odesoje. J. Avižonis turėjo nemažą visuomenės veikėjo ir spaudos darbuotojo patirtį, nes dar 1905 m. dirbo P. Vileišio įsteigtose „Vilniaus žiniose“. Jis prisiminė:

Kai tik 1922 m. pavasarį aš grįžau iš Maskvos į Lietuvą, pasvaliečiai ėmė karštai prašyti mane persikelti iš Kauno į Pasvalį ir padėti jiems įkurti gimnaziją. Būdamas pasvalietis ir labai mylėdamas savo gimtąjį kampelį bei jo žmones, negalėjau nepaklausyti jų nuolatinių prašymų [...] (Avižonis 1962, 1. 1–13).

Gimnazija pradėjo veikti 1922 m. rugsėjo 1 d. ir pavadinta Pasvalio vidurine mokykla³⁷ (Aničas 2008, 43). J. Avižonis vadovavo Pasvalio vidurinei mokyklai su pertraukomis keletą metų³⁸. Įdomus faktas, liudijantis aktyvią pasvaliečių iniciatyvą, tas, kad „mokykla kūrėsi kaip privati“ (Aničas 2008, 38), ją iš pradžių išlaikė tik tėvai ir Pasvalio savivaldybė. Mokyklos materialinė padėtis buvo sunki, tad J. Avižonio pastangomis įkurta visuomeninė organizacija „Šviesos draugija“ (1923), kuri rėmė mokyklą materialiai. Draugija tarsi tęsė tradiciją, kurią pradėjo Bitės įkurta „Žiburėlio“

³⁶ Po fotografija užrašas skelbia: 1931 m. sukurtas vaidinimas „Laimės gėlė“.

³⁷ Labai dažnai keitėsi mokyklos pavadinimai: Pasvalio vidurinė mokykla (1922–1926), Aukštesnioji komercijos mokykla (1926–1936), P. Vileišio valstybinė gimnazija (1936–1945), Vidurinė mokykla (1945–1988), P. Vileišio gimnazija (nuo 1988 m. iki dabar), tad stengdamiesi išvengti klaidinimo šiame darbe laikysimės pastarojo pavadinimo.

³⁸ J. Avižonis vadovavo mokyklai 1922–1925, 1945–1946, 1947–1948.

draugija. Būtina atkreipti dėmesį, jog pastaroji draugija padėjo būsimam direktoriui J. Avižoniui studijuoti ir baigti mokslus³⁹, tad galima teigti, kad sekta geru pavyzdžiu.

Iš to laikotarpio minėtinų renginių reiktų pažymėti 1924–1925 m. m. V. Kudirkos mirties 25-ųjų ir Motiejaus Valančiaus mirties 50-ųjų metų minėjimą; 1925–1926 m. Mikalojaus Konstantino Čiurlionio gimimo 50-ųjų metų sukakties minėjimą (PVM PT 1925–1926); 1928 m. vasario 16 d. pakiliai minėtas Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo dešimtmetis (PVM PT 1926–1930). Išvardytieji ir kiti renginiai vykdavo „Ugniagesių“ salėje. To meto kūrybinėje mokyklos veikloje aktyviai reiškėsi istorijos mokytojas, būsimas Lietuvos edukologas Jonas Laužikas (1903–1980). 1925 m. jis įkūrė „Kultūros“ būrelį, kuris suorganizavo Pasvalio liaudies universitetą, rengė paskaitas, švietė knygomis (Abazoriuvienė, Baltrušičiūnienė 2007, 11). Laikraštyje „Artojas“ randame žinutę, kad po renginio, skirto V. Kudirkai, „klausytojai skirstėsi pakilusiu ūpu ir patenkintais veidais“⁴⁰. Mokykloje taip pat pradėjo kurtis įvairios organizacijos, kurioms reikėjo viešos erdvės pasirodymams, tad buvo pradėta rūpintis mokinių vakarėliais⁴¹. Jų nebuvo daug, nes pastate buvo ankštos patalpos ir mokykla neturėjo jokio muzikos instrumento (Aničas 1997, 75). Vakareliai buvo rengiami miesto „Ugniagesių“ salėje. 1925 m. toje salėje gruodžio mėn. pastatyta operetė „Užburtas kunigaikštis“, o 1927 m. gegužės 15 d. – operetė „Consilium facultatis“. Pastatymus miesto visuomenei rengė trijų mokytojų sudaryta mokinių vakarėlių komisija (PVM PT 1925–1927)⁴².

Sumanymas pavadinti gimnaziją Petro Vileišio vardu pirmą sykį nuskambėjo 1931 m., mokyklą pertvarkant į aukštesniąją komercijos mokyklą (PVM PT 1931 m. gegužės 29 d.). Po didžiojo kraštiečio mirties 1926 m. rugpjūčio 24 d. pedagogų posėdyje jau buvo nutarta įsigyti P. Vileišio portretą ir į lietuvių ir literatūros egzaminą įtraukti klausimus apie jo ir V. Kudirkos veiklą. (PVM VI)⁴³. Pagrindinis šių darbų iniciatorius buvo naujasis direktorius Vladas Klusis (1900–1983). Su jo vardu neišdildomai susijęs dvylikos metų mokyklos istorijos tarpsnis, jis vadovavo ne tik mokyklos reorganizavimui iš vidurinės į komercinę, ir iš pastarosios į valstybinę gimnaziją, bet ir naujo pastato statymui (Aničas 2008, 104). 1934 m. birželio 17 d. ne tik vyko vardo suteikimo iškilmės, bet ir naujosios „mokyklos rūmų kertinio akmens padėjimo iškilmės“ (Aničas 2008, 111). Iškilmėse garbingas svečias – J. Vileišis pasakė kalbą ir padėkojo už Petro Vileišio atminimo įamžinimą (Aničas 2008, 127). Po rekordinio greičio vienerius metus trukusių statybų 1935 m.

³⁹ G. Petkevičaitė-Bitė 1901 m. rašė P. Višinskiui: „Paskaityk Juozo Avižonio laišką. Užsimušdamas lekcijomis, badaudamas ir neturėdamas geros galvos nepaslenka jis moksle ir per tai žūva [...] kad turėčiau pinigų, duočiau tam nelaimingam vaikui baigti gimnaziją [...] vienu žodžiu: manyk tamsta. Tik neišduok Petriui jo brolio. Jis jam niekuomet nedovanotų, dažinojęs, kad tas vargšas man guodžiasi“ (Petkevičaitė- Bitė 1968,36).

⁴⁰ „V. Kudirkos 25 mirties metų minėjimas“, *Artojas*, 1924, Nr. 4–5, 17.

⁴¹ Mokinių vakarėliai, uždari šeimyniški pasilinksminimai vykdavo tik leidus pedagogų tarybai. Nelegalūs pasilinksminimai būdavo vadinami robaksais.

⁴² PVM PT 1925 m. rugsėjo 10 d. posėdžio protokolas Nr. 56, Nr. 63; 1927 m. gegužės 19 d. Nr. 97.

⁴³ PVM VI, 1930 prekybos ir pramonės lietuvių kalbos programa išleidžiamiesiems egzaminams.

rugsėjo 15 d. įvyko iškilmingas naujo pastato atidarymas, kuriame dalyvavo kraštietis tuometinis švietimo ministras Juozas Tonkūnas, J. Vileišis su žmona Ona (Aničas 2008, 130). Apie tą įvykį „Lietuvos aido“ laikraštis išspausdino išsamų reportažą, pavadintą „Petro Vileišio dvasia iš Pasvalio šaukia į vieningą darbą Tautai ir Tėvynei“ (Dėdelė 1935, 1). Straipsnyje skaitome, kad Pasvalys gali didžiuotis tokiais „rūmais“.

Naujose patalpose atsirado vietos meno plėtrai. 1936 m. gimnazijoje įkuriamas „Meno mėgėjų“ būrelis, kuriam vadovavo paišybos mokytojas Česlovas Kontrimas (1902–1989)⁴⁴. Kad pastarojo būta ryškios asmenybės, liudija tai, kad aptariamuoju metu gimnazijoje ir buvo įkurta „Meno galerija“, „kuriuos pirmuosius eksponatus sudarė Petro Kalpoko, Jono Šileikos, Antano Žmuidzinavičiaus tapybos darbai ir paties mokytojo Č. Kontrimo akvarelės“ (Kontrimas 1992, 15). Turbūt Č. Kontrimas ir buvo galerijos įkūrimo iniciatorius (Grubinskienė 2020, 47). Svarbu paminėti, kad tuo metu gimnazijoje pradėti rinkti pirmieji paveikslai. Dabar P. Vileišio gimnazijos „Dailės galerija“ yra vienintelė visos Lietuvos mokyklų kontekste, turinti net iki 300 meno kūrinių ekspoziciją. Ir vėl įdomu pastebėti, kad, kaip buvo rašyta, pirmoji dailės galerija Vilniuje atidaryta P. Vileišio namuose. Tad meilė vizualiam menui yra puoselėjama ir jo vardu pavadintoje gimnazijoje⁴⁵. Mokytojas Č. Kontrimas, neišduodamas meilės dailei, buvo ir aktyvus teatralas, ką ir liudija jo sūnaus Raimondo Kontrimo atsiminimai, kad tėtis „Pasvalyje įsitraukia ne tik į pedagoginę veiklą, bet ir dekoruoja spektaklius, neretai juose vaidindamas“ (Kontrimas 1992, 15).

Be dailės mokytojo Č. Kontrimo, didelis mokinių autoritetas buvo choro vadovas, muzikos mokytojas Kalikstas Šimkevičius. Abiem mokytojams suvienijus jėgas, sujungus dailę ir muziką buvo sukurta Miko Petrausko operetė „Kaminkrėtys ir malūnininkas“ (1935–1936). Svarbu pažymėti, kad nuo pat pirmųjų savo gyvavimo metų gimnazija „nebuvo atsivėrusi nuo viešumos. Pasvalio krašto visuomenės gyvenimui ji darė įtaką ne vien tuo, kad mokslino pasvaliečių jaunąją kartą, bet ir visa savo kultūrine šviečiamąja veikla“ (Aničas 2008, 83).

Ketvirtuoju kultūros židiniu galime laikyti biblioteką. 1937 m. vasario 16-osios Švietimo ministro J. Tonkūno, įsakymas skelbia apie bibliotekos su skaitykla Pasvalyje atidarymą⁴⁶. „Naujas kultūros židinytis Pasvalyje, tais pačiais metais pripažintame kurortiniu miestu, išžiėbė ir traukė vis daugiau smalsuolių“ (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 20). Vienas pirmųjų skaitytojų ir darbuotojų, ilgametis Pasvalio mokytojas, Pasvalio garbės pilietis, kraštotyrininkas Juozas Velžys (1920–2013) prisimena: „Po pamokų gimnazistų prigužėdavo pilnas skaityklos kambarys. Dažnai į

⁴⁴ Č. Kontrimas – tapytojas akvarelininkas ir grafikas. Pasvalyje dirbo 1935–1940 m.

⁴⁵ P. Vileišio gimnazijoje vyrauja tradicija, kad kasmet abiturientai baigdami mokyklą jai padovanoja paveikslą ar meno dirbinį.

⁴⁶ Įdomu pastebėti, kad Pasvalys 62 miestų ir miestelių sąrašė dėl bibliotekos steigimo yra pats pirmasis. Gal todėl, kad švietimo ministras J. Tonkūnas kilęs iš Pasvalio krašto apylinkių. 1937 m. rugsėjo 12 d. įvyko iškilmingas bibliotekos atidarymas.

biblioteką užsukdavo ir mokytojai, savivaldybės tarnautojai“ (cit. iš Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 27). Tais pačiais metais Vileišių giminė bibliotekai dovanojo vertingą knygų ir laikraščių biblioteką, kurioje buvo ir visos P. Vileišio parašytos knygos (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 21).

Taip prasklaidžiais faktais, rinkdami nuotrupas iš įvairių spaudos šaltinių ir dėliodami juos pagal metus, galime susidaryti to meto nors ir nepilną, bet gana kultūringo miestelio vaizdą. Gaila, kad jis nepilnas ir chronologiškai netikslus. Tad šiandien dar su pavydu galime žvelgti į 20 kilometrų nuo Pasvalio esančius Biržus, su kuriais teatriniu aktyvumu konkuruoti gana sunku. Biržai nuo 1918 m. turėjo savo teatro draugiją „Mūzos“, rengė pasirodymus, atvykdavo į Pasvalį. Apie „Mūzos“ premjerinius spektaklius, recenzijas ir kritiką galima skaityti „Biržų žiniuose“⁴⁷.

Tačiau vis tik visi paminėtieji faktai liudija, kad modernus Pasvalio kultūrinis gyvenimas kūrėsi garbingo istorinio paveldo bazėje. „Šio krašto žmonės, nuo amžių vagoję sunkų, tačiau derlingą molžemį, visada puoselėjo pažangias švietimo ir kultūros idėjas, kurias kiekviena pasvaliečių karta praturtindavo naujomis varsomis“ (Aničas 2008, 27). Ypač aktyviai kultūriniu praturtinimu ir teatine veikla rūpinosi gimnazijos mokytojai.

2.1.1 Pirmieji gimnazijos teatriniai pastatymai. Mokytojas Vladas Kulbokas

Pirmasis teatro idėjai pavidalą suteikė gimnazijoje nuo 1934 m. iki 1939 m. dirbęs mokytojas, būsimas literatūros tyrinėtojas Vladas Kulbokas (1908–2000). Jis buvo lituanistas, turėjo literatū būrelį. „Vaidindavo ne tik moksleiviai, bet ir mokytojai. Režisuodavo, savaime suprantam, mokytojai, dažniausiai lituanistai“, – teigia kraštietis poetas Henrikas Čigriejus knygoje „Užaugau Pasvaly“ (1997, 234). Nenuostabu, juk režisierių tuo metu nebuvo. Tad V. Kulbokas pirmaisiais savo darbo metais literatū šeimyniniam vakarėliui pastatė trijų veiksmų vaizdelį „Vakarinė daina“ (Pūras 2006, 32). Vaidinimas įvyko toje pačioje nuomojamoje „Ugniagesių“ salėje. Nors čia vykdavo visi miestelio didieji pasirodymai, bet salė nebuvo skirta teatrui. Antai uždangą rankomis atitraukti ir užtraukti reikėdavo dviem žmonėms, nebuvo beveik jokių pagalbinių patalpų, tik mažas kambarėlis užkulisiuose (Pūras 2006, 32). Nors sąlygos vaidinimams toje salėje buvo nekokios, bet šiuo vienu spektakliu reikalas nesibaigė. Mokytojas V. Kulbokas režisavo su dideliu užsidegimu, kviesdamas ne tik mokyklos mokytojus ar mokinius, bet ir teatro mėgėjus iš miesto bendruomenės (Aničas 1997, 155). Tad dar po metų V. Kulbokas su savo kolegomis pastatė Domo Andrulio operetę „Viengungis“ ir didesnės apimties sceninę kompoziciją „Lietuviškos vestuvės“:

⁴⁷ *Biržų žinios*, 1922, rugpjūčio 21 d., Nr. 2.

Svarbesnis mano darbas Pasvaly – režisuotos „Lietuviškos vestuvės“. Tekstas buvo „Jaunoj Lietuvoj“, dalyvavo apie 60 mokinių [...] Labai sunkino darbą daugybė artistų. Atėjusi generalinės repeticijos pažiūrėti gimnazijos gydytoja pratarė: „Sumatocha“ (maišatis). Bet išėjo labai gerai. Vaidinom du kartus. Jaunasis buvo J. Šidagis (vėliau kariūnas, Sibiro tremtinys, grįžęs į Lietuvą). Jaunoji – Neimanaitė. Tėvai: Genė Aleknaitė ir J. Bičkūnas (gyvena Lietuvoje). Kvieslys – A. Pranulis“ (Kulbokas 1991, 173–182).

Premjera įvyko 1937 m. gegužės 18 d. ir buvo suvaidinta du kartus. „Susilaukė gražaus visuomenės įvertinimo“ (Aničas 2008, 155). Pasvalyje V. Kulbokas įnešė daug naujovių į ugdymo procesą ir miesto visuomenės kultūrinį gyvenimą (Aničas 2008, 381). 1937 m. buvo sukurtos Žano Batisto Moljero „Vestuvės per prievartą“. Apie tai skaitome E. Kuosaitės atsiminimuose:

Besimokydama 1 ar 2 klasėje ir aš dalyvavau vieno vaidinimo – Moljero komedijos-baleto „Vestuvės per prievartą“ – pastatyme. (Komedija buvo išversta į lietuvių kalbą 1921 m.) Šioje vienaveiksmėje pjesėje tarp paveikslų įterpiamos baleto scenos, susijusios su jos turiniu ir personažais. O mūsų šokis, man regis, nieko bendro su komedija neturėjo, nebent užpildė tam tikrą erdvę tarp paveikslų. Ir šokėjos bei jų popierinės suknelės, aišku, buvo ne to lygio, kuris tiktų prancūzų literatūros klasiko kūriniai. Bet svarbu tai, kad dramaturgas buvo žinomas tolimo provincijos miestelio vaidintojams (Kuosaitė-Jašinskienė 34–35).

Vartydami J. Aničo knygą apie gimnaziją dar randame, kad 1938 m. buvo paminėta Vasario 16-oji; žiūrėtas spektaklis V. Mykolaičio-Putino „Valdovas“ (Aničas 1997, 159); rodyta Miko Petrausko „Consilium facultatis“ (pirmą kartą ši operetė buvo pastatyta 1927 m. – A. S.) bei mokytojų V. Kulboko ir K. Šimkevičiaus sukurta operetė „Poviliukas – gimnazistas“.

Trumpai tariant, V. Kulbokas sukūrė gražią tradiciją kasmet surengti vieną arba du viešus vakarus, jis skatino mokinius domėtis scenos menu. 1939 m. V. Kulbokui išvykus pedagoginiam darbui į Vilnių, teatro dvasia Pasvalyje pritrilo neilgam, kol ją pažadino kiti entuziastai (Aničas 1997, 155). Vienas tokių – Julius Šimkevičius, buvęs V. Kulboko mokinys, kuris grįžo į gimnaziją ir tęsė savo mokytojo pradėtą teatrinę veiklą⁴⁸.

2.2 Kūrybiniai blyksniai okupacijos gniaužtuose Pasvalyje 1940–1945 m.

1940 m. pradžioje tolimame provincijos miestelyje paraku dar nekvepėjo, nors Europoje griaudėjo Antrojo pasaulinio karo pabūklai. To laikotarpio apžvalgą galėtume pradėti nuo Vasario 16-osios renginio Pasvalyje, kuris užrašytas Vileišių giminaitės, tuometės aštuntokės Barbaros Vileišytės atsiminimuose:

⁴⁸ Tuomet jauno, universitetinių mokslų nebaigusio J. Šimkevičiaus grįžimu mokytojauti į Pasvalio gimnaziją ir pasirūpino V. Kulbokas, Vilniuje dirbęs Švietimo valdyboje.

1940 – vasario 16-oji. Nepaprastai džiugu žvelgti į plevenančias lietuviškąsias trispalves, kurios laisvai ir teisėtai vyravo virš visų ir visko. Po įvairių šiai dienai skirtų pramogų vakare buvo eiseną su fakelais. Iš gimnazijos su degančiais fakelais rankose žygiavome per visą Pasvalio centrą – Biržų gatve, aikšte prieš bažnyčia. Čia buvo sakomos kalbos, minimi Lietuvos Nepriklausomybės kovotojai. Eiseną tęsėme. Nuėjome į kapines. Čia vėl buvo prakalbos. Stovėjau prie kryžiaus, ant kurio buvo užrašas „Wincentas Wileišis, 1879“. Tai mano prosenelio kapas [...] Sustojome prie Petro Vileišio paminklo [...] mokytoja Vanda Baravykienė paėmė degančius deglus ir įstatė į vazas abiejose Petro Vileišio paminklo pusėse. Paminklas švytėjo tamsiame nakties fone (Vileišytė 2002, 43).

Šio renginio paminėjimas tarsi nubrėžia takoskyrą, kuri atsivers tik po 40 metų tylos. Ateina naujoji okupacinė valdžia: 1940–1941 m. pažymėti Sovietų Sąjungos spalva, 1941–1944 m. buvo nacių valdymo metas, paskui vėl grįžo sovietai. Atėjus į valdžią pastariesiems iš mokyklų buvo pašalinti nepriklausomybės valstybės ženklai ir simboliai, jų vietoje atsirado sovietinis herbas, K. Markso, V. Lenino, J. Stalino portretai, mokykloms nubraukti tautiniai vardai. P. Vileišio gimnazija pervadinta į vidurinę mokyklą (Aničas 2008, 187). „Naujasis ugdymo turinys buvo grindžiamas vienintele „neklystančia“ marksistine ideologija ir socialistinės doktrinos postulatais“ (Aničas 2008, 187). Tačiau sumaištys kultūrinio miestelio gyvenimo nesustabdė. Teatrinis menas ypač aktyviai reiškėsi gimnazijoje. 1940 m. pradžioje į gimnaziją atėjo dirbti lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas Antanas Musteikis, baigęs Vytauto Didžiojo universitete filologijos mokslus, taip pat lankęs prie universiteto įkurtą B. Sruogos teatrinį seminarą. Taigi buvo viltasi, kad teatrinės tradicijos Pasvalyje nenuslops. Tačiau A. Musteikis į Melpomenės glėbį nepuolė, ir V. Kulboko tradicijas prisiėmė tęsti prancūzų kalbos mokytoja Elena Bujokaitė-Švelnienė. Ji pirmaisiais sovietinės valdžios metais pastatė Juozo Petruolio pjesę „Prieš srovę“ (Pūras 2006, 33). Naujoji valdžia tarsi ir buvo patenkinta, kad scenoje veikia maištingas kunigas Strazdelis, karšiantis kailį turčiams, kurie išnaudojo varguolius. Gimnazistas J. Šimkevičius, vaidinęs tame spektaklyje dvarininko Grainevskio vaidmenį, šį pastatymą mena „kaip ryškų kultūrinį įvykį, nepylusį vandens ant naujos ideologinės doktrinos malūno“ (cit. iš Pūro 2006, 33).

1942 m. paskyrus gimnazijos direktoriumi Juozą Povilionį (1910–1999), kultūrinis gyvenimas Pasvalyje suaktyvėjo. J. Povilionis buvo „plačių interesų asmenybė“ (Aničas 2008, 217). Direktorius bičiuliausi su poetu B. Brazdžioniu, taip pat buvęs Panevėžio teatro režisieriaus Juozo Miltinio (1907–1994) moksladraugis, todėl „kartkartėmis kūrybiniams pokalbiams apie Melpomenės mūžą į gimnaziją pasikviečiami Panevėžio teatralai – J. Miltinis, V. Blėdis, J. Alekna“ (Pūras 2006, 33). Reiktų paminėti, kad tais metais į gimnaziją atėjo dirbti daug jaunų ir kūrybiškai talentingų mokytojų: pradedanti literatė Halina Korsakienė (1910–2003), Vilniaus universiteto studentas Vytautas Vajėga (1919–2007), buvęs gimnazistas J. Šimkevičius (Aničas 2008, 222). Direktorius, didelis knygos mylėtojas, skatino bendrystę su miesto biblioteka. Juk 1941 m. buvo uždrausta steigti mokykloje organizacijas, išskyrus mokymo dalykinius būrelius. Mokytojai literatai, prisiminę

mokytojo V. Kulboko vadovauto būrelio šlovę, susibūrė ir atnaujino literatūrinę-teatrinę veiklą (Aničas 2008, 228). Apie juos „Naujosios Biržų žinios“ rašė: „Literatai vėlei sukruoto ir su dideliu užsidegimu dirba [...] ypatingai literatus globoja gimnazijos direktorius rašytojas Juozas Povilionis“⁴⁹. Tuometiniu Pasvalio bibliotekos vedėju buvo paskirtas rašytojas Albinas Vaitkus, būsimasis Marius Katiliškis (1914–1980). „Užsimezgė ryšiai su gimnazijos mokytojais, kitais vietiniais inteligentais, artima draugystė sieja su gimnazijos direktoriumi Povilioniu, mokytoju Šimkevičiumi“ (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 46). Pradėti organizuoti literatūros vakarai, sudominę visą Pasvalio inteligentiją. Vienas pagrindinių organizatorių – A. Vaitkus. Pirmasis literatūros vakaras įvyko 1942 m. pavasarį. Jame savo kūrybą skaitė „Antanas Biliūnas, Bernardas Brazdžionis, mokytojas J. Šimkevičius ir bibliotekos vedėjas“ (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 46). A. Vaitkui paėmus bibliotekos vairą į savo rankas ji tapo „Pasvalio kultūros didžiuoju židiniu“, o Pasvalio bibliotekos vedėjas – „gyvuoju tarpininku tarp knygos ir žmogaus“. Čia prasidėjo ir kūrybinis A. Vaitkaus kelias, kur jis pradėjo pasirašyti M. A. Katiliškio slapyvardžiu⁵⁰. Jis įsigyveno Pasvalio bendruomenėje, buvo žinomas, gerbiamas ir reikalingas (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 45):

Dažnai bibliotekoje rinkdavosi vietiniai inteligentai, ateidavo ne knygų reikalais, bet į pokalbius pas A. Vaitkų. Buvo diskutuojama ne vien kultūros, literatūros temomis, rūpėjo tuometinės Lietuvos problemos, jos ateitis, karo įvykiai (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 47)⁵¹.

Žinant šį kontekstą nekelia nuostabos, kad jaunasis J. Šimkevičius, kūrybiškų draugų paskatintas, ėmėsi režisūros. Apie jo „tapimą“ režisieriumi prisimena tuomet tik pradėjęs dirbti lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas V. Vajėga:

Buvo nutarta statyti P. Vaičiūno „Naujuosius žmones“, gal jau ir vaidmenys apgalvoti, tačiau trūko paties svarbiausio dalyko, būtent režisieriaus. Vieni siūlė to darbo imtis mokytojui Antanui Musteikiui, kiti jaunajam vokiečių kalbos mokytojui, rašančiam eilėraščius – Juliiui Šimkevičiui, tretį prisiminė, kad kažkur Pasvalyje gyvena saviveiklos liūtas biržietis Plepys. Tačiau niekas taip svariai argumentuoti nepajėgė, kad bent viena iš šių kandidatūrų laimėtų. Niekas ir nepaklausė, ar kuriam ta pjesė prie širdies. Taip besiūturiojant buvo pasiūlyta išrinkti vieną iš šių kandidatų. Kandidatams buvo liepta nusigręžti į sieną, ir J. Šimkevičius tapo būsimo Pasvalio teatro režisieriumi (Vajėga, 1992, 3).

⁴⁹ „Kultūrinis Pasvalio gyvenimas“, *Naujosios Biržų žinios*, 1943 m. sausio 16 d.

⁵⁰ Pirmą kartą M. A. Katiliškio slapyvardžiu buvo pasirašyta 1943 m. „Naujosiose Biržų žiniose“, novelė „Atvykimas į mišką“.

⁵¹ A. Vaitkaus planuose brėžėsi partizanų būrio telkimas, bunkerių Pasvalio rajone pasirengimo galimybės, tėvynės gynimo darbai.

Visi paminėti pretendentai į režisierius – J. Šimkevičius, A. Musteikis ir Mykolas Plepys – ateityje lyg ir „konkuruos“ statydami spektaklius, o V. Vajėgai teatras taps jo profesija⁵². Darbo autorei mažiausiai informacijos pavyko gauti apie M. Plepį, tačiau, kad teatrinis gyvenimas buvo konkurencingas ir kritiškai analizuojamas, galima suprasti skaitant to meto amžininkų prisiminimus ir įspūdžius: kraštietis, žurnalistas ir rašytojas Kazimieras Pūras rašo, kad mokytojas A. Musteikis iš viso atsisakė dalyvauti spektaklio statyme „taigi, teatrinės intrigos prasidėjo“, pavyzdžiui, „Gimnazijos mokytojų elitas skeptiškai atsiliepė apie J. Šimkevičiaus darbus, kadangi šis buvo baigęs tik trijų mėnesių pedagoginius kursus Šiauliuose“ (Pūras 2006, 33). Tačiau tai J. Šimkevičiaus entuziazmo nenumalšino, ir karo metais šis dvidešimtmetis sukūrė pajėgų dramos mėgėjų būrelį (Pūras 2006, 33), režisavo S. Čiurlionienės-Kymantaitės komediją „Pinigėliai“⁵³ (1943), vokiečių dramaturgo Martin'o Reschke's kompoziciją „Atsisveikinimas su praeitimi“, kurią pats išvertė į lietuvių kalbą, taip pat keletą poetinių ir muzikinių montažų. J. Šimkevičius, kartu su miesto ir gimnazijos vaidintojais visuomenei pastatė Petro Vaičiūno pjesę „Sudrumsta ramybė“ (1944). Tai įrodo didelį pedagogo darbštumą. Ne veltui tuo metu „Naujosios Biržų žinios“ rašė:

Šiuo metu Pasvalio Dramos mėgėjų teatras rengiasi dviem naujiems pastatymams. Dalis aktorių, vadovaujami Mykolo Plepio⁵⁴, stato Liudviko Fuldos „Glušą“, o kita dalis, vadovaujama mokytojo J. Šimkevičiaus, stato trijų veiksmų A. Colantuoni komediją „Mielieji giminaičiai“ (Pasvalietis 1944, 3).

Deja, dėl intensyvių karo įvykių Pasvalio dramos mėgėjų teatras negalėjo įgyvendinti šių idėjų, ir spektakliai nebuvo parodyti.

Tačiau vis tik mokytojų elitas ruošdamasis teatrinio „revanšo“ akcijai sugalvojo statyti L. Fodoro pjesę „Brandos atestatas“. Režisavimo ėmėsi mokytojas A. Musteikis. Premjera 1944 m. praėjo su dideliu pasisekimu. Ji buvo parodyta Pasvalio visuomenei. Tiesa, režisieriui „keliomis vaidybos pamokomis padėjęs“ žymus Vilniaus režisierius Romualdas Juknevičius (plačiau žr. 2.2.1). Apie šį spektaklį savo dienoraštyje užsimena vienas iš vaidintojų Kazimieras Zalensas, tuomet buvęs gimnazijos septintokas, vėliau tapęs žurnalistu, scenaristu, dramaturgu ir prozininku:

1944 III 26, sekmadienis [...] Dabar miesto teatras stato Buridano asilą (režisierius Plepys) ir Jaunųjų teatre kažkokią pjesę (J. Šimkevičius). Mūsų „Brandos atestato“ režisierius A. Musteikis statyti numatęs kažkokį verstą veikalą iš vokiečių kalbos, gal ir man teks aktoriumi pakliūti (Zalensas 2009, 27).

⁵² V. Vajėgai vadovaujant 1959 m. Rokiškio teatras gavo pirmojo Lietuvoje liaudies teatro vardą. V. Vajėgos nuopelnai Rokiškio krašto kultūrai – didžiuliai. Pasvalio visuomenė gali didžiuotis, kad šio teatro pradžia – Pasvalio žemėje.

⁵³ J. Miltinis teigiamai vertino „Pinigėlių“ pastatymą (Aničas, 2008).

⁵⁴ Gana mistinė Mykolo Plepio figūra, kuri dažnai atkeliaudavo į Pasvalį. 1930–1934 m. redagavo „Biržų žinias“, rašė eiles, vedamuosius straipsnius, feljtonus, vaidindavo „Mūzos“ draugijos rengiamuose spektakliuose. Buvo Šaulių draugijos teatro režisieriaus. Iš K. Pūro, V. Vajėgos ir A. Musteikio atsiminimų matyti, kad jis režisavo ir Pasvalyje.

Tokiu būdu „tarpusavy konfrontuojant kelioms teatralų trupėms“ mažam provincijos miestuke – gana retas reiškinys, stimuliuojo inteligentiją kūrybiniam darbui (Pūras 2006, 34).

Vokiečių okupacijos metai Pasvalio istorijoje išliko kaip kultūros ir literatūros renesansas. Nepaisant karo grėsmės meno dvasia vyravo visame mieste. „Ir skirtingai nuo kitų regionų, nacių okupacijos metai Pasvalyje tapo kultūros suklestėjimo laikotarpiu“ (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 40). Pasak K. Pūro, lemties dėka Pasvalys tapo savotišku šio Šiaurės Lietuvos kampelio kultūros židiniu, kurį kurstė ne tik pasvaliečiai, bet ir čia darbuotis atvykę inteligentai. Gyvas kultūrinis visuomeninis židinys bibliotekoje, pajėgi pedagoginė šviesuomenė, susitelkusi gimnazijoje, atgijęs teatrinis sąjūdis, įtraukęs ir mokytojus, ir mokinius, bibliotekos vedėjas A. Vaitkus, gimnazijos direktorius J. Povilionis, mokytojas-režisierius J. Šimkevičius. „Visa ta kūrybos jėga stipresnė už griaujamą karo jėgą. Taigi ir kas dieną aidint bauginantiems nacių kareivių žingsniams buvo įmanoma kultūrinės nepriklausomybės kūrybos tąša“ (Abazoriuvienė 2007, 49).

Nepaisant sunkių karo sąlygų Pasvalyje buvo rengiami literatūriniai vakarai, statomi spektakliai, koncertai. Į Pasvalį atvykdavo Šiaulių ir Panevėžio dramos teatrai (Aničas 2008, 235). 1944 m. kovo 12 d. „Naujosios Biržų žinios“ rašė: „Iš lankymosi spektakliuose peršasi išvada, kad pasvaliečiai savo teatru yra patenkinti ir tam pritaria.“

2.2.1 Spektaklis „Brandos atestatas“

1944 m. pradžioje gimnazijoje pradėdama statyti vengrų dramaturgo L. Fodoro pjesę „Brandos atestatas“ (Pūras 2006, 32–37). Pjesės pasirinkimo motyvus glaustai aprašo gimnazijoje dirbusi ir pačioje pjesėje vaidinusi H. Korsakienė:⁵⁵

Tai buvo neblogai sukomponuotas veikalas iš mokyklos gyvenimo, turįs ir melodramatiškumo, ir moralizavimo elementų, tačiau tat per daug nemenkino šviesios jo nuotaikos ir humaniškos visumos. Šios pjesės intrigos užuomazgą sudarė vienas nedidelis įvykis: klasės šiukšlių dėžėje netikėtai surandamas aistringos meilės laiško juodraštis, parašytas abiturientės Martos Chorvat ir skirtas jos slaptam sužadėtiniui jaunuoliui Tamašui. [...] Pjesė anaipol nepretendavo į dramaturgijos viršūnes, tačiau mums ji buvo artima ir savo mokykline tematika, ir gerai pažįstamu fonu, atitiko kiek ir provincijos mokytojų literatūrinį skonį. Visus ji jaudino, stipriai veikė (Korsakienė 1982, 296).

Kaip minėjome, spektaklį pradėjo režisuoti mokytojas A. Musteikis, kuris Kaune buvo matęs šios pjesės pastatymą. B. Sruogos teatrinio seminaro metu įgytos žinios ir mokytojų elito drąsinimas padėjo ryžtis pačiam išbandyti režisieriaus duoną. Miestelyje, vos tik sužinota apie aktorių

⁵⁵ H. Korsakienė – Kosto Korsako žmona, 1940–1945 m. dirbo mokytoja Pasvalyje. Apie savo įsimintinus metus yra išleidusi knygas „Susitikimai“ (1977), „Veidai ir likimai“ (1982), „Namas, kuriame gyvenome“ (1991).

pasirinkimą, kaip visada būna, kilo abejonės ir pavydas. H. Korsakienė, laikiusi save „didele teatrale“, režisieriaus abejotiną pasirinkimą vėliau užfiksavo: „[...] neseniai jis buvo vedęs jaunutę, pernykštę Pasvalio gimnazijos abiturientę, svajojusią apie Melpomenės laurus. Jaunavedžiui mandin ir knietėjo parodyti Pasvalio visuomenei savo gražutę žmoną“ (Korsakienė 1982, 295). Skaitydami rašytojos memuarus galime užčiuopti nedidelę pavydo gaidelę, nes jai atiteko tik motinos vaidmuo⁵⁶.

Lituanistas V. Vajėga, kuris vaidino šiame spektaklyje, rašo, kad A. Musteikis, nors „režisavo kietai, literatūriškai išanalizuodamas“, bet pastatyme jie vaidinę ne veiksmą, o veiksmo rezultatą. „Pastatė jis tą pjesę. Rodos, ir dekoracijos buvo nieko sau, tačiau žiūrėti nebuvo ko“ (Vajėga 1992, 3). Apie pirmą šio spektaklio pastatymą pats režisierius A. Musteikis atsimena: „Aš išreikalavau iš mėgėjų aktorių, kad jie tiksliai kirčiuotų ir įsijaustų į vaidmenis, o apie tikrą režisūrą – pastatymą vargiai galima kalbėti“ (Musteikis 1994, 3). Galima numanyti, kad būtent spektakliui sunkiai „įsivažiuojant ir buksuojant“, akylai stebint J. Šimkevičiui ir laukiant, kada galės atsikirsti, H. Korsakienės iniciatyva buvo pasiūlyta kreiptis į vieną žymiausių tuometinių Vilniaus dramos teatro režisierių Romualdą Juknevičių (1906–1963)⁵⁷, „siekiant garbingai ištempti įstrigusį vežimą ir talentingo režisieriaus dėka sužibėti scenoje“ (Pūras 2006, 34). Kodėl profesionalus režisierius atvyko į tolimą Pasvalį, galėjo būti kelios priežastys. Jis galėjo susigundyti sieros voniomis⁵⁸, o žinant tuometinę politinę situaciją galima daryti prielaidą, kad jis slapstėsi ir bijojo, kad neareštuotų kaip B. Sruogos.

Apie R. Juknevičiaus režisavimą Pasvalyje susidarome gana aiškų vaizdą, nes spektaklyje vaidinę du pedagogai H. Korsakienė ir V. Vajėga vėliau įspūdžius iš to laikotarpio aprašė savo atsiminimuose. Jais remiasi ir šio darbo autorė.

Pasvaliečiai į Vilniaus dramos teatrą parašė laišką, kuriame išdėstė savo prašymą. Tame pat laiške paminėjo ir Pasvalio „kurorto“ sieros vonias. R. Juknevičius sutiko atvažiuoti pataisyti sveikatos ir padirbėti. Jam atvykus po jaudinančio susitikimo miestelio traukinių stotyje visi susirinko gimnazijos salėje ir artistai parodė, ką jau yra sukūrę:

Romualdas Juknevičius sėdi vienas salės gilumoje, atsilošęs kėdėje, saujon suėmęs smakrą. Jo veidas slapus ir kantrus. Jis laukia. Ir mes, bėdinį vaidintojai, susirinkę už mokyklinės scenos kulisų, nei gyvi, nei mirę, taip pat laukiame, kada mūsų režisierius duos ženklą pradėti. Dabar, kai ten, tuščioje salėje, sėdi reiklaus žvilgsnio žmogus su profesiniais vertinimo kriterijais, mes juste pajuntame visą savo bejėgiškumą. O jeigu būtų galima atsisakyti paikos mūsų išmonės! Tiesiog prasmegti kiaurai žemę, išnykti! (Korsakienė 1977, 270)

⁵⁶ H. Korsakienė pirmųjų vaidybos įspūdžių sėmėsi iš „Mūzos“ scenos mėgėjų draugijos Biržuose (įsteigta 1918 m. Biržuose), artima kaimynystė su Dauguviečių šeima. Kai kuriuos „Mūzos“ spektaklius režisavo, o ir pats juose vaidino B. Dauguvietis.

⁵⁷ H. Korsakienė ir R. Juknevičius buvo susipažinę Kaune 1932–1936 m. Syki H. Korsakienė vyko su R. Juknevičiumi traukiniu. Ši fragmentiška pažintis davė impulsą pasikviesti režisierių į Pasvalį.

⁵⁸ Nuo 1929 m. Pasvalyje buvo galima gydytis sieros voniomis, o 1937 m. miestui suteiktas kurorto statusas.

Svečias iš Vilniaus pradėjo mokytį vaidybos pagrindų:

Kas dieną, pasibaigus antrajai pamokų pamainai, mes, grupė mokytojų ir vyresniųjų moksleivių (ne vien tik tie, kurie dalyvavo spektaklyje), rinkdavomės į erdvią mūsų gimnazijos salę. Dažnai nelabai sotūs, tačiau kupini meilės naujai atveriamai sričiai – vaidybos menui – užmiršdavome viską – ir supančią kasdieną, ir paliktas namie pareigas: rytdienai neparuoštas pamokas ir šūsnis netaisyty sąsiuvinių (Korsakienė 1977, 271).

Įdomu pažymėti ir tai, kad tuo metu buvo įvesta komendanto valanda ir mokytojai rizikuodavo ilgai vaidindami, „nes miestelyje jau viešpatavo „policaištunde“ ir gyventojams griežtai draudžiama pasirodyti gatvėse. Po repeticijų jie „slapčiomis slinkdavo patvorių šešėliais“, tačiau kiekvienas nešėsi „didelį, krūtinę gniaužiantį džiaugsmą, kurį atveria sceninis persikūnijimas“ (Korsakienė 1977, 281). Visa baimės nugalejo kūrybos džiaugsmas, kurį dovanojo žymus režisierius:

Su nuostabiu įžvalgumu jis pajunta kiekvieno mūsų stipriausiąjį polinkį, nukreipia jį tinkamiausia vaga, išgaudamas maksimumą. Su skulptoriaus užmoju ir akmenskaldžio užsispyrimu formuodamas tą grubią masę, kurią ligi šiol sudarė mūsų „spektaklis“, jis pamažu išiebia jame pirmuosius meninės gyvybės blyksnius (Korsakienė 1977, 278).

Jeigu H. Korsakienės atsiminimai poetiškai metaforiškai, tai kito spektaklio dalyvio V. Vajėgos – vyriškai konkretni:

Į repeticijas [R. Juknevičius – A. S.] ateidavo pagautas naujo sumanymo. Dirbdavo, analizuodavo. Susitelkęs, jis nieko aplink nematydavo. Jis režisavo tyliai. Pusbalsiu. Įdomiausia būdavo stebėti jo rankas. Iš pažiūros gana neišvaizdus ir nematomas, jis režisuodamas tarsi atgydavo, suspindėdavo (Vajėga 1992, 3).

„Brandos atestato“ premjera tapo neeiliniu įvykiu apsnūdusio miestelio gyvenime:

Atrodė, kad didžiama visuomenės, ligi tol tegyvenusi vien mintimi – ką įdėti į puodą, dabar, ant tvorų pasirodžius vienai kitai mokinių pieštai afišai staiga atgijo ir sunerimo. Visas miestelis prašneko apie neįprastą anuo metu gimnazijos šventę. Artėjant premjeros valandai, daugybė pasvaliečių, trokštančių reginių ir išsiilgusių bet kokio dvasios peno, traukte patraukė į gimnazijos salę [...] Mūsų vaidinimo pasisekimas buvo didžiulis. Dar šiandien regiu tą užmirusią salę, pilnut pilną šmėžuojančių tamsoje baltų veidų. Girdžiu, kaip gyvoje nuo sulaikyto alsavimo tyloje skamba grandus Anos Mate monologas apie žadintuvą, vienintelį mokytojo draugą, prikeltantį jį kas rytą sunkiam, nedėkingam, visas dvasines jėgas atimančiam darbui. Girdžiu ir aplodismentus – neišlepintų, bet nuoširdžiai dėkingų ir mūsų valdybos pagautų žiūrovų. Jie patikėjo tuo „meninės tiesos sukūrimu“ (Korsakienė 1997, 278).

Spektaklis buvo vaidinamas Pasvalyje, Biržuose, Linkuvoje. Režisierius R. Juknevičius tokios „šlovės“ netroško ir nuo autorystės atsiribojo: „Ne, ne – tai jūsų spektaklis, jūsų. Aš – tik truputį padėjau“ (Korsakienė 1977, 279). A. Musteika ir mokytojai teatro „konsultantui“ surengė gražias išleistuves:

Pasvaliečiai žmonės vaišingi. Kad ir sunkūs laikai, tačiau svečio neišleis, nesuruošę jam prideramų išleistuvių. Mokiniai atsitėpė iš kaimo, ką dar geresnio sugraibę namuose. Tėvukai, jų priprašyti, padarė garsiojo pasvalietiško alaus [...]. Toje pačioje salėje, kur taip ilgai vyko įkvėptos vaidybos studijos, dabar ilgom eilėm sustatyti stalai. Čia Pasvalio gimnazija atsisveikina su Romualdu Juknevičium, išvykstančiu į Vilnių (Korsakienė 1997, 279)⁵⁹.

Pats R. Juknevičius, atsakydamas į klausimą, kas paskatino sunkiais karo metais pašvęsti teatro mėgėjams tiek laiko, teigia: „Visų jūsų didelis noras. Degdami patys uždegėt mane.“ Čia Pasvalyje jį pagavusi ta žaliaviausia žaliava, ta *tabula rasa*, ir „dirbant su neprofesionalais buvo smagu spektaklį pakelti į aukštesnį lygį“. „Pasvalio ir mielų pasvaliečių R. Juknevičius nepamiršo“ ir susitikimų metu šiltai juos minėdavo (Korsakienė 1977, 285–286). Tad galime teigti, jog puikaus režisieriaus dėka mieste buvo aktyviai sujungtas kultūrinis gyvenimas.

2.3 Ideologijos kelio į teatro sceną 1945–1950 m.

1944 m. rudenį, frontui nusiritus į vakarus, Pasvalyje – daug pasikeitimų. Į gimnaziją nebegrižus direktoriui J. Poviloniui, į Vilnių išvykus H. Korsakienei, į vakarus pasitraukus rašytojui Mariui Katiliškiui, nepasirodžius gimnazijoje mokytojui J. Šimkevičiui miestelis neteko didelės dalies teatro puoselėtojų. Tačiau miestas dar gyveno anų dienų įspūdžiais, prisimindamas režisieriaus R. Juknevičiaus repeticijų nuotaikas, literatūrinius vakarus, kuriuose eilėraščius skaitė B. Brazdžionis, A. Vaitkus.

„Naujoji valdžia, suprasdama teatro ideologinę reikšmę mobilizuojant visuomenę partijos uždavinių įgyvendinimui, ima atakuoti teatralus imtis darbo“ (Pūras 2006, 34). Tuo metu gimnazijoje dramos būrelis atiteko lituanistui V. Vajėgai. Apie savo patirtį būnant režisieriumi jis pasakojo laikraštyje „Darbas“:

1944-ųjų rudenį, kai nebebuvo kas vadovauja dramos rateliui, direktorius L. Nastopka (tuometinis direktorius – A. S) jį atidavė man, tapusiam pagrindiniu lituanistu. Nelabai ir prieštaravau, nes po kursų atrodė, kad viskas aišku. Reikia tik geros pjesės (Vajėga 1992, 2).

⁵⁹ Halina Korsakienė. Susitikimai. Įspūdžiai ir mintys. Vilnius, 1997, p. 275–281

Buvo pasirinkta Juozo Grušo pjesė „Tėvas“. Tačiau veikalas nepraslydo pro ideologijos sergėtojus. Buvo liepta pjesei sukurti dar vieną, papildomą, to laikmečio dvasią šlovinantį veiksma. Režisieriui atsisakius „revizuoti Grušą“ abiturientė Rasa Vaitiekūnaitė buvo įpareigota parašyti papildomą veiksma. Afišos kvietė pasvaliečius į vaidinimą, pavadintą „Žemė“ remarkoje pažymint, jog spektaklis pastatytas panaudojant J. Grušo dramą „Tėvas“. „Vaidinome ją, šaipydami ir iš to pavadinimo, ir iš to „priestato“, – prisimena V. Vajėga (1992).

Bolševikinės sistemos konstruotojai tuomet plačiai veržė visas gyvenimo sritis neaplenkdami meno. Valdžia ir toliau reikalavo ideologiškai kryptingų pastatymų, buvo reikalaujama atspindėti Lietuvoje kuriama „naują gyvenimą“ (Aničas 2008, 288). Deja, tokių pjesių nebuvo, tad Pasvalio kultūros namų direktorius perdirbo (perrašė) S. Lauciaus dramą „Signalas“ ir priprašė, kad V. Vajėga ją statytų:

Pasvaliečiai nebūtų pasvaliečiai, jei iš padėties nerastų išeities. Pasvaly ruošama premjera – gimnazijos lituanistas Vytautas Vajėga stato „Ženkla iš griuvėsių“. Režisierius repetuoja veikalą, kurį pateikė Pasvalio kultūros centro direktorius Stepukas Nastopka [...]. Veikalo, patekusio į režisieriaus rankas, autorius nenurodytas. Tai paties direktoriaus parašyta drama, mąsto Vajėga – kuklinasi debutantas“ (Pūras 2006, 35).

Ant spektaklio premjerinės afišos nebuvo nei autoriaus, nei režisieriaus pavardžių. Direktorius „patenkintas trynė rankas, kad pirmas apskrityje, gal ir visoje respublikoje, pastatė „giliai idėjišką“ tarybinę pjesę:

Taip niekas ir nepasiteiravo, kas tą „Ženkla“ rašė ir kas statė. Ne tas tada rūpėjo. O aš po šitų dviejų režisūros „debiutų“ jaučiausi kaip dukart stipriai tvotas per ausį ir nebenorėjau su teatro mūzomis turėti nieko bendro (Vajėga 1992, 2).

Džiugu, kad nelabai vykę spektakliai V. Vajėgos teatrinio kelio nesustabdė. Buvusi gimnazijos mokytoja, jau minėta teatralė H. Korsakienė į gimnaziją atsiuntė V. Miliūno inscenuotos Žemaitės „Marčios“ egzempliorių⁶⁰, ir V. Vajėga režisūros ėmėsi trečią kartą. Kaip matysime vėliau, tas trečiasis bandymas ir buvo galutinė paskata į teatralo kelią: „Pačius įdomiausius Pasvalio dienų prisiminimus paliko tenykščiai scenos mėgėjai. Tartum scenos mūza pabučiavo ten prie Lėvens, ir pabučiavo taip, kad daugiau kaip 20 metų neatgavau kvapo“ (Vajėga 1992, 3). 1946 m. įvyko Žemaitės „Marčios“ premjera. Po ideologizuotų pastatymų šis spektaklis tiek moksleivijos, tiek

⁶⁰ Tai buvo 1945 m. pabaigoje K. Kymantaitės režisuotos „Marčios“ Vilniaus teatre medžiaga. Atvežtasis egzempliorius buvo toks miglotas, jog teko visą diktuoti mašininkei, prieš tai pačiam V. Vajėgai iš Žemaitės apsakymo prirašius trūkstamas vietas. „Kaip tyčia – susirgau angina ir, neišeidamas iš kambario, per 2 savaites smulkiai išnagrinėjau, net mizanscenų brėžinius pasidariau“, – prisimena V. Vajėga (cit. iš Miliškevičiūtė 2020, 28).

Pasvalio visuomenės įvertinamas nepaprastai šiltai (plačiau žr. 2.3.1). 1946 m. gimnazijoje vėl pastatoma M. Petrausko operetė „Consilium facultatis“, kurią režisavo V. Vajėga.

1946–1947 mokslo metais savo režisūrinius gebėjimus išbandė gimnazijos direktorius Juozas Avižonis. Jo kaip istoriko iniciatyva scenos ramos šviesą išvydo B. Sruogos dramatis veikalas „Algirdas Izborske“:

Šis spektaklis, primenantis reikšmingus Lietuvos istorijos puslapius ir nepadedantis puoselėti tautų draugystės idėjų, matyt, valdžios sluoksniuose buvo įvertintas kritiškai, nes tuojau po premjeros direktorius gavo nurodymą parengti naują spektaklį, kuriame ryškiai būtų deklaruojamos tautų draugystės idėjos (Pūras 1999, 2).

Spektaklis prasilenkė su „tautų draugystės“ postulatais ir siekdamas reabilituoti J. Avižonis nusprendė pastatyti pjesę apie Sovietų Sąjungos didvyrę – Marytę Melnikaitę (Aničas 2008, 293). Jis tuometiniam aštuntokui K. Pūrai per dvi savaites įpareigojo parašyti pjesę. Vėliau autoriais, direktoriaus pageidavimu, buvo įvardinti du „dramaturgai“: J. Avižonis ir K. Pūras. 1947 m. lapkritį pjesė „Marytė“ parodyta gimnazijos scenoje ir tai „gimnazijos vadovybę, o gal ir visą kolektyvą nuo galimų ekscesų apsaugojo“ (Pūras, 1999, 3).

Tais pačiais metais rugsėjo mėnesį Pasvalyje naujas įvykis – buvo atidaryti Pasvalio miesto kultūros namai. Prisimenant politinę situaciją manytina, kad jie buvo atidaryti tam, kad vykdytų agitpunktų, vaizdinės agitacijos ir politinės ideologijos valią. Tuomet Pasvalyje prasidėjo „kadru kaita“: meno žmonių, mokytojų ir direktorių, bibliotekos ir kultūros namų vedėjų keitimas buvo vykdomas labiau patikimais tuometinei valdžiai. Tad apie pastovų meno, o ypač teatro tradicijų tęstinumą negalėjo būti kalbos. Tai matydamas gimnazijos fizikos mokytojas Antanas Vadapalas davė priesaiką atgaivinti pasvaliečių inteligentijos sukurtą dramos mėgėjų būrelį ir, nežiūrint nepalankių aplinkybių, tęsti jų tradicijas. Sceninės patirties jis buvo įgavęs, nes vaidino Vingį „Marčioje“ (rež. V. Vajėga). Ir kai 1947 m. H. Korsakienė vėl atsiuntė iš Vilniaus ką tik aprobuotą sostinėje veikalą – Boriso Dauguviečio komediją „Žaldokynė“, A. Vadapalas iš karto ėmėsi šio veikalo. „Žaldokynės“ spektaklis išskirtinis ir svarbus, nes šią komediją pirmieji parodė pasvaliečiai. Premjera įvyko 1947 m. gegužės 24 d. ir 25 d., o Vilniaus dramos teatre – 1948 m. kovo 19 d. Taigi pasvaliečiai aplenkė sostinės teatrus (Aničas 2008, 292). Premjeros išvakarėse repeticijoje apsilankė „Žaldokynės“ autorius Borisas Dauguvietis. Garbus svečias davė patarimų ir geranoriškai vertino pasvaliečių pastangas.

Vis tik į spektaklius tuomet buvo pradėta žiūrėti tik kaip į „politinio akiračio ir sąmoningumo plėtimo“ priemonę. Tai įrodo to meto žinutė laikraštyje:

Pasvalio vidurinės mokyklos scenoje buvo parodytas spektaklis „Amerikos balsas“. Režisierius A. Vadapalas. Šios pjesės pastatymas, tai naujas mokyklos saviveiklininkų laimėjimas. Šis veikalas prisidės prie tolimesnio moksleivių politinio akiračio išplėtimo, jų sąmoningumo pakėlimo (Jonutis 1949,3).

A. Vadapalas be „Žaldokynės“ pastatė Žemaitės „Petra Kurlmelį“ (1949), Petro Cvirkos romano „Žemė maitintoja“ inscenizaciją (1949), Konstantino Simonovo „Kaštonų paunksmėje“ (1950). Tačiau apie šiuos spektaklius platesnių duomenų neaptikta.

2.3.1 Žemaitės „Marti“

Režisierius V. Vajėga apie spektaklio „Marti“ pradžia rašo:

[...] susirinkau vaidilas – pačius geriausius, kokių tik panorėjau, nes Pasvalyje tada vos ne visi norėjo vaidinti. Net įsizrėdavo: kam kviečiu kitą, o ne jį, vėl tradicinis mišrus mokinių ir mokytojų kolektyvas. Vingis – mano studijų kambario draugas Antanas Vadapalas, mokinė Janušonytė, vėliau Obelių mokytoja – Vingienė. Jonas – mokinys Mykolas Rauckis, dabar žinomas biologas. Katrė – abiturientė Janina Mališauskaitė, su kuria po pusės metų kartu studijavome Pedagoginiame institute, kuri baigusi ilgus metus buvo Biržų internato mokytoja Pangonienė. Bronislavas – fizinio lavinimo mokytojas Bronius Kairys (Vajėga 1999, 3).

Iš šios citatos matyti, kad pasvaliečiams teatras labai rūpėjo, vyko konkurencija dėl vaidmenų. Į darbą režisierius labai įsitraukė: „Atsikėlęs naktį, užsidegdavau žibalinį knatelį, pasitikrindavau tekstą ir vėl „režisuodavau“ vos ne iki ryto. Ir kas keista patys geriausi sprendimai, patys įdomiausi sumanymai prisisapnuodavo“ (Vajėga 1999, 3).

Tuometinis Pasvalys, kaip ir visa Lietuva, gyveno sunkiomis karo ir valdžios permainų sąlygomis. Yra užfiksuoti režisieriaus svarstymai:

Aplinkui naktimis pokšėjo šūviai, šviesdavo gaisrų pašvaistės. Jau Adolfo nebėra, jau Indriliūną ant grindinio patiesė, jau Jonas po galva granatą pasidėjo, jau Krivickas iš Biržų miškan patraukė... Pasvalyje prie šventoriaus mūro gulėdavo apdegusių, pusiau nurengtų ir išniekintų lavonų rietuvės. Jiems į rankas stribų žmonos įdėdavo maldaknyges, ant kaklų užkabindavo rožančius, žiūrint paaugliams ar šiaip žioplams, ant jų demonstratyviai šlapindavosi [...] Rodėsi, kad žemė siūbuoja po kojomis. Griūva nuo pjedestalų viskas, kas buvo tauru ir šventa. Kas gėris? Kas blogis? Ir nuo tų iš proto vedančių minčių gelbėjo tas nei dieną, nei naktį neduodantis ramybės darbas, nes pro jį nebesimatė tikrovės (Vajėga 1999, 4).

Tas „neduodantis ramybės darbas“ buvo tarsi išsigelbėjimas nuo niūrios karo realybės. Aktoriai ne tik repetavo, bet patys dirbo dekoracijas. Kadangi jokių medžiagų nebuvo, reikėjo viską „iš žemės iškasti“. Patys kalė, obliavo ir dažė. Darydami apšvietimą dėžėse įtaisė lemputes. Prožektorius padarė iš senų kibirų: „Mokytojas Adomaitis pamokė geldoje padaryti reostatą, kuriuo vėliau labai efektingai „žaibavome“. Rūpinomės ir „garsų ūkiu“. V. Bičiūno „Liaudies teatras“ buvo parankinė knyga, pagal kurią padarėme lietaus mašiną“ (Vajėga 1992, 4).

Baldus, drabužius ir kitą rekvizitą rinko visa gimnazija. Pamokų metu režisierius nupasakodavo, ko trūksta, ir mokiniai atnešdavo:

Scena prisipildė labiau negu reikėjo: drabužių, virvių, puodų, įrankių. Dar ir prieškarinio vokiško grimo spintoje užtikome. Net ir perukas Vingiuui buvo užmaukšlintas, tik visai be reikalo. Bet buvo tokia jau mada: kaipgi čia vaidins mokytojas ir dar be peruko. Jeigu jau grimuoji tai grimuok, kad neatpažintų... (Vajėga 1992, 4).

Peržiūroje sėdėjo mokyklos ir valsčiaus valdžia, bet šis veikalas cenzūrai neužkliuvo, nes tema tam metui aktuali, kūrinyje kritikuojamas žmonių išnaudojimas, be to, „Marti“ buvo jau parodyta Vilniuje. Pasvalyje premjera įvyko kovo 8 d., per Moters dieną. Įdomus faktas, kad premjeroje apsilankė J. Miltinis. Jis stebėjo spektaklį ir matė, kai scenoje įvyko neplanuota mokytojo Antano Vadapalo (Vingio) ir mokinio Mykolo Rauckio (Jono) kova, kurios metu buvo sulaužytas baldas⁶¹:

– Taigi, taigi, kaipgis... nežinai gultis prisisproges, – suriko ant nė kiek už jį ūgiu ne menkesnis. Apkabino jį iš užpakalio ir taip telžė ant lovos, kad ta išlakstė į visas puses. Vingis liko besėdįs dulkių, skudurų ir šiaudų migyje... Iš palėpės atgabentas kinvarpų suėstas senelių baldas išlakstė į visas puses, net pirmą žiūrovų eilę pasiekdamas... Še tau ir kulminacija. Gal kelias minutes mokinių pilna salė krikė, plyšo, plojo: mokinys šitaip tvojo mokytoją!.. (Vajėga 1992, 4).

Režisierius V. Vajėga labai jaudinosi, kad šią „katastrofą“ matė J. Miltinis:

Ar po spektaklio plojo, ar reikėjo atidaryti uždangą ir išeiti į sceną – neprisimenu: mano akys buvo įbėstos į tą antrąją eilę. Ten jo nebuvo. Netrukus užkulisin atėjo direktorius. Pasveikinęs mane ir padėkojęs, pasakė, jog Miltinis dėl laiko stokos to veiksmo [paskutinio – A. S.] nežiūrėjęs. Po „avarijos“ perdavęs visiems vaidiloms linkėjimus. Atseit, mes tikras liaudies teatras: negalima atskirti, kur baigiasi scena ir kur prasideda salė. Spektaklis jam patikęs (Vajėga 1992, 4).⁶²

Spektaklis Pasvalio visuomenės buvo įvertintas aplodismentais. Jų netrūko ir Biržuose. V. Vajėga, lygindamas pasvaliečių „Marčią“ su K. Kymantaitės pastatymu Vilniuje, yra užrašęs:

Mūsų spektaklis publiką veikė netgi labiau negu Vilniškis. Kai po metų Vilniaus teatre žiūrėjau „Marčios“ spektaklį, negalėjau atsistebėti: mūsų 4 potekstės, intonacijos, net ir mizanscenos kaip sukirtos... Žinoma, negalėjo būti kalbos apie aktorių meistriškumą, sceninę kultūrą, tačiau scenine potencija mes neatsilikome, netgi pirmavome (Vajėga 1992, 4).

⁶¹ Vėliau ši „nelaimė“ bus paversta nuolatine mizanscena. Lova bus sustatyta taip, kad visada lengvai subyrėtų.

⁶² J. Miltinis tada į Pasvalį atvažiavo aplankyti savo draugo Juozo Povilionio, direktoriavusio čia vokiečių okupacijos metais. Deja, J. Povilionis jau dvejus metus gimnazijoje nebedirbo. Tad Miltinis apsilankė premjeroje.

Dar labai svarbu paminėti, kad po šio pastatymo V. Vajėga patikėjo savimi kaip režisieriumi ir pradėjo teatrinę karjerą:

„Marti“ mane išmokė nebebijoti režisavimo. Jaučiau, kad ne veltui įdėtas mūsų darbas, kad radau siūlo galą, kuris ateityje man pravers. Pirmąkart pajutau savo darbo našumą, kad ir man šis tas išeina [...], pirmoji mano darbovietė švieste švietė [...] „Marčios“ prožektorių šviesa – tokia primityvia, tokia vargana, bet tokia nuoširdžiai tikra (Vajėga 1992, 3).

Pasvalio krašto istorikas K. Pūras tai pat pripažįsta, kad Žemaitės „Marčios“ pastatymas Pasvalyje vertinamas kaip vienas iš geriausių Lietuvoje (Pūras 2006, 32–37). Džiugina tai, kad yra išlikusios premjeros nuotraukos, dvi iš jų pateko į 1956 m. išleistą albumą „Žemaitė gyvenime ir kūryboje“ (Rimantas 1958, 242).

2.3.2 Boriso Dauguviečio „Žaldokynė“

Mokytojas A. Vadapalas, pavargęs nuo smarkiai ideologizuotos spektaklių medžiagos, su džiaugsmu ėmėsi „nūdienės tematikos kūrinio“, B. Dauguviečio komedijos „Žaldokynė“ (Pūras 2006, 34). Pagrindiniai vaidmenys atiteko būsimesiems abiturientams. Žaldoko vaidmuo – P. Nisteliui, senmergės Magdelenos Paukštytės – E. Čepulytei, zakristijono Alfonso Rūtos – J. Masilioniui, tarybinio ūkio ūkvedžio Sidabro – M. Rauckiui, Karininko Jono Girėno vaidmenį kūrė septintokas J. Aničas, smuikininko Motiejaus Sapiegos – K. Pūras, kuris savo prisiminimais vaizdžiai nupiešia tų dienų įvykius:

Režisierius nesistengė mums pernelyg nurodinėti, nes puikiai suprato, kad jo „aktoriai“ – kaimiečių vaikai, puikiai pažįstantys žmonių buitį, jiems nesvetimos alaus darymo tradicijos, kurios kartais turėdavo net sakralinių bruožų. [...]. Žinoma, režisieriui teko didelė atsakomybė – jo dispozicijoje buvo ne tik vaidintojai, bet ir kūrybiniai darbuotojai, ruošę dekoracijas (šiam darbui, regis, vadovavo mokytojas B. Šimas), grimą, garderobą. Ypač atsakingai reikėjo dirbti grimotojui, nes dvidešimtmečiai turėjo vaidinti ir kurti tipažus, jau peržengusius penktą dešimtmetį (Pūras 2006, 34).

Kliūtys buvo nugalėtos, ir premjera susilaukė šilto visuomenės įvertinimo: „Spektaklį parodėme ne tik Pasvalio, bet ir Biržų visuomenei. Tiek režisierius, tiek mūsų dramos mėgėjų būrelis buvo patenkinti. Atrodo, džiaugėsi ir gimnazijos vadovybė. Teigiamai spektaklį vertino ir valdžia (Pūras 2006, 35).

Tuometiniai liudininkai: J. Aničas, K. Pūras, ir Mykolas Rauckis savo atsiminimuose įsimintinu laiko B. Dauguviečio apsilankymą:

Sykį su entuziazmu repetuojant, mokytojas A. Vadapalas mus tarsi perpylė šaltu vandeniu. Režisierius pranešė, kad į Pasvalį atvyko LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas, rinktas pasvaliečių ir biržiečių, Borisas Dauguvietis, ir jis, atlikęs visus reikalus, norįs pabuvoti mūsų repeticijoje. O jurgutėliau!.. Juk Dauguvietis – ne tik deputatas ir režisierius, jis ir šios komedijos autorius, Vilniaus dramos teatro vyriausiasis režisierius ir meno vadovas, sostinės teatrinio gyvenimo įžymybė (Pūras 2006, 36).

Atvykus scenos grandui, pasvaliečiai parodė spektaklį:

Vaidinome, kaip kas išmanėme. Sėdi Dauguvietis prie lango su auskaru ausyje ir įdėmiai seka mūsų darbą. Ir norisi stačiai šūktelėti jam, garbiam teatralui, kad mes esame ne aktoriai profesionalai, kad mes tik gimnazistai, siekiantys šiuo spektakliu praskaidrinti provincijos gyvenimo atmosferą, kad mes... Tikriausiai ir be žodžių tai suprato aukštasis svečias. Pasibaigus repetacijai net pagyrė mus... Kas žino, gal mūsų režisieriui jis pastabas ir išsakė, gal jis pasinaudojo Dauguviečio patarimais... (Pūras 2006, 37).

Jo laukėm, bet ir bijojom, kad neišdėtų į šuns dienas – rašo M. Rauckis, – tačiau B. Dauguvietis po repetacijos kai ką paaiškino, santūriai pagyrė, o mane išmokė dainuoti dainą „Eik, čionai, graži mergaite...“, kurią Sidabras dainavo laukdamas Žaldoko dukters. Šios dainos neužmiršau iki šiol (Rauckis 2002, 69).

Na, o pačią premjeros šventę sudrumstė nemalonūs debesėlis. Aštuntokui M. Rauckiui (Sidabruvi) buvo paskolintas kostiumas. Režisierius puikų išeišginį iš angliškos gelumbės siūtą kostiumą pasiskolino iš gimnazijos inspektoriaus B. Kazlausko. „Vieną sykį, vaidinimo metu, nešant Žaldoką lovoje, joje išlindusi vinis užkliuvo man už kelnių ir jas praplėšė. Visi persigando, o aš apmiriau iš baimės – kaip reikės tokį kostiumą gražinti“ (Rauckis 2002, 67). Būta problemų ir dėl karininko Girėno uniformos, kurią turėjo vilkėti J. Aničas. Pasvaly karininkų nebuvo, tad uniformą teko skolintis iš NKVD pareigūnų. Tik, regis, teko „pataisyti“ antpečius, mat armijos ir NKVD karininkų antpečiai buvo skirtingi.

Deja, su šiuo spektakliu baigėsi ryški 1945–1950 m. Pasvalio teatrinio gyvenimo istorija. Dramos entuziastai, susidūrę su griežtais naujos ideologijos sargais, nuolatinės cenzūros reikalavimais, nesijausdami laisvi, negalėdami statyti bet kurio veikalo, nesiėmė naujosios visuomenės gyvenimo deklaruojančių tekstų, nenorėjo palaikyti to meto politinių nuostatų.

2.4 Konjunktūros varžtai 1950–1970 m.

1949 m. Pasvalio kultūrinį gyvenimą papildė pradėtas leisti Pasvalio apskrities komiteto ir apskrities vykdomojo komiteto laikraštis „Stalino vėliava“. Nors jis buvo komunistinės propagandos organas, bet „atliko kultūrinę funkciją“, nes jame buvo paminimi svarbiausi apskrities renginiai, vietos atsirasdavo ir teatro naujienoms (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 53). Tačiau tų naujienų negalime surasti daug, nes jau buvo metas, kai teatrą pamažu keitė kinas, ir laikraštis mirgėjo

lozungais: „Viena iš žmogaus auklėjimo priemonių yra kinas“, „Suaktyvinti rajono kultūros namų veiklą“, „Suaktyvinti klubų skaityklų darbą“, „Pakelti į aukštesni lygi...“, „Siekti naujų kultūrinių laimėjimų“⁶³. Naujajai valdžiai pradėjus „aktyvinimo darbus“, teatrui laiko ir vietos nebeliko. Menines programas užpildė choras, choreografiniai pastatymai, montažai. Prasidėjo inscenizacijų, scenos vaizdelių metas, dailiojo skaitymo konkursai, agitpunktų ir dramos ratelių apžiūros. Todėl 1954 m. lapkričio 25 d. laikraštyje rašoma: „Šiuometiniai kultūros-švietimo įstaigų uždaviniai: Reikia įrengti ir meniškai apipavidalinti agitpunktus [...]. Agitpunktuose reikia organizuoti meninės saviveiklos pasirodymus“ (Elenavičiūtė 1954, 3).

Ir nors nuo 1946 m. Pasvalyje veikė kultūros namai, tačiau jokio teatrinio proveržio jie neatnešė. 1950–1953 m. „Stalino vėliavos“ numeriuose net keturi straipsniai apie neveiksnų kultūros namų darbą:

Kiekvieną kartą, kuomet paskiriamas naujas kultūros namų direktorius, laukiama, jog darbas pagerės... Atgis scenos menas... Tačiau padėtis ir toliau lieka ta pati – kultūrinis masinis darbas užmirštamasis... Panašiai dirba ir dramos ratelis (meno vadovas drg. Girkienė), apie kurios veiklą iškalbingai liudija faktas, jog per visą dramos ratelio gyvavimo laikotarpį scenai nebuvo paruošta nei vieno veikaliuko (Stukys 1951, 3).

Šiuo klausimu pasisakė tuometinis kultūros namų direktorius Tadas Beliakas. Jis pažymėjo, kad „kultūros namų veikla yra vystoma nepatenkinamai. Ilgai neveikė ir vis dar jokio pasirodymo neparuošė dramos ratelis“ (Beliakas 1954, 3). Galime nuspėti, kad „suaktyvinti“ meno žmonės nebeturėjo laiko gilintis į rimtesnius veikalus, nes reikėjo skubiai vykdyti planą: rengti vaizdines agitacijas, skaitlingai dalyvauti kolūkių šventėse, pavyzdžiui: „Partijos rajono komiteto propagandos skyrius ir Kultūros namų iniciatyva suorganizuota agitmeninė brigada, kuri skubės vyksti į kolūkius. Jie parodys Annos Brodel scenos vaizdelį „Motina“ (Kalvinas 1953, 3).

Didžiulė darbuotojų kaita, sudėtingas ir tragiškas tremčių, žudynių, partizanų kovų, išdavysčių laikotarpis neigiamai veikė kūrybinius darbus: negalėjo susiformuoti tradicijos, tad nenuostabu, kad Pasvalio krašto teatro istorija šiuo laikmečiu gana tuštoka. Pagrindinės kultūrinės pajėgos orientuotos į išvykas. Kolūkiuose vyko dramos ratelių pasirodymai, kurie mėgo statyti Žemaitės pjeses. Ypač populiarūs „Marti“.⁶⁴

Kai mėgėjų teatro Pasvalyje nebeliko, žiūrovas buvo „lepinamas“ profesionalių atlikėjų darbais. 1949 m. gegužės 17 d. laikraštis „Stalino vėliava“ skelbė apie Kauno valstybinio dramos teatro spektaklio „Šilerio Klasta ir Meilė“ gastroles. Gimnazijoje lankėsi Šiaulių dramos teatras su

⁶³ Skambančios antraštės iš 1954 m. laikraščio „Stalino vėliava“.

⁶⁴ Laikraštis *Stalino vėliava*, 1951, kovo 18 d. Nr. 21, 3

Henriko Ibseno „Nora“⁶⁵. Aptariamojo meto spaudoje aprašomos premjeros Panevėžyje, Šiauliuose, Vilniuje, Rygoje, netgi Maskvoje. Taip pat aktyviai veikė organizacijos. Pavyzdžiui, Liaudies kultūros universitetas rengė užsiėmimus tema „Kas yra teatras?“ (1960 sausio 31 d., 3), ir pasvaliečiai lankėsi Panevėžyje, kur „Teatro vyr. režisierius drg. J. Miltinis supažindino klausytojus su teatrinio menu“⁶⁶. Žinodami šiuos faktus ir analizuodami sovietinį laikotarpį galime daryti prielaidą, kad žiūrovo meno supratimas buvo gana intelektualus, tuo labiau kad suvokimo procesui labai svarbų vaidmenį vaidino politinės alegorijos:

Šių alegorijų supratimas ir išgliaudymas reikalavo nuolat ieškoti to, kas nepasakoma garsiai ir tiesiogiai. Nacionalinė bendruomenė sovietmečiu telkėsi ten, kur scenoje matė savo atvaizdą – didingus pasakojimus apie praeitį ir nacionalinę simboliką (austus raštus, žemę arba smėlį), kryžius, akmenis ir kt.). Tai buvo įvairūs, suprantami visoms kartoms, socialinėms klasėms, skirtingų politinių įsitikinimų žmonėms. Teatras buvo juos vienijanti erdvė (Grudzinskaitė 2017, 54–55).

„Sovietmečio teatrui į poras geriausiai tinka sąvoka „šventovė“. Išėję iš spektaklio žmonės negalėdavo ištarti nė žodžio po katarsio, išgyvento „skaitant“ kalbą, kurios niekada nesimokė“ (Grudzinskaitė 2017, 55). Tokią savo mokykloje „šventovę“ stebėję Pasvalio mokiniai vėliau savo teatrą nešė visai Lietuvai: 1950–1970 Pasvalio gimnaziją baigė kino operatorius ir režisierius Petras Abukevičius, kino ir teatro kritikė Rasa Vasinauskaitė, dramaturgas Juozas Glinskis, grafikas scenografas Vytautas Kalinauskas, aktoriai Elena Karoblytė-Čivienė, Janina Vaiginaitė-Valančienė, Viktoras Valašinas, Petras Venclova ir Regimantas Adomaitis, kuris 1972 m., švenčiant mokyklos 50-ies metų jubiliejų, rašė:

Noriu padėkoti jai už tą „kryžių“, kuri man davė. Uždėjo ant pečių ir liepė tempt. Davė maldaknygę – knygą, maldą – darbą ir šventyklą – sceną. Pamėgau tuos tris dalykus būtent mokykloje ir su džiaugsmu tempiau tą kryžių po šiais dienais ir labiausiai bijočiau jo netekt, nes toji meilė, kurios skonį pajutau dar mokyklos **suole?**, meilė darbui ir scenai, visai mano egzistencijai duoda prasmę ir yra pagrindinis mano džiaugsmų šaltinis (Adomaitis 1972, 3).

Kultūrinis židinys, įžiebęs meilę teatrui, tuomet kunkuliavo ne vienoje Pasvalio mokykloje. 1961 m. tiesiai prieš gimnaziją įkurta mokykla-internatas. Jam pradėjo vadovauti Petras Simonaitis (gim. 1929). Direktorius iniciatyva buvo kviečiami nauji pedagogai. Taip „susigundę butu ir laisvomis darbo vietomis“ 1962 m. į Pasvalį atkeliavo Aurelija ir Vytautas Kutkauskai. Tada dar niekas nežinojo, kad ši šeima bus didžiulė dovana miestui – daugiau kaip pusę šimtmečio (59-erius

⁶⁵ Laikraštis *Stalino vėliava*, 1953 lapkričio 29 d. Nr. 95, 3

⁶⁶ Laikraštis *Stalino vėliava*, 1960, kovo 25 d. Nr. 36, 3

metus) rašys miesto teatro dosjė. V. Kutkauskas buvo tautodailininkas, medžio skulptorius, žmona Aurelija – pedagogė. Jie turėjo pomėgį – dramą, kurią išmokė mylėti ir savo vaikus – Birutę ir Gintarą (plačiau žr. 3.1.; 3.2).

Tęsdama teatro estafetės tradiciją buvusi A. Vadapalo mokinė, mokytoja Genovaitė Jusienė buvo pradėjusi į internatą „kviesti vaidinti mokytojus ir kitus suaugusius Pasvalio miesto visuomenės atstovus, kuriems teatro menas arti širdies“ (Kazlauskas, Kutkauskas 2006, 16). Į tą veiklą iš karto įsitraukė ir Kutkauskai. Direktoriui P. Simonaičiui, kuris „daugiau laiko praleisdavo kultūrinėse repeticijose, saviveikloje negu namuose“ (Lauraitis 2021) pritarus ir prasidėjo teatrinės veiklos tęsinys. „Taip gimė spektakliai I. Franko „Pavogta laimė“, K. Sajos „Pirmoji drama“ [...] Be jų, pedagogų, dalyvavo nemažai ir kitos inteligentijos [...] Teatrinį garderobą skolindavosi net iš Panevėžio dramos teatro“, – duodamas interviu žurnalistui Albinui Kazlauskui pasakojo Kutkauskų sūnus Gintaras (Kazlauskas, Kutkauskas 2006, 16). Teatrinės gijos mokykloje-internate nuo buvusio gimnazijos mėgėjų teatro mažai kuo skyrėsi. Ir ten, ir čia pajėgos būdavo „sutelktinės“ – vaidindavo pedagogai ir vaikai. Tad toje mažoje internato muzikos salėje vėl, tariant G. Kutkausko žodžiais, buvo išsūpuotas „teatro lopšys“ (Kutkauskienė 2021), apie kurį rašysime 3 dalyje.

3. Pasvalio mėgėjų teatras (1970–2020 m.)

Šioje dalyje apžvelgsime 1970–2020 m. teatrinį Pasvalio miesto lauką. Išskirtinį dėmesį skirsime teatralų Kutkauskų šeimai, režisieriams A. Kutkauskienei ir G. Kutkauskui. Analizuosime jų asmenybes ir pastatymus sutelkdami dėmesį į publicistinius spektaklius, skirtus edukacinei-švietėjiškai veiklai ir iškilioms krašto asmenybėms. Apžvelgdami pirmąjį Nepriklausomybės dvidešimtmetį aptarsime tris Pasvalio teatrus, jiems vadovavusius režisierius ir ženkliausius pastatymus, kurie buvo įvertinti Lietuvos ir pasaulio mėgėjų teatro kontekste.

3.1 Režisierė Aurelija Kutkauskienė

Nuo 1970-ųjų Pasvalio kultūrinis laukas glaudžiai susijęs su A. Kutkauskienės pavarde. Ji, tik atvykusi į Pasvalį, pradėjo vaidinti pas G. Jusienę, o pastarajai pasitraukus prie režisierės vairo stojo pati:

Išėjus Jusienei dirbti į biblioteką aš pradėjau dirbti su vaikais. Akstinas buvo toks: atvežė [į internatą – A. S.] tokį vaiką. Nuoširdumas toks. O akys, jo akys... Jis buvo mano klasėje. Irvidas. Iki šiol mes – geriausi draugai. Tai apie jį galvodama ir pradėjau statyti spektaklius [...]. Jis buvo pagrindinis mano spektaklių veikėjas (Kutkauskienė 2021).

Tad A. Kutkauskienė išskirtinių auklėtinio Irvido Sustumo akių paskatinta režisūrinę karjerą pradėjo nuo vaikiškų spektaklių. „Žutbūt užsimaniau jį užkelti ant scenos ir man pavyko. Sekėsi pasakiškai“ (cit. iš Filimanavičienė 2004, 11). 1972 m. ji pastatė Kosto Kubilinsko pjesę „Vėjo botagėlis“, ir „[š]į spektaklį pamatė tuometinė Švietimo skyriaus inspektorė, paskambino į Lietuvos televiziją ir labai išgyrė. Atvykus viešniai iš Vilniaus ir jai pamačius spektaklį buvom pakviesti į televiziją filmuotis“ (Kutkauskienė 2021). Nuo to laiko Pasvalio internatinėje mokykloje buvo sukurtas dramos būrelis, kur „[p]o neįtikėtinos sėkmės beveik kasmet buvo pastatoma po spektaklį pagal K. Kubilinsko kūrybą: „Molio Motiejukas“, „Strakaliukas Makaliukas“, „Senio Šalčio rūmai“, „Mano spalvos“ ir kt.“ (Filimanavičienė 2004, 11). Bene dešimt metų iš eilės pasvaliečiai vykdavo į Vilnių filmuotis televizijai, kur turėjo savo nišą – „Vaikučių pabiručių teatrą“:

Mes ten buvome kaip savi, draugai, kaip jų teatras...Teta Beta⁶⁷ mums persiųsdavo laiškus, kuriuos rašydavo vaikai iš visos Lietuvos. Jie pageidavo būtent mūsų spektaklių [...]. Tuo metu televizija neturėjo techninių galimybių, tad vaidindami turėdavome pereiti iš vienos scenografijos į kitą, vaikščiodavome kaip po kambarius [...]. Vaikams ypač patikdavo, kai mus prieš filmavimus apnakvindydavo viešbutyje [...] (Kutkauskienė 2021).

⁶⁷ Teta Beta – Bernadeta Lukošiuūtė, legendinė LRT televizijos laidos vaikams vedėja.

Visiems spektakliams įspūdingas dekoracijas kurdavo režisierės vyras Vytautas Kutkauskas (Filimanavičienė 2004, 11). Galima pastebėti, jog

[k]ai internatinės mokyklos artistai televizijoje vaidino „Sniego karalienę“, televizijos režisierius sukviėtė visus dailininkus pasižiūrėti, kaip turi dirbti tikri dailininkai. Tėvuko sukurtos scenografijos buvo fantastiškos – prisimena Gintaras (Savickienė 2009, 11).

Dera pažymėti, kad „pasakiniuose“ spektakliuose vaidino ne tik vaikai, bet ir suaugusieji. Vienas pagrindinių artistų – internato direktorius Petras Simonaitis, į savo vadovaujamą įstaigą į priėmęs dirbti A. Kutkauskienę. Prie teatralų prisijungė Stasė Krikščiūnienė, Danguolė Abukavičienė, Algirdas Kirklys, Rita Laurinaitienė ir kt. 1975 m. režisierė pastatė tuomet labai populiarią Marijos Smirnovos ir M. Kraindelio komediją „Keturi po vienu stogu“. Spektaklyje, be kitų aktorių, jau vaidino ir sūnus Gintaras, kuris pamena, jog „[p]asisekimas buvo, maža sakyti, geras – tiesiog didžiulis. 1975 ir 1976 metais tos komedijos žiūrėti prisirinkdavo pilnos salės“ (cit. iš Kazlauskas 2002, 51). O spektaklio režisierė pasakojo: „Kadangi vaidindavome „Druskų sandėlyje“, vietos nebūdavo daug⁶⁸. Bet žiūrovų prie bilietų nusidriekdavo ilgiausia eilė lauke. Tai mums buvo didžiulis netikėtumas ir įvertinimas“ (Kutkauskienė 2021). Kad dramos kolektyvas buvo stiprus ir „susigrojęs“, rodo laimėta pirmoji vieta 1979 m. „panašių teatro kolektyvų“ respublikinėje apžiūroje (Butėnienė 1981, 3).

Sėkmingai rengdama su vaikais ir suaugusiais vaidinimus, dirbdama pedagoge internatinėje mokykloje, nenuilstama A. Kutkauskienė ėmė „diriguoti“ ir miesto renginiams. Algirdas Mikalauskas, buvęs tuometinis Pasvalio kultūros namų direktorius, prisimena: „1972 m. ji pradėjo dirbti kultūros namuose metodiste“ (Mikalauskas 2021). Metodistės darbas būdavo parengti įvairius miesto renginius. Kadangi tuometinė politinė valdžia reikalavo „didelių renginių“⁶⁹, „dar viena kryptis, kurios režisuoti ėmėsi Aurelija, buvo poezijos spektakliai, įvairiausi koncertai, supinti su teatro elementais“ (Kazlauskas 2002, 50). Ir „čia ji buvo nepamainoma viso ko siela, kuri visus sujungdavo“ (Lauraitis 2021). Žinant sovietinio laikotarpio „patosą“, kolektyvų ir dalyvių skaičių, renginiai būdavo perkeltami į miesto kino salę „Svalia“:

Dar nebuvo dabartinių erdvių Pasvalio kultūros namų, todėl renginiai vykdavo tada naujame Svalios kino teatre (dabar Pasvalio krašto muziejus). Užtekdavo vietos chorams, plačioms inscenizacijoms. Tų renginių meno vadovė būdavo Aurelija Kutkauskienė (cit. iš Kazlauskas 2002, 51).

⁶⁸ Druskų sandėlis – nedidelė salė, kurioje glausdavosi didelė dalis miesto renginių; taip vadinama todėl, kad anksčiau buvo laikoma druska. Dabar čia – Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos pirmas aukštas.

⁶⁹ Turima galvoje spalio 50-mečiai, 60-mečiai, TSKP suvažiavimai, Lenino, Stalino gimimo / mirimo metinių renginiai ir paminėjimai.

Įdomu tai, kad režisierė, nepriklausydama Komunistų partijai, sugebėjo išvengti didelės cenzūros, nors ne vieną kartą būdavo kviečiama apklausai. Natūralu, kad tuomet meno žmonės buvo stebimi pro padidinamąjį stiklą, tuo labiau kad A. Kutkauskienė turėjo giminių Amerikoje. Syki, po vieno sėkmingo pasirodymo tuometinis LSRR kultūros ministras Lionginas Šepetys dėkodamas jai pabučiavo ranką. Turint omenyje, kad tuomet padėka apsiribodavo oficialiu rankos paspaudimu, tai buvo „labai didelis įvykis“ (Kutkauskienė 2021). Tačiau dėkoti A. Kutkauskienei turbūt buvo už ką. Ji savo darbu paliesdavo žmonių širdis, kurie jos klausdavo: „Kaip šiandien mus vėl pravirkdysi?“ (Kutkauskienė 2021). A. Kutkauskienės kompozicijose aktoriai kalbėdavo poezijos kalba, kuri ne visiems buvo lengvai suprantama. Režisierė, siekdama padėti auditorijai, tekstą adaptuodavo, pavyzdžiui, ji liudija, jog „teko kelius poezijos posmus išbraukti, bet labai nebuvo užkliuvusi“ (Kutkauskienė 2021). Režisierė pati rašydavo scenarijus, dažnai į juos įpindama *Lacrimos* (tikr. Marija Katiliūtė, 1930–2016), Justino Marcinkevičiaus poeziją: „Aš nemoku, nemoku statyti spektaklių pagal parašytą kažkieno pjesę. Aš jų tiesiog neįsisavinu tol, kol pati neparašau. Man reikia per save praleisti... Tada man aišku“, – atviravo A. Kutkauskienė (2021). Taip pamažu gimė poezijos spektakliai „Septyni žodžiai“, „Akistata su Tėviške“, „Tik nesumindžiokit širdies“ (plačiau žr. 3.2.1), su kuriais Pasvalio teatralai važinėdavo į apžiūras. Skaitydami A. Kutkauskienės režisuotų spektaklių pavadinimus matome, kaip vėliau jos sūnus „savo išmone papildydamas juos savaip perdirbo ir perkūrė“ (Kutkauskienė 2021). G. Kutkauskui mamos spektakliai tapo pamatiniais dalykais, nuo kurių atsispyrė eidamas savo režisūros keliu.

Tai, kad A. Kutkauskienės būta neeilinės režisierės, įrodo pavyzdys, jog teatro mylėtojai pas ją vaidinti atvykdavo ne tik iš Pasvalio miesto. „Purvaneckienė atvykdavo iš Pušaloto, Genutė iš Mikoliškio, pėsčiomis iš Joniškėlio ateidavo Kirklys, tad teko dėl jo pakalbėti su viršenybe, kad skirtų butą ir darbą Pasvalyje“, – prisimena A. Kutkauskienė (2021). Verta paminėti, kad pas ją vaidino ir pirmoji jos režisierė Pasvalyje – G. Jusienė. Kūrybingos moterys, susikeitusios vietomis, visada viena kitą palaikė ir sykiu rengdavo sakralumo ritualus primenančius vakarus.

A. Kutkauskienė dirbdama keliose darbovietėse jungė ne tik teatro, poezijos mylėtojus, bet ir visus to meto meno kolektyvus, kurie pasirodydavo įvairiuose teatralizuotuose renginiuose (Būtėnienė 1981, 3).

Spektakliuose vaidino daugybė žmonių, daugybė kolektyvų. Sunku būtų dabar visus suskaičiuoti... Vaidindavo ir mokiniai, ir mokytojai. Poezijos spektakliuose vaidindavo ir visas kolektyvas, pavyzdžiui, tremtinių choras, šokių kolektyvas „Abrūsėlis“ (Kutkauskienė 2021).

A. Kutkauskienė neužmiršo darbo ir su jaunimu. 1990 m. pradėjusi dirbti Pasvalio „Moksleivių namuose“ sulaukdavo „daug jaunų žmonių“ iš gimnazijos.

Moksleivių namuose vaidino nuostabus kolektyvas. Buvo toks mūsų šešetukas stiprus. Mes statėme jau rimtus spektaklius. Aš rašydavau scenarijus pagal Lacrimos poeziją. Tada pastatėme „Kančios karalių“, „Nukryžiuojimą“, „Negimusią raudą“... Su pastarąja aplankėme visą Lietuvą ir mus nepaprastai gražiai visur priimdavo... Vyskupas verkė mus žiūrėdamas Panevėžyje, kad nepaprastai gražiai vaidinome... Dar buvo „Eglės sapnas“, „Ešafotas...“ (Kutkauskienė 2021).

1983 m. žurnale „Kultūros barai“ randame straipsnį, kuriame rašoma, kaip Vilniaus Mokslinio metodinio teatro skyriaus vedėja Stasė Surkevičienė primygtinai ragino žurnalistę Reginą Mikulėnaitę nuvažiuoti į Pasvalį ir susipažinti su Pasvalio teatralų Kutkauskų šeima. Tuomet atvykusi žurnalistė stebėjo pagal Juozo Tumo-Vaižganto apysaką „Nebylys“ sukurtą spektaklį (Mikulėnaitė 1983, 15). Tai buvo 1981 m. sukurtas spektaklis – diplominis Gintaro Kutkausko darbas, o A. Kutkauskienė – sūnaus diplominio darbo vadovė. Pastebėtina, kad spektaklyje vaidino ir jaunėlė dukra Birutė Kutkauskaitė, o dekoracijas, skelbimus ir afišas gamino V. Kutkauskas, tad kūrybinis *kvartetas* galinga teatro dvasia veržėsi į pasvaliečių širdis. Didelio kultūrinio įvykio reikšmę liudija tas faktas, kad apie šio spektaklio kūrėjus Lietuvos televizija yra sukūrusi dokumentinį filmą „Pasvalio artistai“ (Bitinaitė 2014, 3).

Prie režisieriaus vairo stojus sūnui Gintarui, A. Kutkauskienės kūrybiniame gyvenime – naujas etapas. Ji buvo ne tik talentinga aktorė sūnaus spektakliuose, bet ir pagrindinė jo patarėja, bendražygė, scenarijų autorė:

Jis (G. Kutkauskas – A. S.) ateidavo pas mane, įsikurdavo ir liepdavo man skaityti... Tada fantazuodavome... Mes labai gražiai praleisdavome laiką... Ir sukurdavome... Šitas mano gyvenimo tarpsnis man labai geras ir brangus... Labai... Tai mano pats gražiausias laikas (Kutkauskienė 2021).

Iš daugybės judviejų sukurtų spektaklių sunku išskirti vieną, tačiau pačiai A. Kutkauskienei vienas įsimintiniausių yra „Keleivio byla“ apie poetą kraštietį Bernardą Brazdžionį:

„Keleivio bylai“ atidavėm daug dienų ir vakarų... Ir pafantazuodavom abu, ir paverkdavom... Skaitydavau aš, o Gintarėlis klausydavosi... Taip gražu būdavo... Poezijos žodis... Brazdžionis-Keleivis man arčiausiai dūšios, gal todėl, kad jis ilgiausiai „gyveno“ (buvo vaidintas – A. S.), apie dešimt metų... (Kutkauskienė 2021).

Ypač svarų teatrinį indėlį šis kūrybinis *tandemas* paliko Pasvalio muziejaus teatre sukurtuose publicistiniuose spektakliuose (plačiau žr. 3.3.1).

Nors A. Kutkauskienę teatras traukė „nuo pat moksleiviškų dienų“, tačiau pasirinkusi pedagogo specialybę apie profesionalųjį teatro meną nedrįso garsiai ištart. Subūrusi kūrybingiausius

Pasvalio krašto žmones juose ir savyje atrado ypatingų talentų ir be specialių teatro studijų tapo daugybės spektaklių sumanytoja ir režisierė, išpildė slapčiausią savo svajonę (Filimanavičienė 2004, 6). Visuomenė to neužmiršo. 2004 m. A. Kutkauskienė apdovanota Pasvalio krašto premija, 2011 m. Kultūros ambasados Pasvalio kultūros premija, o 2008 m. Lietuvos mėgėjų teatro šventėje jai įteikiant visuomeninės organizacijos – forumo „Kultūros eksperimentas“ Kazimieros Kymantaitės apdovanojimą skambėjo tokie žodžiai:

„Kutkauskienė gerai žinoma Pasvalio krašte. Tai teatro režisierė, aktorė, pjesių ir inscenizacijų suaugusiems bei vaikams autorė, teatralizuotų renginių švenčių autorė, organizatorė, pedagogė, tai neišsenkančios kūrybinės energijos moteris, naujų idėjų ir sumanymų skleidėja ir puoselėtoja. Vienas paskutiniųjų jos darbų, pelnęs didelį susidomėjimą ir pasiekimą ne tik Pasvalio krašte, bet ir kitose respublikos vietose, yra pjesė „Keleivio byla“, skirta B. Brazdžionio atminimui“ (Markevičiūtė 2008, 42).

„Šiandien nė suskaičiuoti nebūtų įmanoma, kiek sukurta spektaklių, įvairių kompozicijų, paruošta teatralizuotų švenčių, minėjimų, parašyta scenarijų. Ir visa tai – režisierės A. Kutkauskienės dovana Pasvaliui“, – skaitome 2004 m. spaudoje (Filimanavičienė 2004, 6). Sunku būtų išvardinti visus A. Kutkauskienės darbus. Dauguma jų skirti mūsų tautos istorijai, įžymioms asmenybėms, atgimimo laikotarpio aktualijoms (Markevičiūtė 2008, 42). Režisierės kūrybinis kelias tęsiasi ir iki šių dienų. Ji kasmet talkina Pasvalio kultūros centrui rašydama scenarijus misterijoms, kitiems renginiams. Paskutinis jos režisuotas darbas buvo 2020 m. gruodį, kur su Pasvalio vaikų prailgintos dienos centro kolektyvu pastatė pačios rašytą pjesę „Kalėdos pas Pepę“. Taigi, A. Kutkauskienė savo darbais įėjo į mėgėjų teatro istoriją ir pateisino savo kaip „Teatro mamos“⁷⁰ vardą.

3.2 Režisierius, teatro mokytojas Gintaras Kukauskas

Pirmieji Gintaro Kutkausko (1959–2013) teatriniai žingsniai prasidėjo G. Jusienės spektakliuose:

Pirmąjį Zigmuko vaidmenį Gintarėlis gavo būdamas šešerių Kazio Sajos spektaklyje „Pirmoji drama“. Prisimenu, kaip per vienerias gastroles Zigmukas turi išeiti į sceną dainuodamas, o jo nėra. Pasirodo, užkulisiuose laukdamas užmigo... (cit. iš Bitinaitė 2014, 3).

⁷⁰ „Teatro mama“ ją vadina Pasvalio G. Kutkausko teatro aktoriai.

Pradėjusi dirbti režisierė mama A. Kutkauskienė nelepindavo Gintaro vaidmenimis⁷¹. Jis sako, kad „[t]ik vėliau spektaklyje „Keturi po vienu stogu“ davė epizodinį laboranto vaidmenį. Kelis kartus turėjau atsiliepti telefonu. Tai buvo pirmas vaidmuo ir man kainavo labai daug nervų“, (cit. iš Kazlauskas 2002, 50). 1977 m. jis baigė tuometinę Pasvalio vidurinę, tačiau jo sceniniai gabumai nebuvo pastebėti:

Neimdavo Gintaro mokytojai ir į meninio skaitymo, anuomet vadintus skaitovų, konkursus. Išrinkdavo tik labai geras mergaites – pirmūnes. O Gintaras slapta irgi tikėjosi būti pakviestas į konkursą. Todėl tyliai vis nurydavo sopuliuką: „Kodėl tokia neteisybė? Ir tą eilėrašį reikėtų visai ne taip skaityti. Kam visą laiką tas patosas, jeigu galima pasakyti ir pašnibždom“ (cit. iš Bitinaitė 2014, 3).

1977 m. jis įstojo į Valstybinės konservatorijos Klaipėdos fakultetą pasirinkdamas režisūros specialybę ir iš karto suprato: „Esu ten, kur turiu būti.“ Konservatorijoje pasižymėjo kaip aktorius, režisierius ir, svarbiausia, kaip Pasvalio krašto žmogus. Jo kurso draugė, bendramokslė Danutė Vaigauskaitė apie G. Kutkauską sako:

Jis buvo išskirtinė, nepakartojama, įkvėpanti, palaikanti, užburianti kurso bei visos mokyklos žvaigždė. Jo nepakartojamas *Pasvalia krašta akcencs*, mokyklos koridoriuose ir scenoje skambančios *Pasvalia krašta dainas*, sceninė partnerystė, sukurti vaidmenys buvo tas neišsenkantis visų kurso draugų įkvėpimo šaltinis, ta aukštoji talento kartelė, kurios siekėme visi (Vaigauskaitė 2021).

1981 m. Gintaras grįžo į Pasvalį ir diplominiu darbu prisistatė Pasvalio žiūrovams. Kaip minėjome, buvo pasirinktas Vaižganto „Nebylys“. Respublikiniame konkurse pirmasis jo režisuotas spektaklis užėmė antrą vietą. Apie šį spektaklį G. Kutkauskas prisimena:

[...] man labai padėjo Pasvalio rajono skyriaus ir Pasvalio kultūros namų darbuotojai. Atidžiausiai, atsimenu, rinkom aktorius. Buvusi stačiatikių bažnytelė, virtusi Dūdoriaus klubu, buvo spektakliui specialiai parengta ir scena, ir apšvietimas, ir garso stiprinimo įrangos buvo labai gero lygio tiems laikams [...] Trejetą mėnesių stipriai repetavome (cit. iš Kazlauskas 2002, 51).

„Nebylys“ buvo suvaidintas daugiau negu dešimt kartų. Ir visus kartus Pasvalyje. Gastroliuoti nebuvo galima, nes reikėjo „labai savitos aplinkos“ (cit. iš Kazlauskas 2002, 51). Vėliau G. Kutkauskas statė nemažai spektaklių netradicinėse erdvėse („Keleivio byla“, „Saulėgražos rasa“, „Septyni žodžiai nuo kryžiaus“, „Helverio naktis“, „Paskutinė stotelė. Kita.“ ir t. t.). Visa tai rodo jo kūrybiškumą, modernumą.

⁷¹ Kodėl savo vaikams Birutei ir Gintarui, taip pat ir vyrui Vytautui nėra davusi pagrindinių ir išskirtinių vaidmenų, pati Aurelija šio darbo autorei yra taip paaiškinusi: „Aš nežinau, kodėl neduodavau jiems vaidinti. Vaikai mokėsi ne toje mokykloje, kur aš būrelį turėjau. Gal todėl? O ir Vytautas tikrai gerai vaidindavo, ypač būdamas studentas. O pas mane ne... Tada apie juos nepagalvodavau. O gal saugodavau. Nežinau... Gaila. Dabar daryčiau kitaip...“

Po studijų G. Kutkauskas pradėjo dirbti Pasvalio kultūros namuose ir sėkmingai įsiliejo į miesto renginių veiklą. Jam neišvengiamai teko dalyvauti tuo metu organizuojamuose konkursuose, šventėse ir renginiuose, kurie daugiausia buvo skirti skleisti sovietinę ideologiją. Kelios citatos iš istoriko ir žurnalisto Albino Kazlausko interviu su juo nušviečia tuometinį ideologizuotos kultūros vaizdą:

Artėjo SSSR 60-metis, buvo paskelbtas didelis konkursas toje didžiulėje valstybėje. Iš pačių geriausių viso rajono saviveiklos kolektyvų padarėme junginį. Tapom laureatais Lietuvoje, o visoje tuometinėje SSSR laimėjome antrąją vietą. [...] Paskui griebėmės žodinių žurnalų. Sekėsi gerai, respublikinė komisija pripažino geriausiais. Galėjo jie tapti tradicija, bet netapo [...] Atėjo metas agitbrigadų metui. Bet ir tai nebuvo „valdžios užsakyta“. Turėjo būti humoro, satyros, blogybių pliekimo [...] Rajono kultūros namuose, atsimenu, buvom susibūrę ir pasivadinom „Optimistais“ [...]. Laimėdavome respublikinėje apžiūrose. Balandžio pirmajai parengėme „Linksmąsias dieneles“ (agitmeninių kolektyvų pasirodymai – A. S.). Jos virsdavo festivaliais (cit. iš Kazlauskas 2002, 51).

1982 m., pradėjęs dirbti P. Vileišio gimnazijos teatro būrelio vadovu, jis surinko nedidelę grupelę mokinių ir ėmėsi darbo (Švaraitė 2016, 14). Buvusi tuometinė aktoriukė, dabar teatrologė Rasa Vasinauskaitė, prisimindama teatrinius vaikystės metus, sakė:

Žinoma, vaidinau ir galiu tik didžiuotis, kad pirmuosius savo kūrybos, teatro keliu žingsnius su mumis, tuomet paaugliais, žengė Gintaras Kutkauskas [...] Už mus buvo vyresnis gal septynerius, aštuonerius metus, tačiau bendravome kaip lygūs, mokėmės vieni iš kitų. [...] Dabar puikiai žinau, koks sudėtingas jam, jaunam ir ambicingam menininkui, buvo išbandymas – ne tik sudominti, įtraukti, bet ir mokyti mus vaidybos. Paradoksalu, tačiau būtent jos mes ir nesimokėm. G. Kutkauskas norėjo natūralumo, tiesos. Skaitydavom poeziją, gerą literatūrą, kurdavom ne charakterius ir komedijas, kas anuomet buvo populiariu mokykliniuose ir liaudies teatrų spektakliuose, o greičiau poetinius, sąlyginius, net metaforiškus spektaklius (cit. iš Švaraitė 2016, 13).

Taip per teatrą jaunas režisierius gimnazistams „diegė tautiškumo ir lietuviškumo idėjas“, siekdamas natūralumo ir tiesos (cit. iš Švaraitė 2016, 13). Gimnazijoje G. Kutkauskas pastatė Vinco Krėvės „Milžinkapio“ inscenizaciją, o 1984 m. – vaidinimą „Čia mūsų gimtinė ir žodis“ pagal lietuvių kalbos mokytojos Birutės Kazakevičienės scenarijų. Savo prisiminimuose mokytoja rašo:

Gintaro režisuotas spektaklis, kėlęs asociacijas su tuometine Lietuvos situacija, žadinęs kilnių darbų ilgesį, žiūrovų buvo priimtas labai jautriai ir nuoširdžiai – po premjeros visa salė giedojo „Lietuva brangi“, neoficialų ano meto Lietuvos himną. Taip nebuvo numatyta, ir tai buvo Gintaro darbo įvertinimas (Kazakevičienė 2002, 140).

Kurį laiką G. Kutkauskas buvo pasitraukęs nuo teatrinio gyvenimo. Trapi menininko siela bandė įvairius kelius ir klystkelius. Jo pirmųjų kūrybinių metų Pasvalyje kolegė, mokytoja B. Kazakevičienė, rašo:

Gintaras išbandė savo „viršūnes ir gelmes“, Putino žodžiais tariant. Buvo metas, kai jis grūmėsi su „šliužais ir chimeromis“, tačiau teatras ne tik kitiems, bet ir jam pačiam, matyt, buvo tas atramos taškas, kuris leido nugalėti gelmių trauką ir išeiti į saulės šviesą (Kazakevičienė 2002, 140).

„Į saulės šviesą“ – teatrą Gintaras sugrįžo 1998 m. ir P. Vileišio gimnazijoje vėl subūrė jaunimo dramos teatro studiją, kurioje dirbo daugiau nei 15 metų. Tuometinė gimnazijos pavaduotoja Vilma Vačikauskienė prisiminė: „Gaila, kad nevedžiau Gintaro Kutkausko nuveiktų darbų kronikos, tik šiandien suprantu, kad tai būtų nemenkas palikimas mūsų gimnazijai“ (cit. iš Miliškevičiūtė 2020, 51). Taip pat ji sakė:

Dirbti su Gintaru buvo įdomu, tačiau nelengva. Tekdavo ieškoti kūrybinių sprendimų, kartais net kartu kurti scenarijus. Gintaras sakydavo: „Aš esu režisierius, bet ne scenaristas“ [...] Visada žavėjaisi Gintaro fantazija, giliu ir prsmingu mąstymu, gebėjimu susikoncentruoti lemiamu momentu, ir, atrodydavo, viskas klostėsi, tartum būtų „sviestu patepta“ (cit. iš Miliškevičiūtė 2020, 51).

Svariausiu jo grįžimo į miesto sceną darbu galėtume laikyti spektaklį P. Vileišio „Jons ir Aniuta“, kurio sukūrimas buvo inspiruotas 1999 m. rengiamo Šiaurės Lietuvos Aukštaitijos teatro festivalio, vykusio Pasvalyje. Spektaklis buvo puikiai įvertintas, o G. Kutkauskas pripažintas geriausiu festivalio režisieriumi. Šis spektaklis taip pat davė akstiną įsikurti unikaliam Pasvalio muziejaus teatrui:

Ieškodamas medžiagos užklydau į muziejų. Prisiminiau Petro Vileišio kūrinį „Jons ir Aniuta“, kurį iš po stiklo ištraukė muziejininkas Stapulionis. Bet jis tarsi rimtai, tarsi juokais pasakė, kad šio kūrinio kopiją duoda su sąlyga, kad suvaidinsime ir muziejuje. Ta idėja man labai patiko. Pradėjau dairytis, kaip atrodys spektaklis būtent muziejuje (cit. iš Kazlauskas 2000, 1).

Pritariant tuometinei Pasvalio krašto muziejaus direktorei Vitutei Povilionienei Pasvalyje buvo įkurtas muziejaus teatras (Vertelka 2003, 13). Nuo pat teatro įsteigimo jam vadovo režisierius G. Kutkauskas. Per vienuolika gyvavimo metų jis teatre pastatė keturiolika spektaklių sukurdamas didžius scenos paminklus, skirtus Pasvalio krašto šviesuoliams (plačiau žr. 3.3.1).

Kai Pasvalio muziejaus teatrui 2000 m. buvo įteiktas Lietuvos liaudies kultūros centro įsteigtas „Aukso paukštės“ apdovanojimas, paėmęs į rankas apdovanojimą G. Kutkauskas neslėpė

ašarų ir pirmiausia padėkojo savo aktoriams bei labiausiai padėjusiems žmonėms. Jis visuomet buvo nepaprastai jautrus (Stundžienė 2013, 13). „Mėgėjų teatro“ laikraštyje vėliau buvo rašoma:

Ilgai netilo ovacijos, atsistoję žiūrovai plojo ir plojo. Daugelis verkė, verkė ir aktoriai scenoje. Pakylėjimas įvyko! Esame išdidi tauta ir turime kuo didžiulis! Aktorius Tomas Vaisieta tiesiog iš salės pasakė: „Ačiū Jums. Aš jau seniai teatre nepatyrčiau tokio katarsio.“ (Maciulevičienė 2001, 1)

G. Kutkausko teatrą lankė grupė bendraminčių ir draugų. Nuo pat kolektyvo gyvavimo pradžios jame vaidino sesuo Birutė Kutkauskaitė-Ladygienė. Režisierius sugebėdavo paprastus žmones paversti profesionalams prilygstančiais aktoriais. Kartą atsitiko taip, jog repetuojant giesmes ir dainas keli aktoriai neatvyko. Režisierius dalyvauti spektaklyje pakvietė kelis dainininkus, kurie netgi nebuvo užlipę ant scenos. Iš pradžių jie manė, kad režisierius juokauja. Tačiau naujieji aktoriai po poros repeticijų suprato, ko iš jų norima, kaip jiems elgtis scenoje, kaip vaidinti. Nė vienas jų vėliau jau nebe paliko muziejaus teatro (Vertelka 1999, 3). Jo buvęs aktorius Viktoras Stanislovaitis rašė, kad G. Kutkausko dėka patikėję, kad yra aktoriai, „kuriems nebaisi net pasaulinė scena“, buvo „mokytojai, statybininkai, darbininkai, Dauno sindromu sergantys žmonės“ (Stanislovaitis 2014).

G. Kutkauskas buvo įvairių renginių, festivalių sumanytojas. 2007 m. senoje klėtyje, stovinčioje prie Pasvalio socialinių paslaugų ir globos centro įkūrė „Klėties teatrą“. Pirmasis renginys surengtas tų pačių metų šaltą Kūčių vakarą. Klėtyje šalta, o G. Kutkauskas laimingas: „Bus čia vieta žmonėms, kurie neturi, kur eiti“ (Simonaitė 2020):

Jo gebėjimas pastebėti visus ir kiekvieną, rasti tinkamą palaikymo žodį, begalinis jautrumas gyvenime ir scenoje lydėjo jį visą gyvenimą. Visi jo vaidmenys ir spektakliai buvo kuriami maksimaliu atsidavimu vaidmeniui, darbui su aktoriais. Jis visais savo vaidmenimis ir spektakliais kalbėjo tik apie tai, kas skaudėjo jam, o tai reiškia, ir visiems kitiems (Vaigauskaitė 2021).

Ypač jo atjauta pasireiškė dirbant Lavėnų pensionate (Pasvalio r.), kur su negalią turinčiais žmonėmis pastatė ne vieną spektaklį. Reiktų prisiminti, kad jo mama taip pat kurdavo spektaklius su negalią turinčiais vaikais. Tad sūnus tęsė tradiciją. Su tais ypatingais žmonėmis G. Kutkauską siejo nepaprastas ryšys: pasvalietis žinojo jų vargus, problemas, juos aplankydavo, atveždavo lauktuvių. Jo gerumą pajutę pensionato gyventojai be galo mylėjo režisierių, patikėdavo jam net savo didžiausias paslaptis. Tad vienas ryškiausių jo sukurtų spektaklių Lavėnuose taip ir pavadintas – „Gražiausi pasaulyje dalykai“ pagal Oskaro Vaildo pasaką „Laimingasis princas“. Lavėnų pensionate jis kaip alternatyvą „Klėties teatrui“, rengdavo „Kūtės teatro“ festivalį, į kurį taip pat suvažiuodavo vaidintojai iš visos Lietuvos, tik jau turintys negalią. Taip režisierius tarsi norėjo įrodyti, kad scenoje visi – lygūs ir įdomūs.

Nuo 2008 m. G. Kutkauskas pradėjo organizuoti vasaros teatro festivalį „Senasis tiltas“, į kurį atvykdavo daug mėgėjiškų spektaklių iš visos Lietuvos. Spektakliai vykdavo ne tik Pasvalio kultūros namuose, bet ir „Klėties teatre“, taip pat lauke. Vienas didžiausių jo sumanymų buvo vaidybinės misterijos, kurios iki šiol sukviečia daugiau kaip tūkstantį žiūrovų. Tęsiant G. Kutkausko sugalvotą mintį kaip tradicija kasmet misterija pradeda pasakojimu apie Pasvalio Antanėlį⁷².

G. Kutkausko kuriamuose spektakliuose prie mėgėjų labai gražiai prisijungdavo ir mielai vaidindavo profesionalūs aktoriai – kraštiečiai Regimantas Adomaitis, Olita Dautartaitė, Viktoras Valašinas, Petras Venslovas ir kt. „Didis mano susitikimas su Gintaru. Jis yra vienas šauniausių visoje režisierių, kuriuos man teko sutikti“, – pasakojo aktorė O. Dautartaitė (2021). Taip jau atsitiko, kad visą gyvenimą daugiausia dirbęs su mėgėjais ir statęs dramas, publicistinius spektaklius, kuriuose pagrindinė jėga buvo aktoriaus žodis, paskutinį darbą G. Kutkauskas sukūrė su profesionaliais pantomimos aktoriais: Aleksandru Mažonu, Virgilijumi Bortkevičiumi, balerina Karolina Kropa. „Džiaugiuosi, kad likimas nutiesė vieną iš mano gyvenimo takelių į Pasvalį ir stūmė Pasvalio žmogui – Saulei, žmogui – šventei į glėbį“, – apie susitikimą su režisieriumi pasakojo spektaklio libreto autorė Rasa Skripiūnaitė (Bitinaitė 2012, 5). „Spektaklis apie Hansą Kristianą Anderseną – mano juoda avantiūra“, – paskutiniame pokalbyje užsiminė pats režisierius (Bitinaitė 2012, 5), o ir pranašiškas pats spektaklio siužetas, kuriame „rašytojas nežmoniškai jaudindamasis keliauja į apdovanojimų ceremoniją, kur jis pasijuto esąs lyg savo laidotuvėse“. 2012-ųjų Kalėdų išvakarėse Pasvalio scenoje parodytą sūnaus Gintaro režisuotą šokio ir pantomimos dviejų dalių spektaklį „meilė. mano gyvenimas“⁷³ prisimena A. Kutkauskienė:

Po premjeros Gintarėlis ateina pas mane ir prašo: „Na, viską sakyk.“ Po Kalėdų spektaklis buvo parodytas sostinės žiūrovams. Po Naujų metų Gintarėlis ilgam nutilo. Bet taip būdavo. Ir staiga skambutis: „Mamyt, aš ligoninėje. Reanimacijoje. Ai, čia nieko, tyrimai. Biškį nuo kojos.“ Sausio 13-osios rytą Gintaras panyra į komą ir po septynių parų išeina Amžinybėn. Motina sunkiai tramdo ašaras: „Toks tas Gintarėlis. Kaip greitai jis išėjo...“ (cit. iš Bitinaitė 2015, 3)

Šio spektaklio įtraukimas į Lietuvos nacionalinio dramos teatro repertuarą tik įrodo, kokio mąsto talento būta režisieriaus G. Kutkausko.

⁷² Misterijos pradėtos rengti nuo 2008 m. Jose dalyvauja apie šimtą dalyvių. Misterijos vyksta ant senojo Pasvalio tilto, prie upės, šalia Pasvalio Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios. Misterijos vaidinimas pradamas legenda apie Pasvalio Antanėlį, kurio iš tikro būta. Jis grodavo ant tilto ir turėdamas proto negalią gąsdindavo praeivius, nors jiems nelinkėdavo nieko bloga. Pirmojoje misterijoje Antanėlį suvaidino pantomimos aktorius A. Mažonas. Vėliau kitose misterijose jį vaidino G. Kutkausko teatro aktorius Sigitas Paliulis.

⁷³ Libreto autorė – Rasa Skripiūnaitė, dailininkai – Agnė Kupšytė, Gintaras Kutkauskas, Rasa Skripiūnaitė. Video projekcijas sukūrė Rasa Skripiūnaitė, Saulius Bielskis (grafika), Julius Liubertas (animacija). Vaidino: Aleksandras Mažonas, Virgilijus Bortkevičius, Karolina Kropa. Režisierius Gintaras Kutkauskas.

Jo teatrinis talentas buvo toks gilus, visaapimantis, paveikus, kad nebepaleido visą gyvenimą. Vadovaudama mėgėjų teatrų apžiūrų ekspertų komisijai turėjau laimę matyti visus Gintaro režisuotus spektaklius, kurtus vaidmenis, niekada nepalikusių abejingos, privertusių visada braukti meilės ir užuojautos ašaras. Visada ilgėjausi tokio „sielos apsivalymo“ Gintaro spektakliuose (Vaigauskaitė 2021).

Pasvalio „Klėties teatras“, siekdamas įamžinti režisieriaus Gintaro Kutkausko atminimą bei tęsdamas jo pradėtus darbus, tradiciškai birželio mėnesį rengia respublikinį teatrų festivalį „Senasis tiltas“. Tęsiant tradiciją kuriamos misterijos, kurių scenarijų autorė – A. Kutkauskienė. Apie režisierių P. Vileišio gimnazijos mokiniai sukūrė filmą „Pasaka apie žmogų paukštį“⁷⁴, jam skirtas jaunimo studijos spektaklis „Labiausiai už viską pasaulyje“⁷⁵. Pasvalyje G. Kutkausko atminimui sukurtas suoliukas su užrašu „Būčiau paukštis aš... skrisčiau aš...“⁷⁶

Pasvalio teatro mylėtojai prisimena G. Kutkauską, nes jis jiems buvo „[ž]mogus, kuriam Viešpats davė sparnus... Draugas, kurio širdyje tilpo visas pasaulis“ (Stanislovaitis 2014, 3), „ne tik Pasvalio ir Lietuvos teatro Kūrėjas, bet atitiko pačius aukščiausius pasaulinius kūrybos standartus“ (Vaigauskaitė 2021). Lietuvos mėgėjų teatre gaji tradicija teatrą pavadinti savo įkūrėjo, buvusio vadovo vardu. Šią gražią tradiciją tęsia ir Pasvalio mėgėjų teatras, pasivadindamas savo talentingo vadovo Gintaro Kutkausko vardu.

3.2.1 Lietuvos atgimimo šaukliai – publicistiniai spektakliai

1988-ieji į Pasvalio istoriją įsiveržė kaip staigaus lemtingo posūčio metai: prasidėjo lietuviškojo tapatumo ieškojimų kelias. Tad pirmiausia ir buvo atsigręžta į krašto praeitį – į šaknis (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 74). Teatro raktu vėl tapo knyga, tiksliau, rašytinis žodis, tuometinės bibliotekos direktorės Vidos Žilinskienės surinkta literatūrinė medžiaga, kuri kvietė prisiminti Pasvalio krašto šviesuolius:

Pirmiausia reikia gerai žinoti, kiek, kokių žmonių, garsių praeityje, išaugino Pasvalio žemė. Paskui apmąstyti: kuo gi jų buvimas istorijoje gali būti šiandieną mums įkvepiantis, mus gražiai, neįkyriai, o įtaigiai pamokantis, darantis mus geresnius, doresnius, t. y. kilniantis (Kazlauskas 1990, 3).

G. Kutkauskas prisiminė darbo eigą: „Surinkta medžiaga – dar ne spektaklis, tai tik „audinys kostiumui“. Kai jau jis yra – griebiamės, būdavo darbo trijulė – aš su mama ir tėčiu. Tėčiui

⁷⁴ Filmo autoriai, jaunimo teatro studijos „DrAma“ nariai Benas Jackūnas ir Eglė Giniotytė, filmo montažas Aistės Mažuolytės.

⁷⁵ Spektaklio „Labiausiai už viską pasaulyje“ pagal Ričardo Bacho „Džonatanas Livingstonas Žuvėdra“ režisierė Asta Liukpetrienė.

⁷⁶ Suoliuko eskizo autorius, režisieriaus G. Kutkausko kolega, spektaklių „Paskutinis lapas“, „Plieniniai sparnai“ dailininkas, P. Vileišio gimnazijos dailės mokytojas Vytautas Stravinskas.

scenografija – mums pastatymo rūpesčiai“ (cit. iš Kazlauskas 1990, 3). Taip scenos šviesą išvydo 1989 m. kovo 16-ąją pirmasis krašto knygnešių vardus ir darbus sugražinęs spektaklis „Švyturiai spindėję sutemoj“, gruodį kunigams šviesuoliams skirtas „Kilkime ir aukime“ ir trečiasis – „Širdis negali gyventi duona“, prabilęs apie krašties moteris-kūrėjas (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 74):

Publicistiniai spektakliai Pasvalio kultūros namuose į atmintį įstringa ilgam. Ir dėl to, kad neatsitiktine tematika – kad jie apie mūsų, Pasvalio krašto žmones – ne eilinius, o asmenybes, iš kurių gyvenimo, žinojimo praturtėję lyg ir pagilina save. Ir dėl to, kad jie sumanyti, surežisuoti paprastai, be įmantrumo, liaudiškai. Ir dėl to, kad asmenybių vaidmenys tenka pasvaliečiams – čia gimusiems, augusiems. Arba su Pasvalio kraštu taip suaugusiems, kaip suglaustos suauga į vieną kamieną dvi liepos ir uosiai... (Kazlauskas 1990, 3).

Spektakliais tarsi buvo siekiam atgaivinti ir papasakoti žymių krašto žmonių istorijas tiems, kurie jų nežinojo. Teatrinis pasakojimas labai vaizdus ir emocinis, tad daugybė žmonių išeidavo įsiminę gyvą istorijos pamoką. Pavyzdžiui, spektaklyje „Širdis negali gyventi duona“ primenama, kur pirmą kartą buvo suvaidintas spektaklis Keturakio „Amerika pirtyje“:

Už scenos uždangos – triukšmas, nustebimo šūksniai: tai gimnazijos lotynų kalbos mokytojo Jono Jablonskio žmona Konstancija Mintaujoje surengė namų spektaklį – surežisavo Keturakio pjesę „Ameriką pirtyje“. Viena iš scenų ir suvaidinta čia pat (Kazlauskas 1990, 3).

Įsimintinas spektaklis „Kilkime ir aukime“ (1990), kuris užgimė Lietuvos Nepriklausomybės pradžioje ir buvo vaidinamas daugiau kaip dvylika metų. Spektaklyje pasakojama apie kunigus švietėjus: kun. Mikalojų (Mykolą) Šeižį-Dagilėlį (1874–1950), Julijoną Lindę-Dobilą (1872–1934) ir Antaną Vienažindį (1841–1892). Pirmame spektaklyje vaidmenį gavo tuomet Pasvalyje vikaru dirbęs kun. Gintaras Antanas Jonikas.

Beveik po dvylikos metų buvo paskambinta telefonu jau Šeduvos klebonui kun. G. A. Jonikui ir jo pusiau juokais pasiteirauta, ar nesutiktų jis vėl vaidinti šiame spektaklyje. Kunigas į tai pažvelgė visiškai rimtai. Netrukus jis atvažiavo į spektaklio repeticiją. Spektaklyje kun. G. A. Jonikas vaidino Julijoną Lindę-Dobilą. Vilkėjo jis tais pačiais kunigo rūbais. Kunigas sugebėjo įsikūnyti į savo vaidmenį [...]. Kun. G. A. Jonikas dabar dirba Radviliškyje, tačiau pakviestas jis turbūt neatsisakytų važinėti į šio spektaklio repeticijas Pasvalyje (Vertelka 1999, 3).

Spektaklis „Kilkime ir aukime“ keliavo ir po kaimyninius Biržų, Pakruojo rajonus, buvo suvaidintas Krinčino bažnyčioje, Kelmėje, Raseiniuose, Palėvenėje, keletą kartų – Pasvalyje. „Tuomet daug kas dėkojo. Bet būta ir rimtų susimąstymų: ar ne per greit gręžiamės į tą sovietmečiu draustą ir niekintą kultūros dalį, ar turime tam teisę, ar nereikėtų patiems geriau į viską įsigilinti,

pastudijuoti ir tik tuomet dalintis atradimais su kitais“, bet „šuočiuojantis atgimimo laikas ir vos ne kasdien atkasami nauji nežinomi kultūros klodai nebuvo palankūs tokiems susikaupimams“ (Abazoriuvienė, Baltrušičienė 2007, 75). Todėl spektaklių tik daugėjo. Vienas ryškesnių ir įsimintinesnių – „Pakylėjimas“, už kurį, kaip minėta, pasvaliečiams buvo įteiktas „Aukso paukštės“ apdovanojimas:

Pakylėjimas – dviejų dalių sugrįžimai žymaus kraštiečio Petro Vileišio 150-osios gimimo metinėms. Pirmasis sugrįžimas atskleidė Petro Vileišio asmenybę, jo gyvenimą ir siekius, antrajame atgijo Petro Vileišio parašytos apysakaitės „Jons ir Aniuta“ veikėjai. [...] Senokai nematėme tokio pakylėto, paprasto ir kartu sudėtingo spektaklio, kuris trykšte tryško aktorių ir režisieriaus nuoširdumu, meile savo kraštui, gimtajai tarmei, dainai, spindėjo dvasingumu, žavėjo mėgėjų profesionalumu. „Pakylėjimas“ sugrąžino prie tikrųjų vertybių – tikėjimo, meilės, vilties. Rodos taip paprastai pasvaliečiai nutiesė tiltus į žiūrovų širdis, priversdami jas atsiverti (Maciulevičienė 2001, 1).

Iš publicistinių spektaklių plejados taip pat būtų verta išskirti „Keleivio bylą“ (2007), teatrinį gyvenimą gyvenusį daugiau kaip dešimt metų:

Spektaklis „Keleivio byla“ pulsuoja aktorių gyvybe, dvasingumu, poetiškumu. Per vieno žmogaus gyvenimo prizmę pasakojama mūsų tautos istorija. Pasakojama taip paprastai, nuoširdžiai ir įtikinamai, kad salėje nelieka nė vieno abejingo žiūrovo. Skambant finaliniam spektaklio akordui – V. Kernagio atliekamai dainai B. Brazdžionio žodžiais „Šaukiu aš tautą“ – visi žiūrovai ploja atsistoję ir (stebuklas!) kartu su scenoje esančiais aktoriais virsta viena Tauta! (Maciulevičienė 2007, 40).

Publicistiniai spektakliai edukacinei–švietėjiškai veiklai apie istorines kultūros, meno ir mokslo asmenybes, gimusias Aukštaitijos žemėje, – išskirtinis Pasvalio teatro bruožas. Kam teko matyti režisieriaus G. Kutkausko publicistinius spektaklius, patvirtins, kad kiekvieno spektaklio finalas – odė Lietuvai. 2010 m. teatro pedagogas Gediminas Šimkus „Mėgėjų teatro“ laikraštyje rašė: „Kuris profesinis teatras prikėlė naujam gyvenimui poetą tribūną B. Brazdžionį, P. Vileišį? Neteko girdėti. Tą padarė Pasvalio kultūros centro teatras ir jo režisierius G. Kutkauskas“ (Šimkus 2010, 14). Prie šių spektaklių atsiradimo ženkliai prisidėjo Pasvalio krašto muziejus, ne tik davęs teatrui unikalią erdvę vaidybai, bet ir pasidalinęs sukaupta medžiaga⁷⁷. Tad ryški teatro ir muziejaus keliolikos metų simbiozė tapo unikaliu Pasvalio krašto reiškiniu, kuris, užgimęs nepriklausomybės pradžioje, tapo vienu pirmųjų atgimimo šauklių.

⁷⁷ Ypač daug medžiagos teatrui surinko muziejininkas Albinas Kazlauskas, kurios pagrindu ir buvo sukurti spektakliai „Pakylėjimas“, „Senojo Juozapo vakaras“.

3.3 Šokio teatras „Tango &“ ir jo vadovas Sigitas Repšys

Šokio teatrą „Tango &“ Pasvalio kultūros centre 2002 m. įkūrė ir jam dešimt metų vadovavo choreografas Sigitas Repšys⁷⁸. Jis – virtuoziškas argentiniečių tango šokėjas ir žinovas, mokėsi šio šokio subtilių įvairiuose kursuose užsienyje ir pačioje Argentinoje. „Kartu su talentingu choreografu tango atkeliavo ir į mažą provincijos miestelį – Pasvalį (Garlauskienė 2006, 3). Įvairiapusiška S. Repšio asmenybė ieškojo įvairių išraiškos formų ir vien šokiu neapsiribojo. Tad po kelių pasirodymų buvo sugalvota sujungti vaidybą ir šokį (Bitinaitė 2003, 3)⁷⁹. Taip tango apsigyveno teatre suteikdamas Pasvaliui „tam tikros paslapties, naujų spalvų ir žavesio“ (Šimkus 2006, 4–5). Pirmą kartą su rimtu pareiškimu į teatro pasaulį pasvaliečių šokio spektaklis buvo parodytas 2003-ųjų spalį respublikinėje mėgėjų teatro šventėje Kupiškyje (Bitinaitė 2003, 3).

Į plačiuosius vandenis šis kolektyvo laivas įplaukė su spektakliu „Stotis“, maloniai nustebinęs žiūrovus ir vertinimo komisiją. Pasvalyje, šalia talentingo dramos režisieriaus Gintaro Kutkausko, atsirado mėgėjų scenoje nematytas šokio teatras! (Šimkus 2006, 4).

Nustebindami Lietuvos mėgėjų teatro padangę ir tais metais apdovanoti laureatų diplomais, nuo to laiko pasvaliečiai tapo ryškūs ir mėgstami teatrinių renginių dalyviai. Jie kiekviena nauja premjera tapdavo respublikinio mėgėjų teatrų festivalio-konkurso „Atspindžiai“ laureatais ir būdavo kviečiami į tarptautinius festivalius⁸⁰ (žr. 3.4.). 2008-aisiais šiam teatrui įteikiant „Aukso paukštės“ apdovanojimą buvo kalbama:

Tai labai jaunas, bet brandus, visoje Lietuvoje gerai žinomas teatras. Šokio spektaklyje šokis yra pagrindinė ir labai emocionali išraiškos priemonė, padedanti atskleisti spektaklio temą ir idėją. Teatro spektakliai žavi muzikalumu ir vizualumu, scenine kultūra, aktorių vaidybos profesionalumu (Maciulevičienė 2009, 1).

Teatro repertuare – argentinietiškas tango – išskirtinis šio teatro bruožas. „Kiekvieną kartą šokiu perteikta gyvenimiška istorija priverčia susimąstyti“, – teigė Gediminas Šimkus (2006, 4). Tai, kas tradiciniame teatre pasakoma žodžiu, šokio teatre buvo išreiškiama judesiu. Tad nieko stebėtina, kad naujasis, „nematytas“ Pasvalio šokio teatras visus intrigavo, tuo labiau kad fizinio teatro principu sukurtuose spektakliuose derėjo ne tik judesys ir šokis, bet ir žodis (Grigaitienė 2012, 8). Jeigu S.

⁷⁸ 2012 m. S. Repšys išvyko iš Pasvalio ir Vilniuje įkūrė Vilniaus tango teatrą, kuriam vadovauja iki šių dienų.

⁷⁹ Pirmasis kolektyvo pasirodymas „El Ultima Cafe“ įvyko 2003 m. kovo 7 dieną. Jame teatralizuotus intarpus atliko ir šokius sujungė pats kolektyvo vadovas S. Repšys.

⁸⁰ Laureatais tapo: 2003 m. „Stotis“ (Jonavoje), 2005 m. „Trupė“ (Klaipėdoje), 2006 m. „Būnantys“ (Šiauliuose), 2007 m. „Prologas“ (Telšiuose), 2008 m. „Šilkas“ (Vilniuje), 2010 m. „El tango de Marija“ (Vilniuje) 2011 m. „Šeši Sonetai“, „Skalbėja“.

Repšiui svarbiausia buvo plastinis judesys, tai teatrinį žodį ir dramaturgiją į šokio teatrą „nešė“ šio darbo autorė, teatre talkinusi režisierė A. Liukpetrienė (Simonaitė).

Šokio teatrui nelengva pritaikyti dramaturgiją, bet šio teatro vadovai išradingai nugalėjo ir tokią kliūtį. Šokėjų tango – meilės ir aistros kalba, tekstai vyro ir moters lūpose – kančios, likimo, išdavystės, vidiniai išgyvenimai. Spektaklis labai plastiškas, jame nėra vientisos veiksmo linijos, vedančios į aiškų finalą. Čia dominuoja šokis, judesys, pauzė, vidinė būseną (Markevičiūtė 2008, 40).

„Spektaklio kūrėjai – režisierė A. Liukpetrienė ir choreografas S. Repšys – lygiaverčiai partneriai, sukūrę darnų teatrinį reginį“ (Markevičiūtė 2008, 40) ir jų kūrybinis tandemas vadintinas kaip „unikalus reiškinyms mėgėjų teatrų padangėje“ (Markevičiūtė 2010, 15). Tačiau reiktų pabrėžti, kad vis tik pagrindinis teatro vadovas ir siela buvo S. Repšys, jis „ne tik pats kurdavo spektaklių scenarijus, scenografiją, choreografiją, parinkdavo muziką, bet dažnai ir pats vaidindavo scenoje“ (Maciulevičienė 2009, 1). Į sceną vaidinti išeidavo ir šio darbo autorė, tačiau svarbiausią teatro pagrindą sudarė jaunieji šokėjai iš P. Vileišio gimnazijos. „Jauniems žmonėms galimybė dalyvauti kūrybos procese buvo neįkainojama patirtis, ne mažesnė vertybė nei puikiai parašyti kontroliniai darbai“ (Mulevičius 2005, 3). Spektakliuose šoko ir gimnazijos mokytojai: Rita Ebienė, Nida Sakalauskienė, Egidijus Petrusis. Svarbu akcentuoti, kad tęsėsi XX a. pirmojoje pusėje užsimezgusi graži draugystė tarp gimnazijos ir Pasvalio kultūros bendruomenės.

„Tango &“ stebindamas savo unikalumu buvo įvairių respublikinių ir tarptautinių projektų partneris ir dalyvis (plačiau žr. 3.5). S. Repšio iniciatyva Pasvalyje sukurtas tarptautinis teatro festivalis „Teatro naktis“, kur spektakliai vaidinti tamsiuoju paros metu. Tango kolektyvas gražiai bendradarbiavo su G. Kutkausko vadovaujama teatro kolektyvu⁸¹. Nuoširdi draugystė buvo užsimezgusi su Rokiškio liaudies teatru⁸² ir režisieriumi Jonu Buziliausku⁸³. Kai 2009 m. J. Buziliauskas buvo pakviestas tapti vyriausiuoju režisieriumi kuriant spektaklį A. Keturakio „Amerika pirtyje“, skirtą Lietuvos tūkstantmečiui, ir sujungiant visus Lietuvos mėgėjų teatrus, į kūrybinę komandą jis pasikvietė pasvaliečius: vyr. režisieriaus padėjėja – šio darbo autorė, o spektaklio choreografu tapo S. Repšys⁸⁴.

⁸¹ Režisieriui G. Kutkauskui S. Repšys talkindavo priimant choreografinius sprendimus. Bendru darbu galima laikyti P. Vileišio gimnazijos teatro spektaklį „Paskutinis lapas“. Tačiau darbo autorės pastebėjimu, abu talentingi vadovai į dideles kūrybines draugystes nėjo.

⁸² Ir kaip čia neprisiminsi režisieriaus V. Vajėgos dvasios, kurį teatro mūza pabučiavo Pasvalyje, o vėliau Rokiškyje jis įkūrė pirmąjį liaudies teatrą?

⁸³ J. Buziliauskas ir S. Repšys buvo sukūrę atskirą teatrą „ReBus“ (Re – Repšys, Bus – Buziliauskas), tiesa, tik su vienu spektakliu.

⁸⁴ Spektaklis suvaidintas 2009 m. liepos 5 d. Vilniuje, Lietuvos rusų dramos teatre.

3.4 Pasvalio vaikų ir jaunimo teatro „DrAma“

Pasvalio kultūros centro vaikų ir jaunimo „DrAma“ teatro studija įkurta 1998 m. Nuo pat įkūrimo pradžios teatrui vadovavo Asta Liukpetrienė (dabar Simonaitė). Režisūrinė pradžia buvo gana sunki, nes įgyta pradinių klasių pedagogo specialybė gilių scenos žinių nesuteikė. Iš teatrinių mokslų tebuvo ragautos tik neakivaizdinės studijos Vilniaus kultūros mokykloje. Likimui lėmus tik pradėjus „režisūrinį apšilimą“ Pasvalyje įvyko vaikų ir jaunimo teatro regioninė šventė-apžiūra „Šimtakojis“. Į šventę atvyko tuo metu jau respublikoje žinomi jaunimo teatrai: Joniškio „Bendraamžiai“, Šiaulių „Kompanija šauni“, Kuršėnų „Ikaras“ ir kt. teatro studijos.

Atvyko šauni vaikų teatro režisierių ir jų auklėtinių kompanija, o aš net nežinojau, kad yra galimybė dalyvauti apžiūroje. Tuometinė Pasvalio kultūros centro direktorė Danutė Breimelytė pasiūlė su jau sukurtais „gabaliukais“ debiutuoti per „Šimtakojo“ pertraukas. Visi nori pailsėti, o mes tuo metu rodome kažką iš savo kūrybos repertuaro. Tokio šeiminių gesto tada nesuprato nei iš Klaipėdos atvykęs žymus teatrologas, režisierius prof. Petras Bielskis, nei kiti svečiai. Apskritai šis renginys suteikė daug peno apmąstymams ir kūrybiniams ieškojimams“ (cit. iš Kanišauskas 2019, 72).

Ta šventė ir buvo pirmasis impulsas, kuris įkvėpė stebėti kitų režisierių darbus ir pradėti rodyti savarankiškus spektaklius savo, Pasvalio, scenoje. Spektaklių istorija tarsi einant A. Kutkauskienės keliu prasidėjo nuo pasakų visai šeimai, kurios tradiciškai būdavo pristatomos prieš didžiąsias Kalėdų šventes daugiau nei dešimtmetį⁸⁵. Režisierė kurdama spektaklius stengėsi likti „ištikima savo credo: vaikai scenoje turi jausti malonumą“ ir nors scenoje vaidindavo net apie keturiasdešimt personažų, visiems buvo bandoma rasti vietą, tad „statistų nebuvo“ (Kanišauskas 2010, 3).

Žinoma, ne visi atėjusieji sutverti scenai. Tačiau nė vienam nesu pasakiusi, kad verčiau ieškotų kitų pomėgių. Tad suku galvą, kokius vaidmenis surasti. Tai bene sunkiausias darbas. Gal kai kurie spektakliai ir nukenčia per aktorių gausumą, tačiau jaunieji auklėtiniai žiūrovus paperka nuoširdumu (cit. iš Kanišauskas 2019, 73).

Suvienijus choreografo S. Repšio ir dailininkės Erikos Andriūnaitės jėgas 2007 m. jaunųjų pasvaliečių spektaklis „Tikra – netikra pasaka“ pagal Hanso Kristiano Anderseno „Kiauliaganys“ sėkmingai „blykstelėjo“ (Abukevičius 2007, 1) respublikiniame teatro konkurse Plungėje:

Režisierė Asta Liukpetrienė žaismingai ir įdomiai interpretavo H. K. Anderseno istoriją. Rodos, kad spektaklyje tvyro šio žymaus pasakotojo dvasia. Tikslus teatrinis žaidimas patraukia išmone, nepaprastai meistriškai scenoje įkurdinami įvairaus amžiaus vaikai – režisierė taip tiksliai jiems paskirstė vaidmenukus, kad jie, nors ir įvairaus

⁸⁵ 2000 m. „Coliukė“, 2001 m. „Kuršiukas“, 2004 m. „Miegančioji karalaitė“, 2006 m. „Tikra – netikra pasaka“, 2005 m. „Pasakos iš skrynios“, 2007 m. „Nakties pasaka“, 2008 m. „Tikra karalaitė“, 2009 m. „Užburtoji Ela“, 2010 m. „Anoj pusėj lysvės“, 2011 m. „Keista šalis“, 2013 m. „Sniego karalienė“.

amžiaus, susipina į vientisą, žavų ansamblį (Abukevičius 2007, 1).

Kitas ženklus darbas, įstrigęs ne tik pasvaliečiams, bet ir respublikos žiūrovams, buvo spektaklis „Anoj pusėj lysvės“ pagal italų žurnalisto, literatūrinių pasakų autoriaus Gianni Rodari (1920–1980) kūrinį „Čipolino nuotyčiai“. 2011 m. vaidinimas ne tik tapo „Šimtakojo“ laureatu, bet ir šventėje „Tegyvuoja teatras“ laimėjo apdovanojimą už ryškiausią literatūros interpretaciją.

Vėliau vaikų ir jaunimo teatre pradėta ieškoti gilesnių formų ir išraiškų. Kaip vieną ryškesnių „DrAmos“ darbų reiktų išskirti spektaklį „Labiausiai už viską pasaulyje“ (1 priedas). Režisierė prisiminė, kad galbūt todėl, kad G. Kutkauskas dainuodavo „Būčiau paukštis aš...“ ir „buvo pasirinkta spektaklio pagrindinė mintis – amerikiečių rašytojo Ričardo Bacho alegorinė apysaka Džonatanas Livingstonas Žuvėdra“ (Liukpetrienė 2014, 5). Spektaklis skirtas 2013-aisiais išėjusiems Pasvalio krašto lyderiams, asmenybėms, „žmonėms, kurie norėjo skristi, kurie matė giliau ir plačiau, kurie kilo aukščiau“ (Liukpetrienė 2014, 5). Šio darbo autorė perėmė a. a. G. Kutkausko režisūrinį darbą P. Vileišio gimnazijoje, tad šiuo spektakliu su gimnazijos mokiniais sukūrė dovaną teatro mokytojui atminti, tuo labiau kad premjeroje surinktos lėšos buvo skirtos režisieriaus atminimo suoliukui (Bitinaitė 2014, 3).

2015 m. „Šimtakojojje“ parodžius spektaklį „Baidyklė“ pagal to paties pavadinimo Vladimiro Železnikovo (1925–2015) apysaką respublikinė vertinimo komisija jam skyrė daugiausiai balų – 99. „Tai buvo pats geriausias mėgėjiškas jaunimo spektaklis“ (Kanišauskas 2019, 74). „Mus pačius nustebino toks aukštas įvertinimas“ (cit. iš Bitinaitė 2015, 3). Reikėtų paminėti, kad prie didelės spektaklio sėkmės prisidėjo dailininkas ir fotografas Arvydas Gudas⁸⁶. Vėliau pasvaliečių triumfas buvo pakartotas ir su Sauliaus Šaltenio „Riešutų duona“ (2 priedas). 2017 m. pelnytas apdovanojimas už ryškiausią nacionalinės dramaturgijos interpretaciją. 2018 m. režisierėi įteikta K. Kymantaitės premija, taip pat tais metais teatras pelnė „Aukso paukštę“ (Kanišauskas 2019, 74). Iš šio teatro repertuaro akcentuotinas dar vienas išskirtinis spektaklis, kuris sukurtas remiantis Juozo Kazicko ir Aleksandros Kazickienės gyvenimo ir meilės istorija (3 priedas). Juozas Kazickas mokėsi P. Vileišio gimnazijoje, tad šio iškilaus kraštiečio priminimas vėl tapo gražiu tiltu į praeitį. „Nuostabus spektaklis, istorija ir asmenybė, tai – garbingas žmogus, įkvėpęs visą Lietuvą“, – spaudoje rašė Tauragės Pilies teatro direktorė Jolanta Kazlauskienė, išvydusi šį spektaklį Birštone, ir pakvietusi jį į Tauragę:

Tokio spektaklio stebėjimas – puikiausia literatūros, istorijos, pilietiškumo, etikos, teatro, muzikos ir net choreografijos pamoka, nes spektaklyje yra tiek visko daug ir taip gražiai viskas supinta, kad 45 minutės spektaklio veiksmo praeina lyg viena graži, jaudinanti ir įkvėpanti akimirka, paliečianti tiek jauno, tiek vyresnio žmogaus

⁸⁶ Iš kūrybinės režisierės ir dailininko draugystės gimė keli spektakliai: „Baidyklė“ (2015), „Riešutų duona“ (2017), „Baltas miestas“, „Mes visos Klaros“ (2018), „Nesibaigiantis kelias“, „Meškis“ (2019), „Eksperimentas gyventi“ (2020).

širdį. Aleksandros ir Juozo Kazickų meilės istorija šiuo spektakliu papasakojama su ypatinga ekspresija, energija bei emocija. Originaliai ir žaismingai. Lakoniškai ir koncentruotai. Rimtai bei solidžiai, o kartu su lengvu, elegantišku humoru. Su originaliais vaidmenų pasidalinimo ir scenografijos sprendimais. Su praėjusios epochos kostiumų bei muzikos koloritu, kurį papildo autentiški dokumentiniai vaizdai (Kazlauskienė 2019, 3).

Spektaklis „Nesibaigiantis kelias“ 2019 m. Lietuvos nacionalinio kultūros centro paskelbtas vienu geriausių jaunimo spektaklių Lietuvoje, ir „Tegyvuoja teatras“ šventėje vėl pelnė statulėlę už ryškiausią nacionalinės dramaturgijos interpretaciją. Po šio spektaklio pasvaliečių „DrAma“ tarsi atvertė naują savo kūrybos puslapį ir pradėjo rengti vaidybines kompozicijas, skirtas Pasvalio krašto asmenybių istorijoms įprasminti (Miliškevičiūtė 2020, 62).

Dėl ribotos šio darbo apimties sunku išvardyti visas teatro veiklas ir kūrybinius plotus, tačiau akivaizdu, kad jaunimo ir vaikų teatras „DrAma“ Pasvalyje gana sėkmingai ir atsakingai tęsia teatro tradiciją.

3.5 Pasvalio teatrai Lietuvos ir pasaulio mėgėjų teatro kontekste

1952 m. Briuselyje buvo įkurta Pasaulinė mėgėjų teatro asociacija (*Association Internationale du Théâtre Amateur / International Amateur Theatre Association*; AITA / IATA). Ši organizacija, vienijanti 100 valstybių visuose kontinentuose, skatino ir puoselėjo viso pasaulio žmonių kūrybinį bendradarbiavimą per teatro meną (Maciulevičienė 1997, 2–3). Asociacija kas dveji metai rengia pasaulinius kongresus, kas antras jų tradiciškai vyksta Monake, o kiti – vis kitoje pasaulio šalyje. Kongrese rengiamas ir teatrų festivalis, į kurį atrenkami geriausi 15–20 šalių teatrų (Šimkus 2006, 3). Būtent šiame festivalyje Monake ir teko 2009 m. viešėti G. Kutkausko vadovaujamui Pasvalio kultūros namų teatrui. Danutė Vaigauskaitė prisimena, kad neišdildomą įspūdį paliko šis spektaklis:

„Helverio naktis“ suvaidintas pasauliniame teatrų festivalyje Monake: šimtai žiūrovų stovėdami plojimais reiškė susižavėjimą Gintaro aktoriniu darbu, režisūros ieškojimais, o visas dienas buvo kalbama apie jo talentą ir Lietuvą, turtingą tokiomis kūrėjais (Vaigauskaitė 2021).

Atstovauti ne tik Lietuvai, bet ir visam Šiaurės Europos mėgėjų teatrų aljansui (NEATA)⁸⁷ 2011 m. buvo pakviestas ir kitas Pasvalio teatras „Tango &“, vadovaujamas S. Repšio. Šokio teatras dalyvaudamas AITA / IATA teatro festivalyje su spektakliu „El Tango de Marija“ Tromsėje (Norvegija) paliko didžiulį įspūdį, „sužavėjo žiūrovus bei vertinimo komisiją“ (Andriulevičius 2011,

⁸⁷ Organizacijai NEATA, įkurta 1999 m., priklauso Danija, Norvegija, Islandija, Švedija, Suomija, Farerų salos, Estija, Latvija ir Lietuva.

1–3), tad iš karto buvo pakviestas į Švedijos mėgėjų teatro festivalį, kuriame 2012 m. rodė triptiką „Šeši sonetai“ pagal Viljamo Šekspyro meilės sonetus (Kanišauskas 2012, 4).

Sigitas Repšys ir jo įspūdingas šokio teatras „Tango and“ iki šiol lieka vieninteliu tokio žanro teatru, garsinusi savo spektakliais Pasvalio kraštą ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje. Didžiulį įspūdį šalies ir pasaulio žiūrovui darė ne tik žanrinis teatro išskirtinumas, bet ir aukštas šokių atlikimo profesionalumas, estetika, aktorinė sutelktis, visais savo spektakliais pavergusi žiūrovų širdis (Vaigauskaitė, 2021).

Kiekvienas teatro festivalis tapdavo tramplynu į kitą festivalį, kitą teatrinę draugystę. Nestokodami tokių susitikimų „Pasvalio teatrai išeina į pasaulinę teatrinę orbitą“ ir „atlieka garbingą Lietuvos vardo ambasadorių misiją“, „garsina mūsų šalies vardą ne mažiau negu krepšininkai“ (Šimkus 2009, 3).

1991 m. įkurtai Lietuvos mėgėjų teatro sąjungai (LMTS), vienijančiai Lietuvos mėgėjų teatrus ir jų veikėjus, be šių dviejų teatrų, taip pat priklausė Pasvalio kultūros centro vaikų ir jaunimo teatro studija „DrAma“.

Kad Pasvalio teatrai yra stiprūs ir unikalūs, liudijo faktas, kad 2006-ųjų „Atspindžiuose“ iš trisdešimt trijų šalies kolektyvų „į baigiamąją šventę vienbalsiai buvo atrinkti keturi kolektyvai ir du iš jų atstovavo Pasvaliui“ (Balčiūnaitienė 2006, 5). Abiejų teatrų spektaklius iš nedidelio Pasvalio miestelio tarptautinė meno koordinatorė Joke Elbers pavadino „nenormaliai aukštos kokybės“ (Balčiūnaitienė 2006, 5).

2007 m. Ingmaro Vilqisto (tikr. Jarosław Świerszcz (gim. 1960) drama „Holverio naktis“ (rež. G. Kutkauskas) Lietuvos mėgėjų teatro šventėje „Tegyvuoja teatras“ buvo nominuota kaip geriausias sezono pastatymas. Pagrindinių vaidmenų atlikėjams G. Kutkauskui ir Birutei Klevickienei įteikti ryškiausių vyro ir moters vaidmenų atlikėjų diplomai ir vardinės statulėlės, o Pasvalio „Tango &“ vadovui S. Repšiui – apdovanojimas už ryškiausią choreografiją. Tais pačiais metais „Mėgėjų teatre“ skaitome:

Pastarųjų metų „Atspindžiuose“ sėkmingai pasirodydavo Pasvalio šokio teatras. Spektakliai „Trupė“, „Būnantys“ pavergdavo žiūrovus šoku papasakota istorija, ryškia choreografija, funkcionalia scenografija, puikia muzika. Visi šie epitetai tinka ir spektakliui „Prologas“ (Maciulevičienė 2007, 3).

2008 m. respublikinėje teatrų apžiūroje pasvaliečių šokio spektaklis „Prologas“⁸⁸ „dėl atlikėjų meistriškumo, režisūros vientisumo ir estetiškos manieros buvo brandžiausias ir įdomiausias“ (Markevičienė 2008, 1–2). Tad teatras atrinktas dalyvauti nacionaliniame Danijos teatrų festivalyje, o teatro asociacijos konsultantas Morten Hovman pastebėjo, kad „Prologas“ yra imponantiškas bei

⁸⁸ Spektaklyje „Prologas“ šoko: Rita Ebiene, Edita Murauskienė, Eglė Petruilienė, Ineta Pocevičiūtė, Diana Tučaitė.

gracingas šokio spektaklis. [...] Aš sužavėtas šio spektaklio šokio standartais, gražiais kostiumais bei rimtu ir kruopščiu darbu“ (Hovman 2008, 3). Taigi Pasvalio „Tango &“ vyko į Daniją, vėliau su tuo pačiu spektakliu ir į Centrinės Europos šalių festivalį Vengrijoje, kuriame atstovavo NEATA asociacijai, vienijančiai Skandinavijos ir Baltijos valstybes. Tais pačiais metais Pasvalio šokio teatras su Rokiškio teatru dalyvavo bendrame lietuvių-olandų teatriniame projekte Amsterdame (Liukpetrienė 2008, 2).

Pasvalio „tangistams“ gastrolėmis ir pasiekimais nenusileido ir dramos vaidintojai, vadovaujami G. Kutkausko. „Pasvalio teatras – nuolat gastrolėse“, – mirgėjo antraštės vietinėje spaudoje (Bitinaitė, 2007, 3). Savo spektakliais aplankydami bene visus respublikinius teatro festivalius pasvaliečiai subūrė didelį gerbėjų būrį. 2009 m. Monake jie stebino teatro mylėtojus taip, kad apie juos ir Lietuvą „visas dienas buvo kalbama“ (Vaigauskaitė 2021). Tais pačiais metais teatras pažymėdamas savo dešimties metų jubiliejų išleido naują premjerą – Nikolajaus Nekrasovo „Rudens nuobodulį“. Jis 2009 m. respublikiniuose „Atspindžiuose“ vėl buvo pripažintas geriausiu sezono spektakliu.

Pasvalio teatrai ryškiai spindėjo 2009 m. Dainų šventėje Vilniuje. Kaip jau buvo rašyta, šiam įvykiui paminėti Vilniaus rusų dramos teatre buvo statoma „Amerika pirtyje“ ir „pjesė, patekusi į režisieriaus J. Buziliausko ir choreografo S. Repšio rankas, virto originaliu, veržliu, jaunatvišku spektakliu, kuriame žaižaravo 15 Lietuvos mėgėjų teatro artistai“ (Maciulevičienė 2012). Spektakliui jaunatviškumo suteikė Pasvalio vaikų ir jaunimo teatras, o ugingą veržlumą dovanojo ir visas scenas sujungė „Tango &“ šokėjai – gimnazistai. Kadangi tuomet dirbti vyr. režisieriaus padėjėjai teko šių eilučių autorei, drįstu teigti, kad originaliausio teatrinio veiksmo sumanytoju vienareikšmiškai buvo pripažintas režisierius Gintaras Kutkauskas⁸⁹.

Tuo įvykiu laimėjimai nesibaigė, ir 2010 m. Estijoje, Baltijos šalių festivalyje „Baltijos rampa“, abu pasvaliečių spektakliai vėl reprezentavo Lietuvą:

Lietuvai atstovavo Pasvalio kultūros centro suaugusiųjų teatras, vadovaujamas G. Kutkausko, ir šokio teatras „Tango &“, kuriam vadovauja A. Liukpetrienė ir S. Repšys. Abu mūsų teatrai pasirodė puikiai, pristatydami profesionalius spektaklius („Rudens nuobodulys“ pagal N. Nekrasovą ir „arba Aš...“ pagal A. Baricco romaną „Šilkas“), nustebindami žiūrovus puikia aktorių vaidyba, originalia scenografija, teatrališkumu bei aukšta scenine kultūra (Maciulevičienė 2010, 3).

Visa tai buvo „apipilta panegirikomis, apkaišyta padėkos raštais, „rimtų žmonių“ rankos paspaudimais ir „Aukso paukštės“ lavinomis“ (Stanislovaitis 2014, 6). Tačiau analizuojant šiuos

⁸⁹ Žr. jungtinį spektaklį: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/21310/amerika-pirtyje-jungtinis-megeju-teatru-spektaklis>.

teatrus, jų vadovų veiklas reiktų neužmiršti ir kitų kultūrinių įvykių, kurie yra ryškūs, bet išaugantys tradicinio spektaklio rėmus. Tai, kaip minėta, teatriniai festivaliai „Senasis tiltas“, „Teatro naktis“, sutraukiantys dalyvius ne tik iš Lietuvos, bet ir iš užsienio, įsimenantys misterijų pasirodymai. Verta išskirti daug dėmesio ir kalbų sukėlusį spektaklį „Miesto istorijos“, kuris intrigavo tuo, kad jame vaidino žinomi miesto politikai ir vadovai. Spektaklis sukurtas remiantis asmeniniais pasakojimais, kurie jautriai palietė žiūrovų širdis⁹⁰. Taigi galime drąsiai teigti, jog teatrinis judėjimas mieste buvo labai ryškus ir toli matomas. „Tai talentingųjų G. Kutkausko ir šaunaus dueto A. Liukpetrienės ir S. Repšio teatrai. Neperdėdamas pasakysiu, kad šie šviesuoliai yra tiesiog dievo dovana ne tik Pasvalio kraštui, bet ir visai Lietuvai“ (Šimkus 2008, 3). Pažintį su Pasvalio teatrais galime tęsti peržiūrėdami Lietuvos televizijos sukurtą dokumentinį filmą „Svajokliai“ (scenarijaus autorius ir režisierius Linas Augutis)⁹¹. Nufilmuoti spektaklių fragmentai, interviu su aktorais kviečia sutikti su G. Šimkaus fraze, kad „Pasvalys prasideda nuo teatro“ (2009, 3).

Deja, 2012 m. išvykus S. Repšiui, o 2013 m. mirus G. Kutkauskui, Pasvalio teatralų gyvenimas šiek tiek prigeso. Tačiau neilgam. „Šie du kūrėjai išaugino sparnus vaikų ir jaunimo teatro režisieri. Iš G. Kutkausko ji mokėsi dramos paslapčių, o iš S. Repšio – spektaklio estetikos“, – taip sakoma apie „DrArmos“ teatro režisierę (Kanišauskas 2019, 70).

Paveikta Gintaro Kutkausko „teatro užkrato“, aktorinį kelią „Tango &“ teatre gludinusi, užaugo ir susiformavo dar viena puiki teatro kūrėja Asta Simonaitė. Turėdama įgimtą sceninės tiesos, estetikos ir grožio pojūtį, skleisdama dosnią meilę mokyklinio teatro dalyviams, Asta sukūrė organišką, paveikų, išskirtinį Pasvalio jaunimo teatrą „DrAma“ (Vaigauskaitė 2021).

Tad nuo vyresniųjų teatro kolektyvų stengėsi neatsilikti ir jaunieji teatro mūzos Melpomenės gerbėjai – vaikų ir jaunimo teatro studija „DrAma“. Spektakliai buvo pastebėti ir aukščiausias apdovanojimais įvertinti kas antri metai organizuojamoje Lietuvos vaikų ir jaunimo teatro šventėje „Šimtakojis“⁹². Tradiciškai tapdami šios šventės laureatais pasvaliečiai tvirtai pareiškė, kad yra vieni stipriausių jaunimo teatrų respublikoje. Daugiametė šio konkurso vaikų ir jaunimo teatrų komisijos narė Elena Savukynaitė spaudoje apie Pasvalio ir vaikų jaunimo teatrą teigė, kad pasvaliečių spektakliai gyvi, dinamiški, „graži skulptūrinė mizanscenuotė“, „puiki sceninė kultūra“ (2013, 4), jie paperka „emocionalių asociatyvumu ir jautrumu, o tai ne visiems pasiseka suderinti“ (2015, 7).

⁹⁰ Spektaklio „Miesto istorijos“ premjera įvyko 2012 m. Scenarijaus autoriai ir režisieriai: A. Liukpetrienė, S. Repšys.

⁹¹ <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/61690/dokumentinis-filmas-svajokliai>.

⁹² Laureatais tapo 2011 m. „Anoj pusėj lysvės“, 2015 m. „Baidyklė“, 2017 m. „Riešutų duona“, 2019 m. „Nesibaigiantis kelias“. Visi spektakliai apdovanoti Lietuvos nacionalinio kultūros centro diplomais.

Turėdami išskirtinį stilių pasvaliečių sukurti spektakliai ne kartą apdovanoti „Tegyvuoja teatras“ statulėlėmis už ryškiausius režisūrinius sprendimus ir nacionalinės dramaturgijos interpretacijas.

Išskirtinio dėmesio respublikoje ir už jos ribų sulaukė šio darbo autorės režisuotas spektaklis „Posėdis“, kuriame vaidino tam reikalui suburtas jungtinis Pasvalio kultūros centro ir Lėvens pagrindinės mokyklos teatras (4 priedas). Šiam spektakliui tekstais talkino mokytoja Jolanta Rastauskienė. Spektaklis sukurtas remiantis tikrais mokytojų, kurios ir buvo aktorės, išgyvenimais, sujaukino savo tema bei dideliu atlikėju nuoširdumu ir 2017 m. „Atspindžiuose“ tapo puikiu kolektyvinės kūrybos pavyzdžiu (Jukonytė 2017, 3).

Prisipažinsiu, aš pirmą kartą visai kitomis akimis pamačiau mokytojo darbą, pirmą kartą suvokiau, kad po mokytojo profesija slepiasi jautri ir pažeidžiama asmenybė, kuriai iš tiesų rūpi vaikas ir jo ateitis. Labai reikalingas toks spektaklis tiek žiūrovui, tiek atlikėjoms, tiek režisieriui: leidžia suvokti tikrąją teatro paskirtį, kalbėti apie rūpimus kalbinančius dalykus, aktorėms – dalintis savo problemomis, režisieriui – rasti meninį pasitenkinimą atskleidžiant kiekvieną aktorę, atrandant ir atrakinant scenų vizualų sprendimą, kad žiūrovas pajustų širdimi ir susimąstytų apie šiais laikais taip smarkiai nuvertintą profesiją. Aktorės kuria istoriją, o režisierė padeda ją vizualizuoti ir pasakoti žiūrovams paveikiomis teatrinėmis priemonėmis. Dėkoju ir linkiu, ypač režisieriui, nepamesti teisingai užčiuoptos darbo su neprofesionaliais aktoriais ir tokio teatro misijos (Jukonytė 2017, 3).

Verta paminėti, kad Pasvalyje startavo pirmasis ne tik Panevėžio apskrityje, bet ir visoje šalyje „Policijos lėlių teatras“⁹³ (Kanišauskas 2015, 3), nereiktų užmiršti ir Pasvalio Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos lėlių teatro „Kaukutis“, kuris dovanodavo savo pasirodymus mažųjų žiūrovų džiaugsmui (Baltrukienė 2018, 23). Tad Pasvalio mieste užgimęs teatro judėjimas į savo veiklą traukė ir tebetraukia daugybę žmonių:

Vargu ar rastume pasvalietį, kuris pats ar jo šeimos narys nebūtų stovėjęs ant scenos. Prie teatro meno populiarinimo mūsų krašte ir visoje Lietuvoje, be abejonės, ženkliai prisidėjo tokių asmenybių kaip šviesios atminties režisieriaus Gintaro Kutkausko ar talentingo choreografo Sigitos Repšio darbai (Stanislovaitis 2014).

Džiaugsmą kelia teatrinės tradicijos tąsa. „Gausiam talentingų atlikėjų būriui vadovauja“ ir „sielos apsivalymą“ dovanoja Ramunė Uždavinienė⁹⁴, Sigitas Paliulis⁹⁵, A. Simonaitė (Vaigauskaitė 2021). Sukurti „Pasvalio stebuklai“ iki pat šių dienų surenka „sausakimšas žiūrovų sales“, o

⁹³ Pirmasis policijos lėlių teatro spektaklis „Roko istorija“ įvyko 2015 m. spalį. Scenarijaus autorė ir režisierė A. Liukpetrienė, vaidino P. Vileišio gimnazijos mokiniai.

⁹⁴ R. Uždavinienė pradėjo vadovauti G. Kutkausko teatrui 2013 m. Jos režisuoti spektakliai „Protuko pasaka“ (scenarijaus autorė A. Kutkauskienė) ir B. Sruogos „Penkialapis dobilėlis“ jau pelnė respublikinį pripažinimą. R. Uždavinienė yra pagrindinė Pasvalio misterijų režisierė.

⁹⁵ S. Paliulis, buvęs G. Kutkausko teatro aktorius, sukūrė savo suaugusių teatrą ir rengia miuziklus sujungdamas įvairių žanrų kolektyvus.

pasibaigus spektakliui „vos ne pusės salės žiūrovų eina pasveikinti aktorių“ (Šimkus 2009, 3). Ir tai didžiulis pasvaliečių nuopelnas, o Pasvalio vaidintojams – didžiausias džiaugsmas (Savukynaitė 2017, 14). Tą didžiulį teatrinį užkratą Pasvalio krašto kūrėjai perdavė iš kartos į kartą ir, tikėtina, ši tradicija bus dar ilgai tęsiama.

IŠVADOS

Išanalizavus šiam darbui surinktą medžiagą, šaltinius, galima daryti išvadą, kad Lietuvos teatro pradžia svarios įtakos turėjo Pasvalio regiono XIX a. antrosios pusės inteligentijos veikėjai. Teatro užuomazgos sietinos su Joniškėlyje pas Petkevičius susibūrusios šviesuomenės, kuriai vadovavo G. Petkevičaitė-Bitė, veikla. Sekdami jų darbais randame, kad ši „litvomanų“ grupė inicijavo ir organizavo pirmąjį Palangos spektaklį padėdama pamatus ne tik teatrinei terpei atsirasti, bet ir lietuviškos spaudos atgavimo darbams.

Analizuodami pirmajame XX a. dešimtmetyje Vilniuje gyvenusių ir dirbusių Pasvalio krašto asmenybių – brolių Vileišių, G. Lansbergio-Žemkalnio ir kitų juos supusių aplinkos žmonių veiklas, randame, kad jie ne tik sudarė sąlygas rengti ir organizuoti slaptuosius vakarus, bet ir patys juose vaidino, o vėliau aktyviai dalyvaudami visuomenės gyvenime ir draugijų veiklose siekė tęstinumo ir aukštesnės meninės vertės taip padėdami pamatus profesionaliam Lietuvos teatrui.

Apibendrinami su tarpukario, vokiečių okupacijos ir sovietmečio teatro istorija Pasvalyje susijusią medžiagą randame įrodymų, kad čia vyko aktyvus miesto kultūrinis gyvenimas, o židinių epicentrais buvo aktyvi vietos inteligentijos bendruomenė, pradinė mokykla, biblioteka ir ypač P. Vileišio gimnazija, kur susitelkusi pajėgi pedagoginė šviesuomenė vadovavo teatriniam sąjūdžiui, įtraukusiam ne tik mokytojus ir mokinius, bet ir visą vietos bendruomenę. Ypač reikšmingas vaidmuo tenka naujiems čia dirbantiems atvykusiems inteligentams, kurie tęsė tradiciją puoselėti ir visuomenėje skleisti teatro meną.

Išanalizavus atsiliepiamus spaudoje, kituose rašytiniuose šaltiniuose, apibendrinus interviu ir susistemintus 1970–2020 m. teatrinį Pasvalio gyvenimą prieinama prie išvados, kad mieste veikė net keli skirtingi teatrai, kuriems vadovavo aukšto profesinio meistriškumo asmenybės. Išskirtinis dėmesys skirtas Kutkauskų šeimos režisūriniam palikimui. Šie režisieriai publicistiniais spektakliais atgaivino iškilias asmenybes taip atsigręždami į vietos istoriją ir tiesdami antrosios Lietuvos nepriklausomybės kelią.

Surinkta spektaklių ir pasirodymų kronika, išanalizuotos spektaklių recenzijos, susisteminti laimėjimai ir pasiekimai leidžia daryti išvadą, kad Pasvalio teatrai buvo žinomi ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio mėgėjų kontekste ir kad nedideliame provincijos miestelyje vyko aktyvus teatrinis gyvenimas.

Gilinantį į Pasvalio krašto teatro istoriją lieka dar daug spragų ir neatsakytų klausimų. Didesnio ir išskirtinio dėmesio lauktų 1950–1970 m. laikotarpis, kuriam trūksta išsamesnės analizės. Mažiau skirta ir kitų, be gimnazijos, veikusių bendruomenių veikloms. Taip pat šiame darbe liko neapžvelgti rajono kaimai ir miesteliai, neaprašytas jų turtingas ir įdomus teatrinis palikimas. Džiugina, kad vien baigiamuoju magistro darbu šis tyrimas nesibaigs. Surinkta ir į darbą

dėl jo apimties nepatekusi medžiaga ją išplėtus ir pagilinus interpretacijas bus naudojama planuojamoje išleisti knygoje „Pasvalio krašto teatro kūrėjai“.

Kadangi gyvas teatrinis menas nėra ilgalaikis, tikimasi, kad šiuo darbu pavyko surinkti ir užfiksuoti nemažą dalį istorijos, įprasminti ženklų G. Kutkausko režisūrinį palikimą ir padėti pamatus būsimiems Pasvalio krašto teatro tyrinėjimams.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Abazoriuvienė, Danguolė, Baltrušičienė, Zita. 2007. *Po knygos ženklų. Pasvalio Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos septynių dešimtmečių kelias*. Panevėžys: Panevėžio spaustuvė.
2. Abukevičius, Ramūnas. 2007. „Šimtakojis – 2007 Plungėje“. *Mėgėjų teatras*. Nr. 2 (38):1-2.
3. Adomaitis, Regimantas. 1972. „Dėkingas mokyklai“. *Darbas*, rugpjūčio 26 d., 3.
4. Andriulevičius, Jonas. 2011. „Pasaulinis teatro mėgėjų dialogas plečiasi ir stiprėja“. *Mėgėjų teatras*. Nr.3 (55): 1-3.
5. Aničas, Jonas. 1993. *Petras Vileišis, 1851–1926: gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius: Alma littera.
6. Aničas, Jonas. 1995. *Jonas Vileišis, 1872–1942: gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius: Alma littera.
7. Aničas, Jonas. 1999. *Antanas ir Emilija Vileišiai*. Vilnius: Alma littera.
8. Aničas, Jonas. 2008. *Pasvalio Petro Vileišio gimnazija 1922–2002*. Pasvalys-Vilnius: Danielius.
9. Aničas, Jonas. 2012. *Pasvalio krašto istorija 191–1940 m.* Kaunas: Žiemgalos leidykla.
10. Anonimas. 1934. *Mūsų kraštas*, vasario 18 d., 3.
11. Avižonis, Juozas. 1962. „Pasvalio vidurinė mokykla“. In *Pasvalio Petro Vileišio gimnazija atsiminimuose*. 2002: Pasvalys.
12. Avižonis, Petras. 1931. „Atsiminimai apie P. Višinskį“. *Kultūra*, 4: 214–215.
13. Balčiūnaitienė, Kristina. 2006. „Pasvalio teatrai vieni stipriausių Lietuvoje“. *Darbas*, gruodžio 23 d., 5.
14. Baltrukienė, Rita. 2018. Mėgėjiškas lėlių teatras „Kaukutis“. *Mėgėjų teatras*. Nr. 2(81):23.
15. Bielskis, Petras. 2009. „Vincas Kudirka: lietuviškasis pozityvizmas ir teatras“. *Res humanitariae*, 5: 64–85.
16. Bitinaitė, Asta. 2000. „Su mėgėjais norėtų vaidinti ir profesionalūs aktoriai“. *Darbas*, kovo 25d., 1.
17. Bitinaitė, Asta. 2003. „Pasvalio tango šokėjų spektaklį pirmieji pamatys kupiškėnai“. *Darbas*, lapkričio 15 d., 3.
18. Bitinaitė, Asta. 2007. „Klasikui skirtas spektaklis – teismo posėdis be verdikto“. *Darbas*, vasario 13 d., 1–2.
19. Bitinaitė, Asta. 2012. „Spektaklio kūrėjai nėrė į H. Ch. Anderseno asmenybės gelmes“. *Darbas*, gruodžio 20 d., 5.
20. Bitinaitė, Asta. 2014. „Toks tas Gintarėlis. Kaip greitai jis išėjo...“ *Darbas*, sausio 16d., 3–5.

21. Bitinaitė, Asta. 2015. „Spektaklis „Baidyklė“: kodėl tyčiojamės iš kitokio žmogaus...“. *Darbas*, balandžio 28 d., 3.
22. Bončkutė, Roma. 2013. „Sofijos Pšibiliauskienės (Lazdynų Pelėdos), Gabrielės Petkevičaitės- Bitės, Vilhelmo Storosto (Vydūno) laišakai Klaipėdos universiteto bibliotekos Kazio Pemkaus fonde“. *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. 425–475 Vilnius: Vilniaus universitetas.
23. Baškienė, Rasa. 2018. „Kūrusi Lietuvą. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė“. In *bernardinai.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2018-10-01-kurusi-lietuva-gabriele-petkevicaite-bite/>.
24. Brazdžionis, Bernardas. 1997. „Pokalbis su Martynu Vainilaičiu“. In *Mes esam Šiaurės krašto: pasvaliečių literatūros almanachas*. 154-156, Vilnius: BSPB spaustuvė.
25. Briedis, Laimonas. 2015. *Vilnius savas ir svetimas*. Vilnius: Baltos lankos.
26. Būtėnas, Julius. 1940. *Lietuvių teatras Vilniuje 1900–1918*. Kaunas: Spaudos fondas.
27. Čigriejus, Henrikas-Algis. 1997. „Saločiai“. In *Užaugau Pasvaly*. Vilnius-Pasvalys: Danielius.
28. Daujotytė-Pakerienė, Viktorija. 2009. „Bitės dienoraštis – sau, žmonėms, istorijai“. *Metai*, 5: 111–115.
29. Daujotytė, Viktorija. 2017. „Judinančioji dvasia“. *Literatūra ir menas*, gruodžio 22 d., 12–17.
30. Dautartaitė, Olita. 2021. „Astos Simonaitės interviu su Olita Dautartaite“, 2021 m. sausio 25 d. Astos Simonaitės asmeninis archyvas.
31. Deltuvas, Romualdas. 2015. „Lietuvybės gaivinimo Vilniuje pėdsakais, arba Kas yra lietuviško teatro tėvas (I)“. *Literatūra ir menas*, vasario 6 d., 13–16.
32. Dėdelė, Antanas. 1935. „Petro Vileišio dvasia iš Pasvalio šaukia į vieningą darbą Tautai ir Tėvynei“. *Lietuvos aidas*, rugsėjo 17 d., 1–3.
33. Elenavičiūtė J. [vardas nežinomas]. 1954. „Suaktyvinti rajono kultūros namų veiklą“. *Stalino vėliava*, 70 (312), rugsėjo 5 d., 3.
34. Filimavičienė, Audronė. 2004. „Mokytojos gyvenimą šildė teatras ir apmokėti meilės laišakai“. *Panevėžio rytas*. Nr. 282, gruodžio 4 d., 6–11.
35. Gabrys Juozas. 1909. *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė: V. Mauderolė.
36. Gaigalaitė, Aldona. 1998. „Petras Avižonis“. *Žiemgala* Nr. 1., 18–22.
37. Garlauskienė, Daiva. 2005. „Premjera suteikė dvasios atgaivą“. *Darbas*. Nr. 25., kovo 1 d., 3.
38. Gobis, Juozas. 1918. „Pedagogikos kursai“. *Darbo balsas*, birželio 20 d., 3.
39. Grigaitienė, Jūratė. 2012 „Teatrinis Rokiškis“. *Mėgėjų teatras*, Nr. 4 (60): 3–4.
40. Grinius, Kazimieras. 1926. „Tu esi Petras“. *Lietuvos žinios*, Nr. 187., rugsėjo 17 d., 1–3.

41. Grubinskienė, Regina. 2020. „Meno kūriniai davė pradžią unikaliai tradicijai“. *Šiaurietiški atsivėrimai*, 1(48): 46–50.
42. Grudzinskaitė, Edita. 2017. „Godo, teatro dienos ir scenos uždangos belaukiant“. *Nemunas*. Nr. 3: 54–55.
43. Guobys, Aleksandras. 2001. *Lietuvių teatro mokyklos. XX amžiaus pirmoji pusė*. Vilnius: Lietuvos teatro istorijos ir tradicijų draugija.
44. Hovman, Morten. 2008. „Teatro festivalis Telšiuose“. *Mėgėjų teatras*. Nr. 1 (41): 2–7.
45. Inis, Laimonas. 1993. *Pasikinkęs jauną vėją. Jaunasis Kazys Binkis*. Kaunas: Europa.
46. Yčas, Martynas. 1935. *Atsiminimai: Nepriklausomybės keliais*. Kaunas: Spindulys.
47. Jasaitis, Juozas. 1972. *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė*, Vilnius: Vaga.
48. Jakubavičienė, Ingrida. 2020. *Portretas. Juozas ir Jadvyga Tūbeliai*. Vilnius: Tyto Alba.
49. Jukonytė, Justina. 2017. „Nuo teatro scenos kalbėta apie ateities Lietuvą“. *Mėgėjų teatras*. Nr. 1. (75): 3.
50. Juškytė, Jadvyga. 1999. „Kelionė pas Kudirką“. Jadvygos Juškytės (1869–1948) rankraštinis palikimas: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.
51. Kalvinas, J.[vardas nežinomas]. 1953. „Partijos rajono propagandos skyrius...“ *Stalino vėliava*. Nr. 61(431) rugpjūčio 2 d., 3.
52. Kanišauskas, Sigitas. 2009. „Tegyvuoja Pasvalio teatras!“ *Darbas*, lapkričio 28 d., 3.
53. Kanišauskas, Sigitas. 2010. „Čipolino nuotykių“ pasvalietiška interpretacija“. *Darbas*, gruodžio 30 d., 3.
54. Kanišauskas, Sigitas. 2015. „Policijos komisariate įsikūrė lėlių teatras“. *Darbas*, lapkričio 24 d., 2.
55. Kanišauskas, Sigitas. 2019. „Kūrybinis kelias ir ieškojimai niekada nesibaigia. Pokalbis su režisierė Asta Simonaite“. *Šiaurietiški atsivėrimai*, 2 (47): 70–74.
56. Kazlauskas, Albinas. 1990. „Kuo gyvena širdis?“ *Darbas*. rugpjūčio 4 d., 3.
57. Kazlauskas, Albinas. 1997. „Pasvalio kraštas“. In *Mes esam Šiaurės krašto: pasvaliečių literatūros almanachas*. Vilnius: BSPB spaustuvė.
58. Kazlauskas, Albinas. 2002. „Pasvalietiškas mėgėjų teatras: proistorė, istorija, dabartis“: pokalbis su Pasvalio krašto muziejaus renginių organizatoriumi, režisieriumi Gintaru Kutkausku. *Šiaurietiški atsivėrimai*. Nr. 1 (12): 50–53.
59. Kazlauskas, Albinas. 2008. „Spalvinga asmenybė: G. Landsbergio-Žemkalnio 130-osioms gimimo metinėms“, In Albinas Kazlauskas, *Laiko niekas nesulaiko*, 98–100. Pasvalys [i.e. Panevėžys]: Panevėžio spaustuvė.

60. Kazlauskienė, Jolanta. 2019. „Kazickų šeimai skirti pagerbti renginiai Tauragėje“ <https://www.taurageszinios.lt/naujienos/laisvalaikis/2019/05/kazicku-seimai-pagerbti-skirti-renginiai--ir-taurageje-10400>.
61. Kazakevičienė, Birutė. 2002. „Kad Lietuva neišsivaikščiotu“. In *Pasvalio Petro Vileišio gimnazija atsiminimuose*. 139–140: Pasvalys.
62. Korsakienė, Halina. 1977. *Susitikimai*. Vilnius: Vaga.
63. Korsakienė, Halina. 1982. *Veidai ir likimai*. Vilnius: Vaga.
64. Kudirka, Vincas. 1990. Sud. A. Vaitiekūnienė. Raštai 2. Vilnius: Vaga.
65. Kuosaitė-Jašinskienė, Elena. 1997. „Pasvalio Maironio pradžios mokykla. 1918–1940“. In *Mes esam Šiaurės krašto: pasvaliečių literatūros almanachas*. Vilnius: BSPB spaustuvė.
66. Kuosaitė-Jašinskienė, Elena. 1931–1939. „Prisiminimai. Aštuoneri metai Pasvalio inž. Petro Vileišio Valstybinėje gimnazijoje“. Nr. 2058, 34–35.
67. Kutkauskienė, Aurelija. 2021. „Astos Simonaitės interviu su Aurelija Kutkauskiene“. Sausio 20 d. Astos Simonaitės asmeninis archyvas.
68. Kulbokas, Vladas. 1991. *Laiko pagrėbstai*. 173–182: Čikaga.
69. Kontrimas, Raimondas. 1992. „XX amžiaus liudininkas Česlovas Kontrimas“. *Literatūra ir menas*, gegužės 30 d., 15–16.
70. Lansdbergis, Vytautas. 2019. *Lūžis prie Baltijos*. Vilnius: Bonum verbum.
71. Lansdbergis-Žemkalnis, Gabrielius. 1972. *Raštai*. Vilnius: Vaga.
72. Lansdbergis-Žemkalnis, Gabrielius 1909. „Tai buvo pavojingas, bet milžino darbas“. *Vilniaus žinios*, sausio 29 d., 2.
73. Lauraitis, Vidutis. 2021. „Astos Simonaitės interviu su Vidučiu Lauraičiu“. Sausio 20 d. Astos Simonaitės asmeninis archyvas.
74. Liukpetrienė, Asta. 2007. „Lietuva ir Olandija kalbasi teatro kalba“. *Mėgėjų teatras*. Nr. 4. (40): 13.
75. Liukpetrienė, Asta. 2014. „Išskridusiųjų“ atminimui“. *Mėgėjų teatras*. Nr. 1 (65): 5.
76. Maciulevičienė, Irena. 2001. „Vieninteliui Lietuvoje teatrui, įsikūrusiam Pasvalio krašto muziejuje“. *Mėgėjų teatras*. Nr. 1(13): 1.
77. Maciulevičienė, Irena. 2007. „Atspindžiai“ Biržuose“. *Mėgėjų teatras*. Nr 4 (40): 3.
78. Maciulevičienė, Irena. 2009. „10-oji Aukso paukštė“ *Mėgėjų teatras*. Nr. 1 (45): 23.
79. Maciulevičienė, Irena. 2010. „Atspindžiai–2010“ Vilniuje, arba Buvote, esate ir būsite“. *Mėgėjų teatras*. Nr. 4 (52): 12.
80. Maciulevičienė, Irena. 2012. „Mėgėjų teatrų spektras Lietuvoje 2000–2011“. *Mėgėjų teatras*. Nr. 2 (58): 3–4.
81. Maknickas, Vytautas. 1936. *Gabrielius Lansbergis-Žemkalnis*. Kaunas: Raidės spaustuvė.

82. Maknys, Vytautas. 1972. *Lietuvių teatro raidos bruožai*. Vilnius: Mintis.
83. Maknys, Vytautas. 1979. *Lietuvių teatro raidos bruožai*. Vilnius: Mintis.
84. Maknys, Vytautas. 2000. „Pirmieji lietuviško teatro žingsniai“, *Mėgėjų teatras*. Nr. 1 (9): 3.
85. Markevičiūtė, Bernadeta. 2008. „Jurbarkas–Vilnius“. *Mėgėjų teatras*. Nr. 4 (44): 1–2.
86. Markevičienė, Bernadeta, 2010. „Dvidešimtieji „Atspindžiai“ Joniškyje“, *Mėgėjų teatras*. Nr. 4 (52): 15–17.
87. Mareckaitė, Gražina. 2005. „Tarp Scilės ir Charibdės (Vilniaus lietuvių teatro sąjūdis XIX–XX a. sandūroje)“. *Menotyra*, Nr. 4.: Lietuvos mokslų akademija.
88. Matonytė, Irmina. 2010. Lietuvos Respublikos Seimo narės: kas ir kaip vyksta keičiantis politinio atstovavimo tradicijoms ir organizacinėms struktūroms? *Lyčių studijos ir tyrimai*, 6–19.
89. Merkelis, Aleksandras. 2017. *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. Vilnius: Vyčio paramos fondas.
90. Mikalauskas, Algirdas. 2021. „Astos Simonaitės interviu su Algirdu Mikalausku“, sausio 20 d. Astos Simonaitės asmeninis archyvas.
91. Mikalauskaitė, Regina. 1983. „Tarytum būtum apžavėtas“, *Kultūros barai*, 1: 46–49.
92. Mikelinskas, Jonas. 1997. „Mūsų įkvėpimo ir nerimo žemė“. In *Užaugau Pasvaly*, Vilnius-Pasvalys: Danielius.
93. Miliškevičiūtė, Kamilė. 2020. *Gimnazistai scenoje*. Panevėžys: Reklamos forma.
94. Musteikis, Antanas. 1994. Atsiminimai apie mokyklą. *Darbas*. Nr. 57, liepos 23 d., 3.
95. Mumėnaitė, Birutė. 2009. „Laiškas kaip kultūrinės komunikacijos forma. Žemaitės ir Bitės duetas“. *Gimtasis žodis*, 1: 6–14.
96. Mulevičius, Algirdas. 2005. „Gimnazistai – tango laboratorijoje“. *Darbas*. Nr. 25., kovo 1 d., 3.
97. Nekrašius, Jonas. 2002. „Gyvenimas, paaukotas teatrui“. <http://old.skrastas.lt/?data=2002-03-21&rub=1143711027&id=1146659560>.
98. Neris [Vileišis, Petras]. 1893. *Praeitė Vilniaus ir jo pirmbuvusios akademijos*. Bitėnai: M. Jankaus spaustuvė.
99. Pasvalietis. 1944. „Įsteigtas Dramos mėgėjų teatras“. *Naujosios Biržų žinios*, balandžio 22 d., 3.
100. Peleckis-Kaktavičius, Leonas. 1991. *Namuose ant Pasadnos ulyčios*. Šiauliai: Aušros muziejus.
101. Petkevičaitė, Gabrielė. 1905. *Krislai*. Vilnius: Aušra (Juozapo Zavadskio spaustuvė).
102. Petkevičaitė, Gabrielė. 1927. *Iš mūsų vargų ir kovų*. Kaunas: Varpo bendrovės leidykla.

103. Petkevičaitė, Gabrielė. 1927. *Iš mūsų vargų ir kovų*. Kaunas: Varpo bendrovės leidykla.
104. Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. 1966. *Krislai, Raštai 1*, Vilnius: Vaga.
105. Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. 1968. *Laiškai, Raštai 6*, Vilnius: Vaga.
106. Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. 1990. *Iš gyvenimo verpetų*. Vilnius: Šviesa.
107. Petraitis [Vileišis, Jonas]. 1901. „Ant vakaro buvo žmonės visokio visuomeniško padėjimo“. *Varpas*. Nr. 5., 3.
108. Petrikenė, Asta. 2015. *Valstybės vaidmuo Lietuvos teatro veikloje 1918–1940 m.: daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. <https://hdl.handle.net/20.500.12259/124926>
109. Pūras, Kazimieras. 2006. „Pasvalio teatralai – Melpomenės mūzos tarnyboje ir konjunktūros varžtuose“. *Šiaurietiški atsivėrimai*, 1 (20): 32–37.
110. Puzinas, Jonas. 1979. „Petkevičiuose – lietuvių židinyse“. In *Profesorius medicinos daktaras Petras Avižonis (1875–1939): jo visuomeninė, kultūrinė ir mokslinė veikla*, 49–51. Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla.
111. Raila, Eligijus. 2020. *Lietuvystės mozės Jono Basanavičiaus gyvenimo ir ligos istorija*. Vilnius: Naujasis Židinyse-Aidai.
112. Rauckis, Mykolas. 2002. „Prisiminimų nuotrūpos“. In *Pasvalio Petro Vileišio gimnazija atsiminimuose*. Pasvalys.
113. Savickienė, Vita. 2009. „Melpomenė dosni provincijos teatro režisieriui“. *Panevėžio rytas*, gruodžio 12., 11.
114. Savukynas, Virginijus. 2018. „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė – atidavusi gyvenimą kitiems“. <https://epale.ec.europa.eu/lt/blog/gabriele-petkevicaite-bite-atidavusi-gyvenima-kitiems>.
115. Savukynaitė, Elena. 2013. „Šimtakojo dienoraštis“. *Mėgėjų teatras*, 2 (22): 4.
116. Savukynaitė, Elena. 2015. „Šimtakojis 2015“. *Mėgėjų teatras*, 2 (70): 7.
117. Savukynaitė, Elena. 2017. „Ačiū už „Šimtakoį 2017 m.“. *Mėgėjų teatras*, 2 (76): 14.
118. Simonaitė, Asta. 2020. Atsiminimai. Rankraštis, autorės archyvas.
119. Sprindis, Adolfas. 1978. *Povilas Višinskis*. Vilnius: Vaga.
120. Stapulionis, Antanas. 2011. *Žydai Pasvalio krašte*. Kaunas: Indigo print.
121. Stanislovaitis, Viktoras. 2014. „Būčiau paukštis aš... skrisčiau aš...“. *Mėgėjų teatras*, 1 (65): 22–23.
122. Stukys, Saulius. 1951. „Kultūros namų darbą – į aukštesnį lygį“. *Stalino vėliava*, Nr. 42(208), birželio 3 d., 3.
123. Stundžienė, Rasa. 2013. „Pasvalys gedi režisieriaus G. Kutkausko“. *Lietuvos rytas*, sausio 24 d., 13.
124. Sėlis, K. [vardas nežinomas]. 1901. „Iš Petrapilės“. *Tėvynės sargas*, Nr. 1.

125. Sruoga, Balys. 1930. *Lietuvių teatras Peterburge 1892–1918 m.* Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas.
126. Šimkus, Gediminas. 2006. „Pasvalio šokio teatras“. *Mėgėjų teatras*. Nr. 4(36): 3–6. Klaipėda
127. Šimkus, Gediminas. 2009. „Pasvalys prasideda nuo teatro“. *Šiaurietiški atsivėrimai*, 2 (27): 53–54.
128. Šimkus, Gediminas. 2009. „Pasvalio stebuklai“. *Darbas*. Nr. 37, balandžio 2 d., 3.
129. Šimkus, Gediminas. 2010. „Kai kurie mėgėjų teatrų kūrybos savitumai“. *Mėgėjų teatras*. Nr. 3(49):14.
130. Švaraitė, Izabelė. 2016. „Dr. Rasa Vasinauskaitė: „Į teatrą reikia žiūrėti rimtai“. *Šiaurietiški atsivėrimai*. Nr.14: 12–15.
131. Trinkūnaitė, Šarūnė. 2017. „XX a. pradžios Vilniaus lietuvių teatras: „dailės vertės“ ilgesys“: <https://www.lituanistika.lt/content/73726>.
132. Tumas, Juozas. 1924. *Lietuvių literatūros paskaitos: draudžiamasis laikas*. Kaunas: „Raidės“ spaustuvė.
133. Umbrasas, Kazys. 1975. *Žemaitė*, Vilnius: Vaga.
134. Vaigauskaitė, Danutė. „Vaigauskaitės Danutės laiškas Astai Simonaitėi“, 2021 m. sausio 20 d. Astos Simonaitės asmeninis archyvas.
135. Vajėga, Vytautas. 1992. „Pasvalio mūza“. *Darbas*. 1992: lapkričio 7 d., Nr. 88(6077); lapkričio 11 d., Nr. 89(6078); lapkričio 18 d., Nr. 91(6080); gruodžio 2 d., Nr. 95(6084); gruodžio 5 d., Nr. 96(6085); liepos 23 d. Nr. 57(6248).
136. Valašinas, Antanas. 1993. „Joniškėlis – žymių žmonių tėviškė“. *Voruta*, sausio 22–28 d., 5.
137. Vaineikienė, Stasė. 1931. *Palangos atsiminimai*. Kaunas.
138. Vaitkevičienė, Laima. 2007. „Gabrielė Petkevičaitė- Bitė Joniškėlyje“. In *Joniškėlis*, 589–606 Vilnius: Akstis.
139. Vaižgantas. 1924. *Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas*. Kaunas.
140. Vaižgantas. *Raštai. T. 12: Publicistika, 1925–1928* Vilnius: LLTI, 2000. – 637, ISBN 9986-513-97-9.
141. Vasinauskaitė, Rasa. *Lietuvių teatras ir spauda 1920–1929 metais. Kritikos (savi)legitimacija*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
142. Vasinauskas, Petras. 1997. „Mano tėviškė“. In *Mes esam Šiaurės krašto: pasvaliečių literatūros almanachas*. Vilnius: BSPB spaustuvė.
143. Vertelka, Bronius. 2003. „Žiūrovų simpatijos – provincijos muziejaus teatrui“. *XXI amžius*, gegužės 28d., 5.
144. Vileišis, Petras. 1904. „Pratarmė“. *Vilniaus žinios*1., 1.

145. Vileišytė, Barbora. 2002. „Paskutinė laiminga vasara“. In *Pasvalio Petro Vileišio gimnazija atsiminimuose*. Pasvalys.
146. Višinskis, Povilas. 1964. *Raštai*. Vilnius: Vaga.
147. Voverienė, Ona. 2020. „Žymiosios XX amžiaus Lietuvos respublikos moterys“: <https://alkas.lt/2020/11/15/o-voveriene-zymiosios-xx-amziaus-lietuvos-respublikos-moterys-rasytoja-gabriele-petkevicaite-bite/>.
148. Zalensas, Kazimieras. 2009. *Nuotrupos. Dienoraščio fragmentai, atsiminimai, laiškai*. Vilnius: Danielius.
149. Žemaitė. 1957. *Raštai*, 6t. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
150. Žilinskienė, Vida. 1990. „Ką su ta laisve daryti?“ *Darbas*, balandžio 19 d., 2.

PRIEDAI

1 priedas

Jungtinis Pasvalio kultūros centro jaunimo teatro DrAma ir P. Vileišio gimnazijos spektaklis „Labiausiai už viską pasaulyje“

Spektaklis „Labiausiai už viską pasaulyje...“ įvyko Pasvalio kultūros centre 2014 metais, bendradarbiaujant su choreografe Rita Ebiene, scenografu Mindaugu Garalevičiumi, dailininku Vytautu Stravinsku.

„Labiausiai už viską pasaulyje...“ iš pradžių gimė kaip Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos moksleivių kūrybinis darbas skirtas neseniai iš gyvenimo pasitraukusiems gerbiamiems Pasvalio žmonėms atminti.

Spektaklis pastatytas remiantis amerikiečių rašytojo Richard Bach, gimusio 1937 metais, žymiausiu kūrinium, alegorine apysaka „Džonatanas Livingstonas Žuvėdra“.

Pastatyti spektaklį remiantis „Džonatanu Livingstonu Žuvėdra“ režisierėi Astai Liukpetrienei nebuvo nauja idėja. Pirmą kartą Pasvalio kultūros namuose Asta Liukpetrienė pastatė šios apysakos interpretaciją 2004 metais kartu su Pasvalio jaunimo dramos studija, kur žiūrovams buvo papasakota įkvepianti Džonatanos istorija. Tačiau, 2014 metais, būdama Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos moksleivių kūrybinio darbo vadove, nusprendė pažvelgti į kūrinį kiek kitu kampu. Didžiausia užduotis buvo pagerbti išėjusius brangius Pasvaliui žmones: asmenybes, kūrėjus, kolegas kaip režisierių Gintarą Kutkauską, lakūnus Eugenijų Malinauską ir Vytautą Lapėną, pedagogą bei aviamodeliuotoją Rimantą Indrišionį, režisierių bei Pasvalio jaunimo dramos studijos aktorių Tomą Varnauską. Visi šie žmonės kūrė, skleidė savo idėjas bei kažkokiu gyvenimo laikotarpiu turėjo

pakovoti tiek prieš kitus, tiek prieš save, kad praplėstų savo galimybių ribas ir daugeliui savo pasiekimais taptų įkvėpimu. Todėl R. Bacho apysaka puikiai tiko įgyvendinant šią užduotį ir skrydis šiame spektaklyje įgavo ypatingą idėjų, kūrybos, užsispyrimo bei gyvenimo prasmę. Taip gimė spektaklis „Labiausiai už viską pasaulyje...“

Skirtingai negu pirmame pastatyme, režisierė Asta Liukpetrienė nusprendė atsisakyti veikėjų bei nuosekliai remtis knygos siužetu ir tekstu. Nė viena iš 9 spektaklyje vaidinusių gimnazisčių (Rugilė Uždavinytė, Gabrielė Lazickaitė, Dominyka Geniušaitė, Silvija Gabšytė, Kornelija Paužuolytė, Julija Rastauskaitė, Silvija Jokubaitytė, Greta Tinterytė, Goda Strautnikaitė) neįkūnijo Džonatano Livingstono Žuvėdros ar apskritai žuvėdros, tačiau, jos visos liko vienas būrys, kur kiekvienoje slypėjo dalelė Džonatano Livingstono ir jo laisvės idėjos. Spektaklis įdomus tuo, kad jis tarsi dėlionės detalėmis sulipdytas į vieną dvasinę kelionę nuo gyvenimo rutinos suvaržymo iki laisvės, skrydžio džiaugsmo, visą tai padėjo apipavidalinti modernaus šokio intarpai (choreografė Rita Ebienė). Spektaklio scenografija (scenografas Mindaugas Garalevičius ir dailininkas Vytautas Stravinskas) papildoma kūrinių, suteikdama jam visiškai išnaudotas ir nemažai simbolikos turinčias mobilias dekoracijas. Žiūrovui sukeliama knygu sandėlio įspūdis. Knygos čia asocijuojasi tiek su sunkiu darbu jas nešiojant iš vienos vietos į kitą, tiek idėjomis ir svajonėmis, kai pagaliau išdrįstama jas iš tiesų atversti. Tekstas iš R. Bacho kūrinio daugiausia slypi būtent knygoje, įkvėpdamas spektaklio veikėjus. Aktorių kostiumai kontrastingi: dėvimos lengvo, plevėsuojančio audinio suknelės iki kelių, kurių šviesaus smėlio spalva primena paplūdimį, ir sunkūs, juodi auliniai, kurie tarsi prispaudžia prie žemės ir pasmerkia darbui. Spektaklio pradžioje nuo minios atsiskyrusi mergina pačiumpa rėmą ir pro jį stebi, rodos, visai kitą pasaulį. Smalsumas nugali kitas būrio nares ir jos taip pat imasi rėmų, kiekviena matydama savąjį pasaulį kitaip ir bandydamos pažvelgti pro rėmus vis kitu kampu, ieškodamos ar palypėdamos ant vieno iš 3 scenoje esančių kopėčių (čia įžvelgiama aukštumų

siekiamybės simbolika). Tačiau iliuziją sugriauna realybė ir dar vienos įprastos dienos pradžia, prasideda darbas. Spektaklyje vyksta nuolatinis konfliktas tarp baimės išsiskirti iš minios, sunkiai atliekant Sizifo darbą ir laisvės troškimo bei didžiųjų idėjų, kurios plinta grandinine reakcija ir, galų gale, triumfuoja prieš bet kokias kliūtis, nusimetant sunkius aulinius ir „skrendant“ taip, kaip Džonatanas Livingstonas Žuvėdra bei žmonės, kuriems šis spektaklis ir buvo skirtas.

Spektaklyje „Labiausiai už viską pasaulyje...“ vaidino merginos, kurios ir iniciavo šį kūrybinį darbą Pasvalio Petro Vileišio gimnazijai. Dauguma jų su vaidyba bei spektaklio kūrimu susidūrė pirmą kartą, todėl sunku kritiškai jas vertinti. Tačiau, stebėdama visą kūrybinį procesą, mačiau kaip jos auga ir tobulėja kartu su spektakliu, mane sužavėjo tai, kaip kiekvienai merginai buvo svarbus šitas darbas, kaip jos juo tikėjo ir jį mylėjo. Tai, žinoma, buvo matyti ne tik per premjerą, bet ir kartojant spektaklį. Pasinaudodama proga pakalbinti merginas, dalinuosi kelių aktorių mintimis apie spektaklį. „Visada troškau išbandyti save vaidinant ir šis kūrybinis darbas mano troškimus išpildė. Spektaklis „Labiausiai už viską pasaulyje“ mums visiems davė laiko apmąstyti apie save, savo svajones, apie žmones, kurių jau šalia nebėra, apie gyvenimo džiaugsmą ir vertybes. Manau, kad spektaklis pavyko, nes jis buvo nuoširdus, šiltas, nesumeluotas ir palytėjo kiekvieną žiūrovą, tai parodė jų ašaros ir aplodismentai. Turbūt niekada nepamiršiu to neapsakomai malonaus jausmo, kurį patyriau būdama scenoje. Didžiuojuosi pasirinkusi būtent šį kūrybinį darbą.“ (Gabrielė Lazickaitė)

„Visi žmonės turi svajonių ir savo tikslų, kurie yra realūs ir įgyvendinami, tiesiog reikia labai norėti ir eiti jų išsipildymo link. Visa tai ir darė G. Kutkauskas, T. Varnauskas, R. Indrišionis, E. Malinauskas. Šis spektaklis skatina mane niekada nepasiduoti ir eiti savo užsibrėžto tikslo, svajonės link. Nors ir sunku tai padaryti, tačiau kai viskas išsipildo, žmogus tampa pats laimingiausias.“ (Greta Tinterytė) „O kaip gera ir lengva kažką daryti, kai žinai, jog tai turi gilią prasmę. Turėjome labai konkretų ir šviesų tikslą. Tvirtai žinojome, kam, kodėl tai skiriame ir ką norime visu tuo pasakyti. Ir kiekvieną iš mūsų, manau, aplankė tikras pilnatviškumo jausmas, kai pajutome, kad žiūrovai visa tai suprato. Mes tikėjome tuo, ką darome, o žiūrovai tikėjo mumis. Būtent tai ir suteikė sparnus. Taip, mes iš tikrųjų skridome“ (Julija Rastauskaitė).

Aktorė Ugnė Mikalajūnaitė
„DrAmos“ studijos narė 2006–2014 m.

2 priedas

Pasvalio kultūros centro jaunimo teatro „DrAma“ spektaklis „Riešutų duona“ (2016 m.)

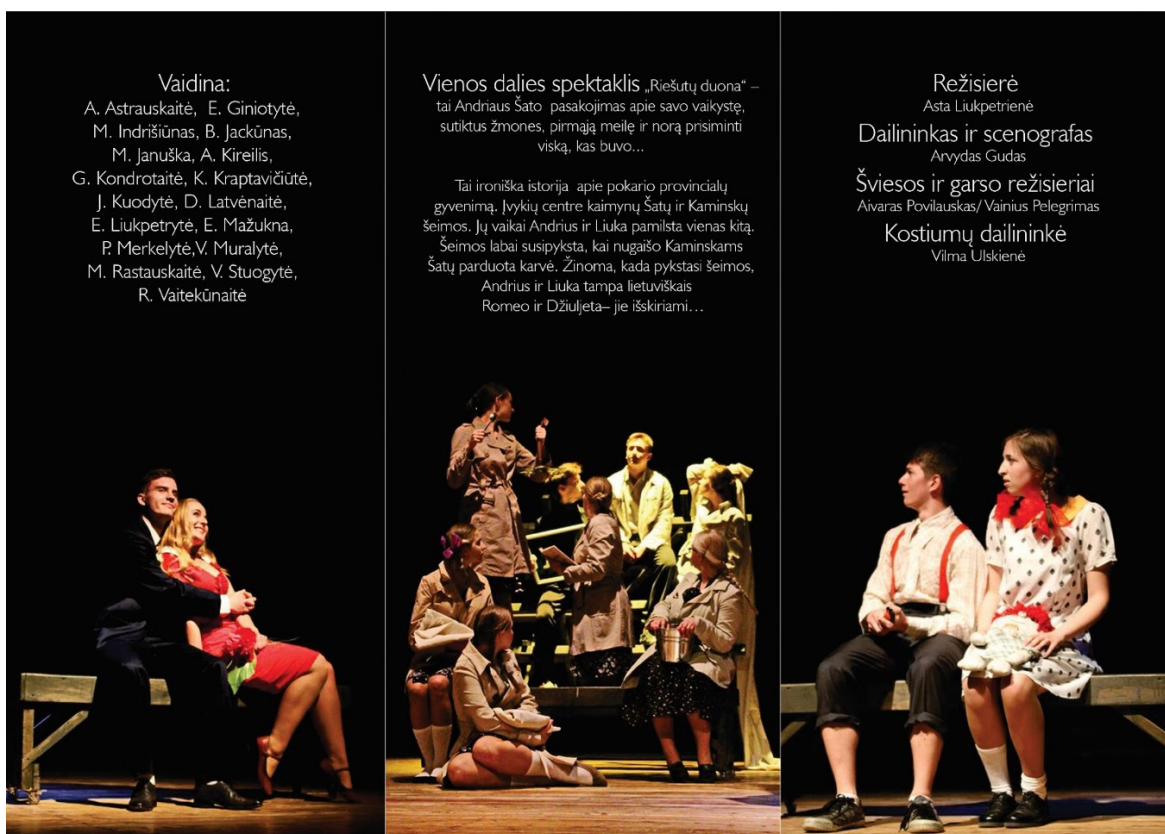
2016 m. spalio 21 d., penktadienis, 19 valanda vakaro, skamba ilgesingai nostalgiška muzika, scenos viduryje – mergina, sėdinti ant medinio arkliuko ir vaikiškai naiviu žvilgsniu besidairanti aplink... Kartas nuo karto ji lyžtelę saldainį ant pagaliuko, kurį stipriai laiko rankoje (neduok dieve, kas atims?), o aplink ją bene virš dvidešimt jaunuolių – merginų ir vaikinių, apsiavusių sunkius (turbūt senelio?) batus, gana negrabiai apsikabinę (juk pirmą kartą!) bando sušokti pirmąjį savo gyvenimo valsą... Batai sunkūs, šokis (jeigu **tai** taip galima pavadinti!) be jokios plastikos ir lengvumo... Žiūri į juos šokančius (veikiau keistai judančius) ir toks graudulys, toks graudulys... Kažkas apsikabino taburetę (mat poros nebeliko) ir linguoja, ramiai su pasisukimu, viens du trys. Plaikstosi merginų plaukai, gėlėtos suknelės. Pamažu tyla muzika, gęsta šviesos. Pasigirsta plojimai. Publika atsistoja. Aktoriai bėga nusilenkti, jie skanduoja režisierės vardą (oi, tas jaunimas!). Daugelyje akių ašaros, džiaugsmas, lengvas nuovargis, rankose gėlės. Jie lenkiasi ir priima tą nepakartojamą jausmą, kai į Tave žiūri ir Tau ploja. Niekada to nepamiršiu...

Ką tik, Pasvalio kultūros centro vaikų ir jaunimo teatras parodė vienos dalies spektaklį „Riešutų duona“ pagal S. Šaltenio pjesę „Škac, mirtie, visados škac“.

Kodėl gimė šis spektaklis? Kas paskatino pasirinkti šią Sauliaus Šaltenio medžiagą, kuri yra tikrai statyta ir pastatyta ne viename teatre? Kuo traukia ir traukia „Riešutų duona“ ne tik teatro profesionalus, bet ir mėgėjiško meno puoselėtojus? Vieno atsakymo turbūt nėra. Jie keli. Vienas iš atsakymų, pavyzdžiui, galėtų būti „Tyto albos“ knygyne perskaitytos Jurgitos Žanos Raškevičiūtės tezės anonsuojant šią knygą: „Riešutų duonoje“ nėra ilgų peizažo aprašymų. Trumpų – irgi. „Riešutų duonoje“ žaidžiamas dvigubas žaidimas – pasakojama viena, o pasakoma kita. Neapsigauk. „Riešutų

duona“ nėra literatūriška. Ji tiesiog gyva. „Riešutų duonoje“ daug juokingų epizodų. Bet niekas neišjuokiamas. „Riešutų duonoje“ pasakojama apie praeitį. Tačiau ji yra ir apie dabartį. Ir apie Tave. „Riešutų duona“ – istorija apie jaunus žmones. Tačiau ji tinka ir šiek tiek, ir smarkiai, ir labai vyresniems. „Riešutų duona“ – tiesiog geras literatūros kūrinys, įsukantis, įsimenantis. Jis ilgam liks kartu“. Žurnalisto Vytauto Radzevičiaus teigimu („LRT Radijui“): „Riešutų duona“ – neabejotinai vienas geriausių lietuviškų filmų: „Jame yra visko – ir melodrama, ir geras humoras, ir puikus stilius, ir gražūs, šilti jausmai“. O, kinotyrininkė I. Keidošiūtė sakys, kad „Visi mes turėjome vienokią ar kitokią vaikystę, kuri vieniems kvėpėjo riešutų duona, kitiems – gal kuo nors kitu. Visi turėjome ir pirmąją meilę, senelius, tėvus. Visi esame atsidūrę situacijoje, kai nenorėjome įeiti į *taisyklėmis* suvaržytą suaugusiųjų pasaulį. Visi turėjome svajonę, kurią labai gražiai pateikia „Riešutų duona“. Tai apie dalykus, kurie nesikeičia“.

Savo „Riešutų duoną“ statyti sugalvojome ir mes, Pasvalio kultūros centro jaunimo teatras. Ieškojome medžiagos naujam spektakliui ir vis galvojome, ką norime statyti? Amžinas ir niekada nesenstantis kiekvieno sezono klausimas. Ypač dirbant su jaunimu (jie labai greitai auga!). Norėjos kažko tokio kitokio (na kaip visada!) Taigi galvojome ir mintimis vis nuklysdavome į keletą metų atgal...

Tą kartą dalyvavome Jurbarko kultūros centro vaikų ir jaunimo teatro organizuotame respublikiniame teatro festivalyje „Vaivorykštė“ ir pamatėme jurbarkiečių „Riešutų duoną“. Režisierės Birutės Šneiderienės spektaklis sužavėjo organiška vaidyba, puikiai perteikta jaunatviškai

naivia meilės istorija ir ypač taikliais personažais. Tada dar nežinojome, kad ateity, prabėgus keliems metams Andrių vaidinęs Arnas Ašmonas taps Nacionalinio Kauno dramos teatro aktoriumi, Peliūkščio vaidmens atlikėjas Mantas Bendžius aktoriumi, kurį kvies vaidinti daugelis Lietuvos teatrų, Kaminskas – Tadas Radisauskas – renginių vedėju, o Alina Levgardaitė studijuos Klaipėdoje ir prisijungs prie „Apeirono“ teatro. Tada dar nežinojom, kad šitiek jaunuolių (tada jie buvo septyniolikmečiai) savo gyvenimus susies su scena. Įdomu kokį vaidmenį jų pasirinkime suvaidino „Riešutų duonos“ spektaklis? Tai, kad šitiek, to paties amžiaus jaunuolių, kartu vaidinę viename mėgėjiškame jaunimo spektaklyje, vėliau savo gyvenimus susiejo su scena, turbūt yra šiek tiek magijos. Riešutų duonos.

Bet grįžkime į festivalį. Jurbarkiečių spektaklį atidžiai stebės ir grįždami namo visą kelią analizuos, jaunieji Pasvalio teatro aktoriukai. Taip ir pasisės grūdėlis, kad gal ir Pasvalio drāmiečiams reikia savo „Riešutų duonos...“.

Norint pastatyti „Riešutų duoną“ turbūt pirmiausia reikia turėti savo Andrių. Tais metais kaip tik į studiją sugrįžta (po 5 metų pertraukos) Martynas Indrišiūnas – labai organiškas, paprastai tikras, tiesiog toks, kuriam nereikia vaidinti, o paprasčiausiai būti ir pasakoti. „Bus tikras Andrius Šatas“, – pagalvos režisierė. Martynas ateis ne vienas (juk jaunimas vaikšto po kelis, būriais – paauglystė!), atsives draugą (taip juk drąsiau) – Alaną Kireilį. Smulkus, toks komiškas: „- Aš noriu vaidinti, bet daug repeticijų negaliu lankyti, aš juk dar šokio būrelį lankau“. „- Gerai“, pagalvos režisierė, - galėsi vaidinti Peliūkštį? Puiku. Yra Andrius ir Peliūkštis“.

Atėjusius naujokus labai jaukiai priims grupės senbuviai (senbuviai – reiškia teatrą lanko jau nebe pirmus metus, na gal kokius antrus!) – trys vaikinai – Benas Jackūnas, Martynas Januška, Evaldas Mažukna, kurie jau seniai (tai reiškia kokius metus, bet neužmirškime tai yra jaunimas, kuris

labai greitai keičiasi!) norės ir prašys „rimtų“ vaidmenų. Tvirtai kietam (bent išoriškai tai tikrai) Benui atiteks Kaminsko vaidmuo, Evaldai – inteligentiško, savimylės plevėsos, muzikanto Šato vaidmuo, o ramiajam Martynui – Andriaus senelio vaidmuo. Kas vaidins dėdę Boleslovą? Nėra. Gal tada nereikia... Spektaklis gali būti ir be jo. Sugalvosim kaip. Taigi, pagrindiniai vaikinų vaidmenys kaip ir paskirstyti. Ramu.

O ką reikės daryti su merginomis? Jų dvigubai (meluoju – trigubai!) daugiau. Pasakyti, kad šitam spektaklyje tu ne vaidinsi – negalima. Taigi, repeticijos vyksta po truputį ir po truputį yra dalinami vaidmenys. Nuo pirmos pradinės klasės studiją lankanti Eglė Giniotytė tampa Liukos mama, charizmatiškoji Jovita Kuodytė (smulki ir maža, stipriai ryški ir aktyvi) - Andriaus mama.,- *Ar galėsi vaidinti vyresnę moterį, užguitą ir išduotą Andriaus mamą?* – paklaus režisierė. „- *Galėsiu. Galėsiu. Liemenėlę nusipirksiu su pakietinimais. Krūtinė bus didesnė. O maža Elytė gali būti todėl, kad užguita. Va, aš moku būti ir labai švelni ir nuolanki. Režisierė, pažiūrėkit*“. O kiek šnekos! Merginų daug. Pagrindinių vaidmenų mažoka... Taip ir deramės kiekvieną kartą. Dėl mokytojos Meškutės vaidmens visiškai niekam nekilo abejonių – Paulina Merkelytė. O kaip ji suvaidins! Raudona suknelė. Trikampė iškirptė. Palaidi gelsvi plaukai. Minkštai viliojanti ir naiviai „blondiniška“ intonacija. Poteksčių – šimtai!

O direktorė? Direktorė bus Gerda Kondrotaitė. O koks jos finalinis monologas apie prabėgusius metus! Pauzės. Gebėjimas sudėlioti visus taškus ant minties taip, kad paliestų žiūrovo sielą. Duok dieve kiekvienam profesionalui aktoriui! O dar ir balsas, sausas ir šiek tiek gergždžiantis... Žiūri ir tikrai: senstanti moteris, besiilginti jaunų dienų... Nors scenoje tik septyniolikmetė mergina. Mūsų nuostabioji Gerda!

Kas dar? Rusnė Vaitekūnaitė. Stipri asmenybė. Išorė smulki, o akys didelės, didelės. Valdinga. Jai būti Liuka? Nelabai. Per stipri, per kieta, per valdinga, norisi šitam vaidmeniui kažko kito... „*Man nesvarbu, režisierė, juk jūs sugalvosit, kuo aš galėčiau būti*“. Taip ir bėga dienele, taip ir galvojame diena iš dienos. Repetuoju. O atrodo dar pusė paauglių (kiek jų daug!) laukia savo eilės. Repeticija baigiasi ir tradiciškai kankina tas pats klausimas. Kas bus Liuka? Vienu metu režisierė jau galvos, kad Liukų gali būti daug. Juk jos visos Liukos... Atidedame šį skaudų (kai kam) klausimo sprendimą į šalį ir kuriame spektaklį toliau. Galima repetuoti ir be Liukos.

Jie laukia. Jie nemėgsta ilgai sėdėti ir žiūrėti. Jie nori patys veikti. Jie paaugliai. O ir negali ilgai būti. Dvi valandos ir „*man autobusas*“ arba „*reikia bėgti – ryt kontrolinis*“. Tos dvi auksinės valandos nuo 15 iki 17 valandos. O jeigu dar scena užimta!? Tačiau pamažu juda spektaklis į priekį, gimsta moterėlių – melžėjų būrys. Jos ir parduos karvę. Ir filosofuos visos (juk kiekvienai reikia kokius nors žodžius sugalvoti) „*O jeigu man nupirktų karvę, aš irgi ką nors nupirkčiau*“, arba „*O jeigu man nupirktų karvę, aš ją ganyčiau ir ganyčiau*“ arba „*O man niekas karvės nenupirko ir turbūt jau niekada nebenupirks*“. O pati mažoji (Rusnė) tars: „- *O aš norėčiau arkliuko*“. Ir kam jai ta karvė? Ji – arkliuko norinti. Spektaklio pabaigoje, ji ir atsineš. Didelis medinis arkliukas. Sėdės ant jo ir mataruos kojytėmis. Svajonė pasiekta. O ant kojų – batai. Sunkūs, senelio...

O kas bus karvė? Norinčių nėra. Aišku, vadinasi bus žaislinė. Didelė. Jauki. Tokia, kurią visada norisi apsikabinti kaip mielą ir šilčiau minkštą žaislą. Kaip jaukiai ją ant nugaros neš Andrius Šatas. Kaip jaukiai glostys ausį. Kaip jaukiai šnibždės žodžius.

Liko dar keli jaunieji teatro nariai... Galiausiai jie taps mokytojais, turgaus prekeiviais, cirko akrobatais, miestelio gyventojais. Vienu žodžiu – „masuotė“. Nors (gink dieve!), statant spektaklį, negalima minėti šito žodžio. Jie visi pagrindiniai.

Taigi repetuojame masines scenas. Turgaus scena. Moteriškės šviesiomis skarelėmis ir su kibirais. Ir karvės pardavėja – Domantė Latvėnaitė. Ji parduoda. Moteriškės stebi. Norėtų, kad kas nors ir joms nupirktų karvę. Deja. Skirtingi tie mūsų siekiai. Skirtingos svajonės... Arba mokytojų kambarys. Kaip intelektualiai filosofuos lietuvių kalbos mokytoja – Kotryna Kraptavičiūtė, kaip kategoriškai bers savo nuomonę kūno kultūros mokytojas Faustas Petriškis, kaip savo pedagoginių teisių reikalaus mokytoja Viktorija Muralytė (o jos konfliktas su direktore vien ko vertas). Parduotuvė. „Man sviesto, o man grietinės“, – prašys kaimynės/klasės draugės – Martyna Rastauskaitė ir Vilda Stuogytė, o kibiro parduotuvėje reikalaus Patricija Mažeikaitė. „Kibirai tik po vieną“ arba „Kibirų nebeturim“, – sakys pardavėja Elytė Šatienė (Jovita Kuodytė). *Pasibaigė*. Bet tai joms nesutrukdytų smalsioms akims nužvelgti Antaną Šatą, perkanti vėl ir vėl stiklą. Nei to stiklo, nei tų kibirų nereikia. Čia dėl to, kad pirkti. Čia dėl to, kad kažkaip priėti... Pakalbinti... Per aplink. Kitaip nemokam.

Vaidmenys kaip ir paskirstyti, o kas bus Liuka? Sunkiausias uždavinys. Dar bene koks penketas merginų su viltimi eina į repeticijas ir kantriai laukia. Taip ir juntama atsarginio suolo žaidėjų įtampa. „- *Greičiau ir mane į aikštę! Oi į sceną!* Ir jos scenoje. Stovi. Žiūri. Nužvelgi jas. „*Bet viena tokia, kita kitokia, vis ne tas, reikia kažko kito*“, – galvos režisierė. O merginų tarpe ir Eva Liukpetrytė, režisierės dukra. „*Ką daryti? Paskirti vaidmenį dukrai būtų teisingiausia, nes ji tooookia tikra Liuka, tačiau kaip į tai reaguos kolektyvas? Yra merginų kurios teatro studiją lanko daug ilgiau*

ir be pertraukos“, – vėl galvos režisierė. O Eva vaidino. Tikrai, bet prieš penkerius metus. Paskui išėjo. Sugrįžo tik dabar. Taigi ji teatro senbuviams kaip ir naujokė! Ech, tas mėgėjiško teatro reikalas dirbant su jaunaisiais paaugliais! Čia turi būti pedagogiškai sąžiningas. Turi pamiršti, kad esi „bohemiškai meniškas“ režisierius, nes turi būti „teisingas pedagogas“. Visiems po lygiai, visiems teisingai, neįskaudinant... Šiuo metu norėtus prisiminti vienos kolegės režisierės pasakojimą, kad ji suskirstė jaunimo teatrą į dvi grupes (jų buvo gana daug), o vaikai labai griežtai kontroliavo režisierę, kad abiejų grupių aktoriai vaidintų po lygiai minučių scenoje. Va taip va. Čia Jums ne profesionalus teatras. Kur gali be žodžių praeiti spektaklio pabaigoje. Čia vaikai. Jie jautrūs. Visi nori vaidinti. O pasakymas, nors kiekvieną kartą kaip maldą kartojamas, kad nesvarbių vaidmenų nebūna, nieko nereiškia. Tai paauglystė. Ar ateina suvokimas? O taip. Bet kai padaromas tas „*Šuolis į suaugusių pasaulį*“, tas jaunimas baigia mokyklą ir iškeliauja...

Bet padėkim gilius filosofinius apmąstymus į šalį ir sugrįžkime prie šio sunkiausio uždavinio sprendimo. Kelios nemiegotos naktys ir sprendimas aiškus. Supratau, kad jeigu galiu ką nors duoti dukrai, tai vaidmenį tikrai, tuo labiau, kad ji tiko. Labai. Aišku, kad Liuka bus Eva. Ir be kalbų. Praėjus premjerai, Pasvalio kultūros centro Gintaro Kutkausko teatro aktorė Birutė Ladygienė (Bitė) paklaus: „*Kaip galėjai paskirti pagrindinį vaidmenį dukrai? Mums su broliu (Gintaru Kutkausku) mama (mama – režisierė Aurelija Kutkauskienė) niekada neduodavo, vis kitiems, kitiems...nors mes geriau vaidindavome...*“ Išgirsiu nuoskaudą balse. O kokia laimė! Sprendimas buvo teisingas! Ir kaip galėjau dvejoti? Visą gyvenimą dėl to džiaugsiusi!

Prasideda repeticijos ir prasideda abejonės. Kiek vaikai gali vaidinti suaugusius žmones? Kaip nubrėžti tą ribą? O ar iš viso yra riba? Kokia riba!? Juk ir Andriaus Šato lūpomis kalba suaugęs vyras (Saulius Šaltenis). O ar jaunieji aktoriai supranta apie ką? Praeis keli metai ir vienas iš aktorių (Evaldas Mažukna) režisierėi sakys: „*Aš tik dabar suprantu ką tada norėjot perteikti, tada dariau kaip liepėt, bet nesigilinau/nesupratau, dabar suprantu... Žinokit, geras*“. Vadinasi tada nebuvo labai aišku apie ką. Bent jau ne visiems.

Spektaklio pradžia, kaip senoje nespalvotoje fotografijoje. Visi stovi ir žiūri. Aktorių kostiumai (kostiumų autorė Vilma Ulskienė) kaip iš senos nuotraukos. Daug galvota. Kaip padaryti, kad greitai pasikeistų (tai reiškia užaugtų) veikėjai. Galvojam. Tai spęsim detalėmis! Plaukuose kaspiniai, vadinamieji „bantai“ – mergytės, o palaidi plaukai – merginos. Kelnės atraitytos – berniukai, klešnės žemyn – vaikinai. Petnešos. Kojinės. Puskojinės. Skaros. Cirko detalės. Muzikinių instrumentų įdėklai (pačių instrumentų net nereikėjo). Lėkštė. Staltiesė. Margos suknelės. Lietpalčiai. Visi su lietpalčiais. Lietus lis tik vieną kartą. Liukai pabėgus iš namų ir atbėgus pas Andrių, bet taip saugiau, su lietpalčiais. Visiems. Prsidengus. Saugant vaikystę.

Scenos centre žaginy (dekoracijų autorius Arvydas Gudas). Visi jį ir aplimpa. Spektaklyje tas žaginy ir tvartas ir stalas ir namai ir laidotuvių procesija... Aplimpa vaikai ne tik žaginį scenos centre, bet ir Arvydą. Jaunas, neseniai pradėjęs dirbti dailininkas. O koks ryšys su vaikais! Bendri darbai/pomėgiai – fotografavimas, filmų montavimas, muzikos klausymasis, o labiausiai, aišku, filosofiniai pokalbiai. Tai ir po repeticijų ir prieš repeticijas vis aplink Arvydą. O ir amžius panašus. Kartais režisierėi net pikta. Kur jie visi sulindo? Repetuoti juk reikia. Vėl rūsy, pas Arvydą? Bet tolyn pyktį, nes teatrui kaip gerai! Kiekvienas veikėjas nufotografuotas, kiekvienas veiksmas apkalbėtas, kiekvienas poelgis išgvildentas. Ir klausos vaikai, ir kloja savo mintyse jo žodžius. Vis tik vyresnis! Tada dar niekas nežinos, kad jie išliks draugais, ilgam ilgam – vaikams užaugus ir iškeliavus iš Pasvalio, o ir pačiam Arvydai pakėlus savo menišką sielą į platesnius meno vandenis. Čia jis Panevėžy Miltinio teatre, čia Vilniuje, Vido Bareikio spektaklyje, čia savo parodos atidaryme, bet vis susibėgs, vis susitiks: Kaminskas, Kaminskienė, Šatas, Liuka, Irena Meškutė, Andriaus Senelis... Ir besidalinant dabarties įvykiais, jie vis sugrįš į tuos ilgus repeticijų vakarus, į savo veikėjus, į ilgam įstrigusias frazes, į prisiminimus.

Andrius Šatas pradeda pasakoti savo istoriją ir visi atgyja. Ir įsisuka karuselė, cirkas, gaisras, žaginy, batai. Ir merginos kvatoja iš Kaminsko, kam jį paliko Kaminskienė. Ir stebime pirmą Andriaus ir Liukos susitikimą. Tokį nerangiai gražų ir tikrą. Ir tas bučiny, jo nerepetavom. Nedrąsu. Tik sutarėm, kad jis bus. Jis ir bus toks, negrabokas, neaišku kur laikyti rankas, kur žiūrėti... Toks tikras, tikras... Ir čia visi net įsižioję žiūrės Meškutės ir Šato slaptus santykius ir ateis Andrius/ supras/ išeis -kiek kartų visi sėdėsime salėje ir prašysime pakartoti šią sceną. Ne dėl to, kad nesisekė, bet dėl to, kad sekėsi. Gera žiūrėti. O tas nepakartojamas Antano Šato (Evaldas Mažukna) grojimas! Ką ten grojimas! Jis net neištraukė instrumento... šoko su ta dėzele, tą savo keistąjį, paties sukurtą šokį. Kokie jie visi tikri, kokie keistai įdomūs! Mama Elytė skubės krautis lagaminą, Peliūkštis strypčios ir

bestrypčiodamas užaugs, švelnioji Meškutė karštligiškai glamžys gėles, vienišoji direktorė iškeps duonos, o mažoji Rusnė, kuri sakys tik vieną sakinį bus tooookia svarbi. Dar bus Vakarė Gikytė . O kaip ji juoksis! Ir visi visi... Martynas, Eva, Kotryna, Patricija, Eglė, Martyna, Vilda, Viktorija... „*Riešutų duonos*“ vaikai! Vėliau aktoriai keisis, vyresni išeis, jaunesni ateis, bet pagrindiniai (nors jie visi pagrindiniai!) liks. Rusnę pakeis Grėtė Kvederaitė, tokia švelnesnė, minkštesnė, jautresnė... Ir spektaklis pasikeis. Ateis į teatrą Gvidas Anilionis (tiksliau sugrįš, pradinėje klasėje vaidino). Jam teks sukurti berniuko (einančio į parduotuvę ir perkančio kibirą, nors „kam jam tas kibiras“) vaidmuo, o paskui kartu su Grėte, užlipę ant žaginio stebės spektaklio finale šokančius vyresnius, lyg ir bandydami nešti žinią, kad auga kitas Andrius ir kita Liuka. Viskas sukasi ratu...

O spektaklis keisis kiekvieną kartą rodant. Kažką užmiršom, kažką pakeitėm. Kiek ašarų, o gal daugiau juoko. Ir to ir to. Pavyzdžiui prieš pat premjerą, kai Elytės vaidmens atlikėją Jovita Kuodytė susivoks, kad turi bilietus į užsienį ir tikrai premjeroje nedalyvaus. Teks ieškoti sprendimo. Kaip gerai, kad turim Martyną Tubytę. Trys repeticijos ir ji jau gyvena „*Riešutų duonoje*“. O kaip su ta duona? Paskutinėje scenoje tikrai valgom duoną. Per nepatyrimą, Martynas (Andrius Šatas) pasiima gana didelį kąsnį ir supranta, kad negali pasakyti finalinių žodžių, bet tai tik į gera. Pauzė teatre niekada netrukdė... Arba kaip bandysime šokti valsą, visiškai nemokėdami... Viena choreografė pamačiusi spektaklio repeticija kolegiškai pasiūlys: „*Aš galiu Jums padėti, sukurti šokį*“. - *Ačiū labai, gal šį kartą nereikia, taip mums... tikriau*, – pasakys režisierė, pažiūrėjusi į scenoje sunkiai besisukančius vaikus.

O kiek įvairiausių nutikimų bus išvykose gastroliuojant. Visų net nesuskaičiuosi. Kai kurios istorijos dar net nepasakojamos, tiksliau slepiamos nuo režisierės, senaties terminas dar nepraėjęs! Kažkur (spėju, kad Vilniuje) vaidindami paliksim šautuvą, seną žaislinį, o Faustas (tas pats kūno kultūros mokytojas Kaušyla, o dabar jau teatro pedagogikos studentas) veš jį autobusu į Pasvalį. Ir stebės žmonių reakciją. Kažkam dings suknelė. Kažkas skolinsis batus, o kažkas greitai bėgs į parduotuvę. Kažkas susižalos scenoje, bet visą spektaklį kantriai atvaidins.

O paskui, po metų Pasvalio kultūros centro vaikų ir jaunimo teatrui „*Drāma*“ bus įteiktas Lietuvos liaudies kultūros centro ir Pasaulio lietuvių dainų šventės fondo įsteigtas metų apdovanojimas „*Aukso paukštė*“. Teatras gaus Kazimieros Kymantaitės vardo premiją, taps Lietuvos mėgėjų teatro šventės „*Tegyvuoja teatras*“ laureatais, pelnys statulėlę už nacionalinės dramaturgijos interpretaciją, bus pripažinti ryškiausiu spektakliu jaunimo tarpe, dalyvaus įvairiuose teatro festivaliuose ir pasakos savo „*Riešutų duonos*“ istoriją.

O kas čia svarbiausio, dabar galėtumėte paklausti. O svarbiausia tai, kad šis jaunimas užaugs... Stebint žiūrovams, čia ir dabar... Kartu su „*Riešutų duona*“. O mes, iš šalies, tai matysime, matysime tą virsmą iš vaiko-paauglio į suaugusiųjų pasaulį. Galbūt mums norėtus šaukti – NEAUKIT, PABŪKIT DAR ČIA!... Įdomu, kiek iš šitos jaunimo kartos bus aktorių, mokytojų, kino ar teatro režisierių, filosofų rašytojų? Kurie sukurs šeimas, o kurie išsiskirs, arba „išeis į cirką“? O kurie gal bandys patys surasti savo „*Riešutų duonos*“ receptą? Gal net ne tai svarbu... Svarbiausia, kad jie tikrai atsimins pirmojo bučinio skonį, pirmą pasimatymą, Šatų ir Kaminskių šeimos konfliktus. Tikrai žinos, kad negalima dovanoti šluotos vietoj gėlių ir bandys suprasti savo išsiskyrusius tėvus. Praėjus keliems metams jie susitiks ir šnekėsis. Ir valgys jie susitikę tą duoną, kuri lyg ir užaugo iš to mažo duonos grūdėlio matyto Jurbarko teatro festivalyje.

Galėtume daug ir ilgai kalbėti apie šio spektaklio sentimentalią ir jautrią kelionę per žiūrovų širdis, bet ar galėtume ką nors perteikti jo nemačiusiems?

2016 m. spalio 21d. 19 val. ką tik, Pasvalio kultūros centro vaikų ir jaunimo teatras „*Drāma*“ parodė vienos dalies spektaklį „*Riešutų duona*“ pagal S. Šaltenio pjesę „Škac, mirtie, visados škac“. Vaidina: A. Astrauskaitė, E. Ginionytė, M. Indrišiūnas, M. Tūbytė, F. Petriškis, B. Jackūnas, M. Januška, A. Kireilis, G. Kondrotaitė, K. Kraptavičiūtė, J. Kuodytė, D. Latvėnaitė, E. Liukpetrytė, P. Mažeikaitė, E. Mažukna, P. Merkelytė, V. Muralytė, M. Rastauskaitė, V. Stuogytė, R. Vaitekūnaitė. Režisierė Asta Liukpetrienė (Simonaitė). Dailininkas ir scenografas Arvydas Gudas. Kostiumų dailininkė Vilma Ulskienė.

3 priedas

Jungtinis Pasvalio kultūros centro teatro „DrAma“ ir P. Vileišio gimnazijos spektaklis „Nesibaigiantis kelias“

2018 m. lapkričio 7 d. minint Pasvalio garbės piliečio Juozo P. Kazicko 100-ąsias gimimo metines ir Pasvalio P. Vileišio gimnazijoje organizuojant parodos „Dr. Juozo P. Kazicko gyvenimo istorija“ šventinį atidarymą, bus padėtas pagrindas naujam spektakliui.

Tą kartą jaunimo teatro „DrAma“ aktoriai (vad. Asta Simonaitė) ir jaunimo tautinių šokių ansamblis „Apynėlis“ (Vad. Nida Sakalauskienė), parodos lankytojams, svečiams ir gimnazijos bendruomenei, teatralizuoto renginio metu, pasakojo jaunojo Juozo mokymosi ypatumus ir jo meilės istorijos detales.

Tuo metu gimnazijoje svečiavosi Kazickų duktė Jūratė Kazickaitė, Kazickų šeimos fondo, Niujorko Biuro Generalinė Direktorė Neila Baumilienė, Vilniaus Biuro Generalinė Direktorė Agnė Vertelkaitė, istorijos tyrinėtojas, publicistas Vidmantas Valiušaitis, Kazickų šeimos giminės ir kiti svečiai. Pasirodymas visiems padarė didelį įspūdį. Renginio organizatoriai ir scenos dalyviai prisiklausė didžiulių pagyrų.

Galbūt padėkos ir susižavėjimo žodžių paraginti, o gal todėl, kad Juozo ir Aleksandros Kazickų istorija tikrai yra labai nekasdieniška įdomi (tikrai verta filmo scenarijaus), o gal todėl, kad nesinorėjo atsisveikinti su šia istorija, arba todėl, kad Jūratė Kazickaitė labai apgailestavo, kodėl nebuvo jos personažo scenoje „nors labai mažos Jūratės“ – sakė ji... tą vakarą ir buvo sugalvota, kad iš šių 15 minučių pasirodymo, gims spektaklis. Taigi gimnazijos direktoriaus Viktoro Rimšos paskatinti, suvienijus jėgas su Pasvalio kultūros centro kūrybine komanda, buvo sukurtas spektaklis „Nesibaigiantis kelias“.

Spektaklis pasakoja patrioto, verslininko, intelektualo, keliautojo, rašytojo, oratoriaus, istoriko ir filantropo J. Kazicko gyvenimo ir jo meilės istoriją. Jis visą savo gyvenimą rūpinosi Lietuva, jos laisve ir žmonėmis bei laikėsi principo: „Gyvenimas turi prasmę tik tuomet, kai daliniesi savo turtu su kitais ir prisidedi prie kitų gyvenimo gerovės!“

Spektaklio scenarijus sukurtas remiantis autobiografinė Aleksandros Kazickienės, J. Kazicko ir V. Bartasevičiaus knyga *Vilties kelias niekada nesibaigia*. Spektaklyje skambėjusi muzika paimta ta pati, kuri grojo Aleksandrai ir Juozui pirmą kartą apsilankius Saint George viešbučio restorane. Spektaklyje nieko nėra išgalvota ir jis sukurtas remiantis tikrais įvykiais, pavyzdžiui Juozas tikrai nuomojosi butą su batsiuviais Pasvalyje.

Drezdeno geležinkelio stotyje, Juozas tikrai sugalvojo būdą kaip pakliūti į traukinį ir tai turbūt jiems išgelbėjo gyvybes, žiemos metu buvo padovanotos alyvas Aleksandrai. O iš kur jis jas gavo, taip ir nėra žinoma. Aleksandra tikrai buvo pakviesta Kalėdų pirmą dieną 16 val. į du pasimatymus. Nuėjo tik į vieną. Susitikti su Juozu... O svarbiausia, kad jie tikrai rašė laiškus ir per gyvenimą ėjo susikabinę už rankų. J. P. Kazicko laiškus Aleksandrai (1943- 2009 m.) rado jų vaikai, jau po tėvų mirties, nepaprastai brangina jį ir vadina meilės galios testamentu. Laiškai eksponuojami

parodoje „Visą gyvenimą kartu“. Kiekvienas Juozo laiškas prasideda ir baigiasi meilės prisipažinimu savo žmonai, Brangiausiajai Alytei.

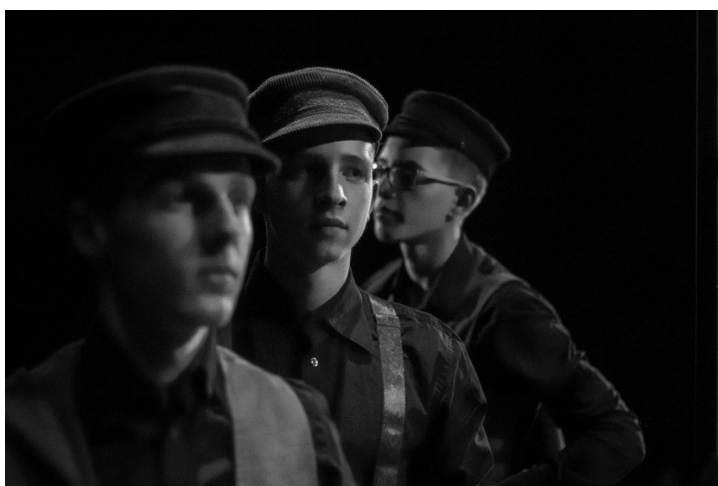
Pasak Tauragės MKC direktorės, Pilies teatro režisierės Jolantos Kazlauskienės, pamatyti šį tikrai įdomų ir kokybišką visomis prasmėmis spektaklį verta visiems, ypač – mokytojams ir mokiniams.

– Šį spektaklį kartu su MKC Pilies teatro jaunimu matėme Birštono festivalyje, visi buvome labai sužavėti, todėl juos ir pakvietėme į Tauragę, kad Jūs irgi turėtumėt galimybę pasidžiaugti ir pasigėrėti, kaip Pasvalio jaunimas, vadovaujamas režisierės Astos Simonaitės, perkelia į sceną nuostabią Aleksandros ir Juozo Kazickų meilės istoriją. Tokio spektaklio stebėjimas – puikiausia literatūros, istorijos, pilietiškumo, etikos, teatro, muzikos ir net choreografijos pamoka,

nes spektaklyje yra tiek visko daug ir taip gražiai viskas supinta, kad 45 minutės spektaklio veiksmo praeina lyg viena graži, jaudinanti ir įkvepianti akimirka, paliečianti tiek jauno, tiek vyresnio žmogaus širdį. Kazickų meilės istorija šiuo spektakliu papasakojama su ypatinga ekspresija, energija bei emocija. Originaliai ir žaismingai. Lakoniškai ir koncentruotai. Rimtai bei solidžiai, o kartu su lengvu, elegantišku humoru. Su originaliais vaidmenų pasidalinimo ir scenografijos sprendimais. Su praėjusios epochos kostiumų bei muzikos koloritu, kurį papildo autentiški dokumentiniai video vaizdai. Tai spektaklis, kuris ne tik sužavi, bet ir įkvepia perskaityti A.Kazickienės, J.P.Kazicko ir V.Bartasevičiaus knygą „Vilties kelias niekada nesibaigia“. Tad nuoširdžiai kviečiu ir atsakingai tariau: ateikite, tikrai nesigailėsite – pasisemsite gerų emocijų ir naujų idėjų savo darbams, – įsitikinusi J. Kazlauskienė.

Spektaklis su dideliu pasisekimu keliavo po Lietuvą. 2019 m. švenčiant vasario 16-ą, jis buvo parodytas Pasvalio miesto bendruomenei. Tų pačių metų kovo 15 d. „Nesibaigiantis kelias“ parodytas Lietuvos vaikų ir jaunimo teatrų šventės- apžiūros regioniniame ture „Šimtakojis 2019“. Spektaklį stebėjo ir labai palankiai įvertino Lietuvos Nacionalinio kultūros centro sudaryta komisija (97 taškai iš 100). Teatras „DrAma“ tampa laureatu ir turi teisę pasirodyti baigiamojoje finalinėje šventėje Birštone. 2019 m. rugsėjo 2d. Spektaklis dalyvavo Tarptautiniame teatro festivalyje „Teatras- Tautos sparnai“ ir parodė spektaklį Žemaitės dramos teatre. Spektaklis buvo labai palankiai įvertintas ne tik visų žiūrovų, bet ir tarptautinės komisijos ekspertų - režisieriaus Keith Homer (Londonas) aktorius ir režisieriaus Michael Woodwood (Londonas). Spektaklis dalyvauja respublikiniuose ir tarptautiniuose vaikų ir jaunimo teatro festivaliuose: „Bildučiai“(Ignalina), „Bendraamžiai“ (Jonava), „Vivo Ananscena“ (Kaunas) ir kt.

Bendradarbiaujant su Kazickų šeimos fondu spektaklis yra nufilmuotas pridodant anglų kalbos titrus ir taip jis pasiekė Kazickų šeimos narius už Atlanto. Taip pat šis spektaklis Lietuvoje yra rodomas per kultūros paso programą.

2020 m. Respublikinėje mėgėjų teatrų šventėje „Tegyvuoja teatras“ spektaklis yra nominuotas net 4 nominacijose: nominacija Ryškiausias muzikinis, garsinis spektaklio sprendimas, nominacija Ryškiausia spektaklio choreografija, plastika, Ryškiausias jaunimo teatro spektaklis Ryškiausia nacionalinės dramaturgijos interpretacija.

Imdami pavyzdį iš Kazickų šeimos, kurie trokšta sukurti geresnį pasaulį tiek dabartinei, tiek ateities lietuvių kartoms, mūsų jungtinis P. Vileišio gimnazijos ir Pasvalio kultūros centro teatras „DrAma“ nori pasidalinti ir papasakoti dviejų žmonių gėrio istoriją, kuri mus įkvėpė. Labai tikimės, kad įkvėps ir mūsų žiūrovus.

Režisierė Asta Simonaitė

Spektaklio „Nesibaigiantis kelias“ pasirodymai

1. 2019 m. sausio 21 d. Pasvalio kultūros centre pristatyta spektaklio „Nesibaigiantis kelias“ (pagal J. Kazicko, A. Kazickienės ir V. Bartusevičiaus knygą „Vilties kelias“) premjera. Spektaklį stebėjo P. Vileišio gimnazijos bendruomenė, Pasvalio rajono švietimo įstaigų atstovai.
2. 2019m. vasario 16 d. spektaklis „Nesibaigiantis kelias“ parodytas Pasvalio miesto bendruomenei. Spektaklis skirtas vasario 16 d. progai. Spektaklį stebėjo miesto ir rajono gyventojai.
3. 2019 m. kovo 15 d. spektaklis parodytas Lietuvos vaikų ir jaunimo teatrų šventės- apžiūros regioniniame ture „Šimtakojis 2019“. Šventė buvo organizuota Pasvalio kultūros centre. Spektaklį stebėjo ir vertino Lietuvos Nacionalinio kultūros centro sudaryta komisija ir Radviliškio, Joniškio, Pasvalio, Pandėlio, Panevėžio, Anykščių jaunimo teatrai.
4. 2019 m. kovo 21 d. P. Vileišio gimnazijos teatras ir Pasvalio kultūros centro teatras „DrAma“ lankėsi Kazickų rezidencijoje Vilniuje, V. Kasiulio muziejuje.

5. 2019 m. balandžio 11 d. spektaklis parodytas Panevėžio apskrities mokytojams, susirinkusiems į matematikų olimpiadą Pasvalyje.
6. 2019 m. balandžio 28 d. spektaklis parodytas vaikų ir jaunimo respublikinėje baigiamojoje teatrų šventėje „Šimtakojis 2019m“ Tapo laureatu ir surinko 97 taškus iš 100.
7. 2019 m. gegužės 23 d. spektaklis parodytas Tauragės kultūros centre. Spektaklis skirtas A. ir J. Kazickų meilės laišku ir gyvenimo parodos atidarymui.
8. 2019 m. rugsėjo 2 d. Spektaklis dalyvavo Tarptautiniame teatro festivalyje „Teatras – Tautos sparnai“ ir parodė spektaklį Žemaitės dramos teatre. Spektaklis buvo labai palankiai įvertintas ne tik visų žiūrovų, bet ir tarptautinės komisijos ekspertų – režisieriaus Keith Homer (Londonas) aktorius ir režisieriaus Michael Woodwood (Londonas).
9. 2019 m. spalio 26–27 d. teatras pakviestas parodyti spektaklio į respublikinį vaikų ir jaunimo teatro festivalį „Bildučiai“ Ignalinoje. Spektaklis pelnė žiūrovų prizą.
10. 2019 m. lapkričio 15–16 d. teatras pakviestas parodyti spektaklio į vaikų ir jaunimo teatro festivalį „Bendraamžiai“ Joniškyje. Spektaklis pelnė žiūrovų prizą.
11. 2019 m. lapkričio 18–19 d. teatras dalyvauja tarptautiniame vaikų ir jaunimo teatro festivalyje „Vivo Avanscena“ – Kaunas 2019. Spektaklis puikiai įvertintas ne tik žiūrovų, bet ir profesionalių teatro kritikų, teatrologų.
12. 2020 m. vasario 13 d. spektaklis rodomas Vaškų gimnazijoje. Spektaklis skirtas Vasario 16 d. paminėjimui
13. 2020 m. kovo 10 d. spektaklis rodomas Joniškėlio G. Petkevičaitės-Bitės gimnazijoje. Spektaklis skirtas Nepriklausomybės atkūrimo šventei.
14. 2020 m. kovo 26 d. Spektaklis B. Dauguviečio mėgėjų teatro kvietimu pakviestas į Biržų kultūros centrą. Spektaklis skirtas Teatro dienai paminėti. (Dėl karantino – neįvyko).

4 priedas

Jungtinis Pasvalio kultūros centro ir Pasvalio Lėvens pagrindinės mokyklos mokytojų spektaklis „Posėdis“

...Mokykloje vyksta posėdis. Skelbiama darbotvarkė, iš kurios aiškėja grėšiančios permainos nuojauta: dėl susiklosčiusios situacijos kažkuriai mokytojai reikės palikti mokyklą... Besiveriančioje kritinėje situacijoje skaudžiai apsinuogina žmogiškieji jausmai: baimės, abejonės, nuoskaudos, netikrumas... Atsivėręs laikinumo suvokimas - kaip niekas kitas - juos išryškina bei išgrynina ... Kaip vienintelė išlikimo priemonė, kaip moteriška savigny, kyla būtinybė

*išsakyti
čia ir dabar
per POSĖDĮ...*

Spektaklio akimirka.

Tokiais reklaminio lankstinuko žodžiais mes jau penkis kartus kvietėme į savo spektaklį „Posėdis“. Mes - tai Pasvalio Lėvens pagrindinės mokyklos mokytojų grupelė, kurią, ko gero, per skambu būtų pavadinti mėgėjų teatro grupe... Nors... buvo premjera su be galo nuoširdžiais Pasvalio krašto žiūrovais, netilpusiais į salę, stovėjusiais ar sėdėjusiais ant grindų, buvo nesumeluotos emocijos bei audringų ovacijų pliūpsnis... Buvo dar keturi pasirodymai pilnose žiūrovų salėse skirtinguose Lietuvos kampeliuose, buvo tikras jaudulys prieš kiekvieną išėjimą į sceną... Pagaliau, buvome mes, 11 dramatinį vyksmą kūrusių „aktorių“ - mokytojų, buvo subtilus garso takelis, profesionalus apšvietimas bei lakoniškos, tačiau iškalbingos dekoracijos... O tam

profesionaliai ir be galo kantriai dirigavo Pasvalio kultūros centro režisierė, mūsų Lėvens pagrindinės mokyklos mokytoja Asta Liukpetrienė. (Beje, ji ir buvo idėjos - sukurti mokytojų spektaklį mokykloje - iniciatorė). Tad, ko gero, kalbame tikrai apie teatrą.

Ataskaita prieš save pačią

Mūsų spektaklio „Posėdis“ siužetinę liniją galima perskaityti tarsi visai nekomplikuotai: vyksta pedagogų posėdis mokykloje - išsakoma problema: dėl mokinių skaičiaus mažėjimo kažkam teks palikti darbą - mokytojų pasisakymai, išsakydami neišvengiamai virstantys konfliktais - bendras nutarimas (susitarimas). Labiau negu paprasta. Tačiau ši siužetinė linija - posėdžio vyksmas - tik dėkinga forma, rikiuojanti įvykių eiga dėsninga seka, tarsi viską susatanti į rėmus pagal protokolinę darbotvarkę.

Spektaklio turinys - tai mokytojos - moters sielos posėdis. Ataskaita prieš save pačią. Savo skaudulių, nerimo, baimių, klaidų įvardijimas ir pripažinimas bei prisipažinimas ar net savęs... atradimas ...

Ši emocinė linija, tyliau ar garsiau, bet nuolatos skambanti kaip skaudžiai įtempta styga ir yra dramos tikroji, „gilioji“ dominantė, tvinksinti per visą fabulos vyksmą. Emocija konkrečiame egzistenciniame kontekste (darbo netekimo grėsmė), įgauna konkrečius pavadinimus: nepasitikėjimas, nerimas, apmaudas, pyktis, pavydas, abejonės, vienišumas... Kiekviena ji skirtinga, kaip ir skiriamės mes, mūsų santykis su atsivėrusia realybe... Kiekviena ją išgyvename vis kitaip, nes „...kiekvienai skauda kitaip...“.

Spektaklio prologas ir epilogas - tas pats motyvas - priesaika. Tai tarsi spektaklio rėmai. Tačiau pradžioje ir pabaigoje jie neša visiškai skirtingą emocinį krūvį. Spektaklio pradžioje priesaika išskanduojuama tarsi „idėjinė“, popierinė, protokolinė nuostata, įgyjanti šaržo atspalvį. Mes tarsi klausiamo, kas apskritai yra **priesaika**, koks jos svoris, ko ji verta realiame gyvenime? Gal norint pabrėžti, akcentuoti svarbą (ar būti svarbiu) kartais, paprasčiausiai, piktnaudžiaujama šia ypatinga, kartais net sakralia apeiga? Juk tiek daug priesaikų: nuo gydytojo, kario, seimo nario, prezidento iki...santuokos... Spektaklio pabaigoje išryškėja visai kitas priesaikos emocinis krūvis. Tai - susivokimas, išsigryninęs apsisprendimas, priesaika sau - būti stipria! („Nes esu

Mokytoja”). Iki jos mes augame natūraliai: atsivėrusios, išsisakiusios, iškentėjusios, atradusios bei sustiprėjusios. Be jokios patetikos. Nuoširdžiai. Tokia ir turi būti tikroji priesaika. Tarsi aiškus nušvitimas savyje. Tai - mūsų atsakymas.

„Tai turėjo būti vienintelis toks - mūsų - spektaklis“

Visa tai - retrospektyvus žvilgsnis į tai, kas jau įvyko, kuo pelnytai džiaugiamės ir didžiuojamės. Žinoma, buvo pradžia, pirmieji žingsniai, kurie spektaklio kūrimo procese sudėtingiausi, nes labiausiai kankinantys nežinomybe bei ilgais kūrybiniais ieškojimais... Ir atsakingiausi, nes tai, ko gero, spektaklio „pamatas“-suformuluota, subrandinta, išgryninta mintis, kokia gi turėtų būti spektaklio fabula, kokį turinį ji turėtų talpinti bei kokią žinią transliuoti. Norėjome nenuskaityto, neperfrazuoto, ne kažkur girdėto dramaturgijos teksto, ne kažkur matytos scenografijos... Turėjo būti vienintelis toks - *mūsų* - spektaklis. Todėl ir jo „brandinimas“ vyko gerą pusę metų, dėlėjosi tarsi iš mozaikos gabalėlių, išgrynindamas bei pateikdamas suvokimą, jog kalbėsime apie *mus - mokytojas*, apie tai, *kaip, kada ir kodėl mums kankinančiai skauda...*, apie tai, *kas mums užaugina sparnus ... arba kas yra ryšku ...*, *kaip kalbėti, kad tavo ... išgirstų*, apie tai, *kas yra Tikroji Tiesa ir kodėl ji kartais taip skaudžiai nesutampa su Tavo Tiesa...*, žodžiu, apie visą pasaulį, visą džiugiai bei skausmingai talpų mokytojo pasaulį, kurio niekas kitas už patį mokytoją geriau nepažįsta ...

O idėja visa tai „apvilkti“ Posėdžio rūbu gimė ... tikro pedagogų tarybos posėdžio mokykloje metu. Aplink šurmuliavo mokytojai. Kažkas smagiai šnekučiavosi, kažkas dalijosi kulinariniais receptais, kažkas žiūrinėjo vaikų gimtadienių nuotraukas, ar studijavo madų bei sveikos mitybos straipsnius žurnaluose, dar kažkas taisė sąsiuvinčius. Vienu žodžiu, tikras eilinis posėdis mokykloje... Posėdis, į kurį kiekvienas ateina iš savo namų, iš savo pasaulio, atsinešdamas savo nuotaiką, rūpesčius, patirtį, suvokimą, lūkesčius... Visi vienoje vietoje - posėdyje, kuris sumodernėjusioje šiuolaikinėje mokykloje liko vienintele optimalia vieta ir laiku, kai (kur) neišvengiamai susitinka visi vienos bendruomenės atstovai (nes privalo susirinkti). (Juk tradicinio mokytojų susitikimo taško mokykloje - mokytojų kambario su pirmine savo funkcija - susitikti po kiekvienos pamokos, pasikeisti žurnalais bei aktualia informacija, deja, jau nėra...) O ten, kur susitinka skirtingos patirtys, požiūriai, pasauliai, jau iš anksto užkoduotas neišvengiamo konflikto, nesutarimų bei sprendimų ieškojimo dramatinis turinys...

Kultūrinė - politinė - pilietinė akcija

arba

„dainuojanti revoliucija“

Tuo metu, kai kūrėme spektaklį, Lietuvos pedagogų bendruomenėje buvo pats streikų įkarštis. Pasvalio Lėvens mokyklos mokytojai taip pat pritarė streiko, kaip protesto prieš vykdomą švietimo politiką idėjai. Taigi,

mūsų „Posėdis“ - mokytojų spektaklis apie mokytojus - turėjo virsti mūsų mokyklos protesto išraiška, tarsi mūsų streikas, tik talpinantis kitokį - konstruktyvų, kūrybinį pradą. Kaip pačios juokavome, jis turėjo tapti „dainuojančia revoliucija“. Kadangi spektaklio be žiūrovų nebūna, kviesdamos juos į sales, vykdėme dar vieną misiją: norėjome, kad lėšos, surinktos už parduotus bilietus, prasmingai pasitarnautų kilniam tikslui. Mokyklos direktorei Linai Rauckienei susisiekus su Visuomeninės organizacijos Vilniuje „Gelbėkit vaikus“ generaline direktore Rasa Dičpetriene, ši mūsų iniciatyva buvo entuziastingai sutikta. Svečių iš Vilniaus, Visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ projektų koordinatoriaus Aurimo Šlimo bei padalinių plėtros vadovės Vitalijos Novakauskienės sulaukėme jau pačiame pirmajame, premjeriniame spektaklyje. *„Pasvalys yra tikras stebuklas! Vis nenustojat stebinti ir nepaprastai mus įkvepiat daryti tai, ką darom kiekvieną dieną - padėti vaikui. Ir, kai jūsų darbai, entuziazmas, atkaklumas susijungia su mūsų, tai kartu turim nenugalimą, be galo pozityvią jėgą“*, tokie žodžiai mus pasiekė iš Vilniaus jau kitą dieną po premjerinio spektaklio. Bet labiausiai mus džiugino tai, jog už bilietus į spektaklį „Posėdis“ buvo surinkta, bei geros valios pasvaliečių paaukota per 240 eurų. Šventinę Vasario 16 dieną spektaklį dovanojome Panevėžio rajono Pajstrio bendruomenei. O graži draugystė su Vilniumi tęsėsi. Vilniečių iniciatyva, Kovo 8 dieną jau vaidinome Vilniaus Mokytojų namų salėje, ir tą patį vakarą buvome nepaprastai šiltai sutiktos Visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ būstinėje. *„Modernu, be galo prasminga, jautru“*, - taip sveikino mūsų bičiulės ir net visai nepažįstami vilniečiai po spektaklio ... O po keleto dienų atskriejo dar viena džiugi žinia iš sostinės: šį kartą suma surinkta už parduotus bilietus siekė per 560 eurų! Nepamirštamus įspūdžius parsivežime iš Raseinių, kur balandžio pabaigoje savo „Posėdį“ rodėme respublikinėje praktinėje švietimo konferencijoje. Tokio jautraus stebėjimo bei emocijų proveržio nesitikėjome: žiūrovai, rodos, kartu su mumis kvėpavo, „iki dugno“ išgyveno kiekvieną akimirką, šūkčiojo, plojo rankomis, verkė... Išvykome su pažadu, jog būtinai čia dar sugrįšime rugpjūčio mėnesį, į rajono pedagogų konferenciją prieš naujuosius mokslo metus. Skirtis su mumis nepanoro ir vilniečiai. Jų kvietimu sostinėje apsilankėme dar kartą. VšĮ LIONS QUEST LIETUVA 2016 metais minėjo LIONS QUEST programų Lietuvoje 10-ties metų sukaktį. Šiai progai skirta taptautinė konferencija vyko Lietuvos Respublikos Vyriausybės rūmų Didžiojoje salėje, o šventinis labdaros renginys, kuriame vaidinti mus pakvietė direktorius Linas Slušnys bei vyr. instruktorė - konsultantė Daiva Šukytė tęsėsi „Neringos“ restorane. „Na, jūs ir drąsios“, - juokavo renginio vedėjai, - „nepabūgote vaidinti pačiame Vilniaus centre, tarp dviejų teatrų - Nacionalinio operos ir baleto bei Vilniaus mažojo teatro“... Juokais, tačiau namo grįžome be galo laimingos ne tik dėl patirtų įspūdžių, bet ir dėl to, jog savo mokiniams parsivežėme naujutėlaites LIONS QUEST programos knygas „Pokyčiai ir iššūkiai“, įsigytas už surinktas lėšas.

Prieš pradėdamos kurti spektaklį, nujautėme, jog jis neišvengiamai taps šiek tiek daugiau, negu tik kultūrinis įvykiu. Tačiau net nedrįsime pagalvoti, jog jis taip natūraliai, tarsi savaime išaugs į tokią ilgalaikę, prasmingą bei, rodos, idealiai surežisuotą kultūrinę - politinę - pilietinę akciją...

Po premjerinio spektaklio Pasvalyje. Centre stovi režisierė Asta Liukpetrienė.

Iš kairės į dešinę: A.Abukevičienė, B.Demenienė, V.Stapulionytė, L.Rauckienė, N.Sakalauskienė, J.Rastauskienė, L. Gertienė, D.Sakalauskienė, J.Jakštienė, R.Žygienė

Spalvų ir daiktų kalba

Spektaklio scenografijai kurti buvo panaudota „klasikinė“ mokyklinė atributika: mokyklinės kėdės, laikrodžiai, griežti mokytojų portfeliai, pranešimų tribūnos. Tokia buvo spektaklio režisierės Astos Liukpetrienės idėja: dramatinį efektą kurti paprastomis sceninėmis priemonėmis. Būtent scenografijos minimalizmas, lakoniškumas turėjo išryškinti jausmo, emocijos dramatiškumą, leisti jam karaliauti atviroje, švarioje erdvėje. Kita vertus, apgalvotas daiktų saikingumas, jų negausa visada leidžia aiškiau pamatyti, bei atidžiau įsiziūrėti į kiekvieną iš jų ir bandyti atrasti, nuspėti jų buvimo čia prasmę. Tai ir buvo dar vienas režisierės tikslas - ne palikti žiūrovo pasyviu sceninio vyksmo stebėtoju, o provokuoti jį žvelgti giliau, matyti bei išgirsti jautriau, gal būt tik taip, kaip girdi ir mato tik jis vienas. Ne tik daiktai, bet ir spektaklyje dominuojančios klasikinės spalvos - balta, juoda, raudona - taip pat liudija šį provokavimo momentą. Juk kiekvienam žmogui jo sukaupta patirtis bei išgyventos emocijos leidžia išgirsti unikalią, tik jam vienam girdimą daikto, spalvos kalbą, pamatyti tik jam regimą jų tapomą piešinį... Tad juodą pranešimų tribūną galima suprasti ne tik kaip neišvengiamai nuobodžią vietą protolinei kalbai sakyti, bet ir kaip... vienišą stotelę ar laikiną užuovėją nepritapusiai ir nesuprastai sielai, ar asketišką sakyklą, skirtą nuodėmingai išpažinčiai... Ne mažiau iškalbinga spektaklyje „ribinė“ raudona spalva, liudijanti aistrą, ugnį, kraują... Spektaklio metu scenoje, tarsi šachmatų lentoje, raudonos kėdės, pakludamos emociniam piešiniui, iškalbingai dėliojamos į įvairias figūras: tiesią liniją, uždarą ratą, smailų trikampį,

išsisklaido pavieniui... Kėdė kaip atributas spektaklyje pasirinkta neatsitiktinai; juk tai - daiktas, be kurio neišsiverčiama svarbiais bei gyvybiškai aktualiais gyvenimo momentais: pasirašant sutartis, sėdint prie derybų stalo, rašant nuosprendžius bei įsakymus, balsuojant lemiamais klausimais... Raudona kėdė gali asocijuotis ir su gan dažnai pasitaikančiu pop kultūros atributu - „karšta“ kėdė... Tad, žiūrovui nuobodžiauti bei pasyviai stebėti vyksmą tikrai nėra kada: reikia ne tik atidžiai klausytis, sekti ir aiškintis spalvų bei figūrų semantikos žaismą, bet ir išsiaiškinti savo tiesą bei priimti sau tinkamą sprendimą.

Pasak režisierės Astos Liukpetrienės, spektaklio kūrimo metu sunkiausia buvo susitarti, kad scenoje mes jau nebe mokytojai, o aktoriai. Sunkiausias ir buvo tas perėjimas, lūžis nuo „aš“ iki personažo. Daug diskusijų ir energijos buvo išseikvota išsiaiškinimams, ko negali daryti mokytojas ir ką gali daryti aktorius, kas leistina vieniems, bet nepriimtina kitiems, kaip neperžengti tos trapios ribos ar į ką, apskritai, nekreipti dėmesio, nes juk tai - teatras. Maloniausi momentai - tai teatro terapija kartu su kolegėmis, kūrybiniai ieškojimai, sprendimai. Labai įdomu buvo stebėti virsmą - nuo pirmųjų žingsnių iki gyvo ir drąsaus personažo kalbėjimo. Smagu, kad po daugybės valandų bendro darbo, ieškojimų, atradimų visos ėmėme kalbėti viena teatro kalba.

O pabaigai, dar kartą norėtusi sugrįžti prie žodžio „mėgėjas“ etimologijos. Ko gero, jį galima sieti tiek su veiksmažodžiu „mėgti“, tiek ir su „mėginti“. Mes ne tik pamėginome, bet ir pamėgome. Vadinasi, esame tikrų tikriausias mėgėjų teatras.

Spektaklio „Posėdis“ tekstų autorė mokytoja Jolanta Rastauskienė